

ȚARA BÂRSEI

Cuprinsul :

	† Regentul Gh. Buzdugan
G. Bogdan-Duică:	Un actor brașovean: I. D. Ionescu
I. Prișcu:	Scrisori Domnești
Ion Mușlea:	Insemnările doctorului Chenot despre Românii și Sașii din Brașov (1756)
H. Teculescu:	Petru Rareș
E. Hulea:	Legăturile Brașovului cu Țara Românească
G. B. D.:	O gramatică patriotică
G. B. D.:	Notițe
Ax. Banciu:	Al. Mocsonyi
Dr. I. Ol. Ștefanovici:	Streinii și sunetele limbei noastre
Ecaterina Pitiș:	O frunză
"	Dor pustiu
Dumitru Olariu:	Calatis
G. Tulbure:	Costache Florescu
Ax. Banciu:	Răsfoind ziarele și revistele noastre
Ax. Banciu:	Rând pe rând revin cu toții...
	Dări de seamă, Cronică, Bibliografie.
	Informații de Ax. B., I. C. și E. H.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

SUB CONDUCEREA PROFESORULUI A. BANCIU

REDACTIA }
și } **B-dul Regele Ferdinand No. 14, Braşov**
ADMINISTRAȚIA }

ABONAMENTUL

PENTRU UN AN LEI 260

NUMĂRUL LEI 50

Pentru străinătate același preț, plus taxele de expediție (Lei 140)

INFORMAȚIUNI

Pentru autori

Manuscrisele primite la redacție nu se inapozază.

Autorii, ale căror articole urmează să se publice, vor fi încunoștințați despre aceasta.

Extrase din articolele publicate în revistă se pot face plătindu-se tipografiilor numai costul hârtiei și trasului.

O coală 16 p. formatul și hârtia revistei.

50 ex. Lei 320, 100 ex. Lei 550, 200 ex. Lei 870

8 pag.

50 ex. Lei 230, 100 ex. Lei 320, 200 ex. Lei 550

Pentru cetitori și abonați

Cei cari au primit No. 1—2—3 și le-au reținut, sunt rugați să ne achite abonamentul.

* * *

În loc să apărem lunar în 3 coale de tipar, vom apărea la câte două luni în 6 coale. Am făcut-o aceasta pentru a putea publica și articole mai lungi, cari, fărâmițate în 2—3 numere de revistă, pierd adeseori atât de mult. Cetitorii nu vor fi scurțați deci cu nimic.

Lucrările și revistele primite la redacție vor fi amintite la „Bibliografia“ acestei reviste.

Reproducerea, fără indicarea izvorului, este oprită.

Revista apare cu sprijinul Primăriei și al „Astrei“. Membrii redacției și-au luat obligația de a lucra gratuit cel puțin o jumătate de an.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

Redacția și administrația: BRAȘOV, B-DUL REGELE FERDINAND No. 14

Anul I.   Noemvrie-Decemvrie 1929   No. 4.

Regentul G. Buzdugan

Revista „Țara Bârsei“ își închină, îndoliat, steagul la mormântul proaspăt al celui care, ridicat prin propria sa vrednicie în cea mai înaltă strană a țării, a știut să întrunească la postul de mare cinste dar și de mare răspundere, la care a fost chemat — rar caz în viața omenească — unanimitatea celei mai depline încredere cât timp a fost în exercițiul funcției, a profunde îngrijorări în zilele suferinței, a nefătăritei dureri în fața catafalcului.

Fiul de răzeș din fosta graniță dintre frații uniți la 1859, înțelegător al secularelor nedreptăți istorice — sociale și naționale — robul sentimentului de dreptate, fostul regent Gheorghe Buzdugan, a dus cu sine sub lespeda mormântului dela Faraoni, pe lângă regrete unanime, și pilda vie a unei vieți de necurmată muncă bucuroasă, închinată, cu o rară modestie și distincție sufletească, Țării.

Ardealul, recunoscător tuturor celor care au știut să se apropie, fără interes lăaturalnic, de sufletul său și să-și plece urechea cu dragoste de frate la bătăile inimii sale, va păstra vie memoria celui care și în vârful piramidei sociale a rămas primul demnitar al justiției, supremul apărător al legalității.

Un actor brașovean

I. D. IONESCU

Despre I. D. Ionescu, câte ceva legat, au scris, pre cât știu eu, numai Ion Slavici și Sever Secula.

Slavici, care l-a cunoscut pe când era student, a scris de mai multe ori; de ex. în *Timpul*, unde mai ales un *foileton* critic mult mi-a plăcut; dar foiletonul nu l-am regăsit. (Din Cluj, de unde scriu eu, nu poți fi niciodată complet în *astfel* de teme!)

Secula, funcționar la Academie și la arhive, în București, apoi preot la noi, a scris în *Tribuna Poporului*, 1900, Nr. 158 din 24 August (6 Septembrie).

Secula îl văzuse prin anul 1875 (?) sburdalnic, ager, nomad, plin de spirit, cântând vioi cuplete de V. Alecsandri și Millo, C. A. Rosetti și Macri și cuplete *proprie*. I. D. Ionescu le cânta cu un tenor simpatic.

Secula știa că *artistul* se născuse în Brașov, că în 1899 era de-aproape 60 de ani, și că învățase în Brașov o (singură) clasă gimnazială. După Secula se născuse în anul 1840. Moartea l-a ajuns în Sinaia (1900). Însă, datele acestea trebuiesc verificate și completate.¹⁾ Pentru că acel artist, despre care s'au scris pagini frumoase, merită a fi mai bine cunoscut.

Nu-i chiar frumos, dar este simplu și sincer, că Secula, care-l văzuse des, scria: „Ionescu a fost *cel mai mare cântăreț-cupletist al neamului nostru*; și ca atare, în istoria vieții culturale române, numelui său i se cuvine o frumoasă pagină. Nu există meserie în care să nu poți fi mare!“

Pagina într'adevăr frumoasă nu se poate scrie fără cercetări mai îndelungate decât ale mele, căci eu le-am notat numai în-tâmplător, pe când credeam că odată voi *putea* scrie o istorie a teatrului român în Brașov, în Ardeal.

Ca să nu arunc în foc câteva notițe bune pentru... „Țara Bârsei“, le depun aici.

---

¹⁾ După o indicație din *Federațiunea* (1874, 30 Mai (11 Iunie) Ionescu s'ar fi născut în anul 1851 (?).

L-am prins, așadar (de 'nceput), tocmai în *Brașov*. La anul 1872, juca, cânta pe Vasile Alecsandri: *Barbu Lăutaru, O chirios Gaitanis, Amploiatul scos din post* și pe *Șoldan Viteazul*, precum anunța *Gazeta Transilvaniei* (Nr. 67, pag. 4). Incepuse în 15/27 August, la „redută“. În acea săptămână, dintr'o Marți până într'o Sâmbătă, mai jucă și mai cântă pe *Cocoana Chirița* (canțonetă comică), *Herșcu boccegiul, von Kalikenberg-ul* lui Ianov, (publicat în *Convorbiri*), *Țăranul de munte, Ciobanul la oi, Pandurul cerșitor*, două arii: *Doi ochi am iubit în a mea viață* (muzica lui Ventura, tatăl Venturei de astăzi) și *Adio la Brașov* (m. lui Flechtenmacher din Iași, amic al lui Alecsandri), o adaptare, (cred).

Gazeta din 1872 știa că I. D. I. va pleca în Ardeal și în Maramureș.

Pe unde a colindat, însă, până prin Octomvrie nu știu.

În 23, 25, 26 și 30 Octomvrie artistul, care pornise dela Galați (?), și soția lui se aflau în *Deva*, cu acelaș program, pe care *Gazeta* (Nr. 88) îl completează și pe care, fiind ușor de găcit, eu nu-l mai precizez: *D-l Stroosberg, Grecul, Paraponisitul, Cocoana Chirița la Paris*; — *Ciobanul, Barbu Lăutarul, Astronomul, Pandurul cerșitor*; — *Românul din munte, Mama Anghelușa, Bețivul, Jidovul în garda națională*. La Deva I. D. I. a făcut impresia că este „mai mult decât artist, este bărbat cu o purtare exemplară“.

Cum se spune că acolo a jucat pentru o școală de fete și pentru biserica română, se pot găsi (?) și documente locale.

Din cronica anului 1873 am notat drumurile din Banat. Izvor mi-a fost *Gazeta*, Nr. 13; *Familia*, anul IX, p. 10, 167, 202, 247, 283; *Albina*, Nr. 27, 29, 39, 43, 96 și *Federațiunea*, p. 253.

În Brașov a jucat în 27 Februarie st. n.

Trecuse prin *Giula* și *Arad* (Decemvrie 1872). În Aprilie (9/21 — 12/24) jucase în *Lugoj*. Din Lugoj se va fi îndreptat spre Caransebeș, unde era să se adune societatea pentru fond de teatru român (27 Aprilie?). Probabil va fi trecut prin *Bocșaromână*, unde-i semnalat din 23-27 Aprilie. Înainte de 27 Mai (8 Iunie) a fost în *Timișoara*, unde a dat patru reprezentații. Aceleași izvoare-l constată apoi în *Pecica, Nădlac, Sân-Nicolaulmare, Banat-Comloș, Toracul-mare*. Înainte de 10 Iunie a fost în *Oravița*, unde a dat trei reprezentații.

Este evident, că ideea lui I. era să deștepte interes în Banat, de unde — spuneau gazetele — acelaș efect avea să-l urmărească prin Bihor și Maramureș.

Albina (Nr. 96) însemnă că I. a fost *primul* artist român ajuns pe-acolo, prin Banat!

Fost-a?, n'a fost?, va fi de cercetat. Sigur este, însă, că *Federațiunea* îl mai anunță (5 Oct./24 Sept.) din *Sibiiu*, unde dusese „piesele cele mai succese, umoristice și instructive“.

În timpul acesta trebuie să se fi petrecut ceea ce I. Slavici a povestit în broșura *Români din Ardeal* (Biblioteca Minervei, Nr. 86, p. 63), însemnând categoric caracterul de *propagandă* națională a brașoveanului cupletist. Slavici scria:

„Înrâurire mare și foarte binefăcătoare asupra întregii societăți române culte au avut reprezentațiunile teatrale date de Pascali, de Milo și de alți actori ambulanți prin orașele din Ardeal, din Banat și din Țara Ungurească. Mulți Români înstreinați s'au întors în urma acestor reprezentațiuni la matcă, și odinioară vestitul cupletist I. D. Ionescu, care ani de zile de-arândul a dat reprezentațiuni până chiar și prin satele mai mari din Banat și Țara Ungurească, a contribuit mult la deșteptarea conștiinței naționale.

„L-am găsit într'un rând, în timpul vacanțelor la *Arad*. Văzând efectul, pe care l-a produs asupra celor mai mult ori mai puțin înstreinați, am plecat cu el la *Lipova* și de acolo am trecut de-alungul Podgoriei și peste Câmpie până la *Giula* (Békés Gyula), unde sunt vre-o 6000 Români risipiți printre vre-o 20.000 Maghiari.

„Pretutindeni a fost primit c'o însuflețire oarecum bolnăvicioasă.

„La *Giula* ședeam în timpul reprezentațiunii la cassă, când a venit la mine un țăran bine îmbrăcat.

„Să veniți, — mi-a zis el în limba maghiară, — și la noi la *Macău*“.

Știam că există la Macău o comună bisericească bine situată, dar că parohienii din acea comună nu mai vorbesc românește.

„Dar d. Ionescu o să cânte în fața unei săli goale, căci d-voastră, cei dela Macău, nu știți românește“, — i-am răspuns eu.

„Cât ați încasat seara aceasta? — m'a întrebat măcăuanul. Incasasem o sută zece florini.

El a scos portofelul și mi-a numărat pe masă o sută zece florini.

„Am să stau eu la cassă, — a adăugat apoi, — și a mea să fie paguba, dacă voi încassa mai puțin, iar prisosul tot al d-lui teatrulist să-i vie“.

„Două zile în urmă I. D. Ionescu a jucat pe *Barbu Lăutarul*, pe *Herșcu Boccegiul*, pe *Cocoana Chirița* și pe *Ciobanul* în fața unei săli tixite.

N'am avut în viața noastră nici eu, nici el emoțiunile, prin care am trecut seara aceea, și cu lacrămile în ochi 'mi aduc aminte de cele ce am văzut atunci.

În localul din București al „*Ligei*“ e atârnat pe perete portretul unui tânăr îmbrăcat în costumul, pe care-l purta I. D. Ionescu ca cioban.

Întreaga reprezentațiune a fost un fel de sbuciumare, și actorul nu putea să-și reprezinte rolul decât rupt în bucăți și stăruind mereu să înceteze publicul a-l întrerupe. Când a ieșit însă, *om chipeș*, îmbrăcat în costumul lui de cioban pe scenă, și a început, cântăreț bun, *fost psalt la Brașov*, să cânte doina, s'a făcut o liniște fioroasă, câteva femei au început să plângă, bătrânii n'au mai putut nici ei să-și stăpânească lacrimile. Ionescu și-a eșit și el din rol și-și urma doina cu glas înnăbușit în vreme ce lacrămile îi curgeau peste obraji, și plângeam în cele din urmă cu toții fără ca să ne dăm seama de ce“.

„Nu! — își ziceau măcăuanii, — nu mai sunt nicăiri, oameni ca noi, nu mai are nimeni nici teatru, nici actori ca noi Români!“

S'au făcut manifestațiuni sgomotoase, Ionescu a fost purtat pe sus și s'a 'ncins o petrecere, care a ținut până 'n ziua albă.

Așa era primit I. D. Ionescu pretutindeni pe la marginile pământului locuit de Români, și în fața acestui efect guvernul a luat dispozițiunea, că actorii streini n'au voie să dea reprezentațiuni teatrale în țările coroanei ungare, iară societatea maghiară a organizat trupe ambulante, care sunt subvenționate, ca să dea reprezentațiuni ieftine, pe ici pe colo chiar gratuitate prin ținuturile locuite de Români“.

Și cu toate acestea apostolul teatral ajunsese și în Pesta! Impresia lăsată aici confirmă textele lui Slavici. Pentru că *Familia* din anul 1874 (p. 10) scrie chiar religios, despre Ionescu: „— rugăm pe D-zeu să-l aibă în sânta sa pază; să-l conducă pretutindeni în pace, și să-i ajute a încălzi cu arta sa piepturile amorțite!”

În Pesta era cu el și soția sa Epifania D. Ionescu, artistă, și ea.

Sub titlul *Thalia română în Budapesta* revista *Familia* (6/18 Ianuarie 1874) raporta despre Ionescu în Pesta: I. jucă în sala Schéchényi“, în 7 și 8 Ianuarie.

În Budapesta Ionescu stârni studențimea, dar și elita ungu-rească-ardelenească ce trăia în capitala țării. Ni s'au păstrat și numele; erau doamnele: Gojdu, Aldulean, Mihályi, Roman Rușca, Bejan, Cimponeriu, Stupa, Miculescu; erau domnișoarele: Mihályi, Stupa, Babeș, Aldulean, Atanasieviciu, firește cu domnii...

Ionescu le cânta arii din *Românul muntean* și le jucă: *Grecul amoretat*, *Pandurul cerșitor*, *Chirița la Paris*. Culminarea acolo pare a fi fost *Mama Anghelușa* și *Evreul gardist*.

Despre acestea a scris și *Albina* (1874), Nr. 2, care pe soția lui I. o numește (prescurtat) Fany; și adaugă că soț de drum era și pianistul V. Enghiurliu.

Fusese în a doua și a treia zi de Crăciun.¹⁾

Din Pesta, la Viena!

La Viena, acelaș succes. Știrile despre Viena se află în *Federațiunea*, 1874, pag. 324 și 362; în *Familia* 1874, 27 Ianuarie (8 Februarie), 3/15 Martie (pag. 108), în *Albina*, Nr. 13.

Jucase la Orpheu, în două seri (16 și 17 Ianuarie): *Munteanul*, *Pandurul cerșitor*, *Grecul amoretat*, *Herșcu* (Seara I), *Ciobanul*, *Strovsberg* (Seara II). *Familia* (1874, pag. 47) spune că cea mai mare senzație a făcut-o *Ciobanul*: Apoi vin știrile despre luna Martie, despre *Coana Chirița*, *Von Kalikenberg*. Despre *Chirița*, ziarul *Federațiunea* spune că în 1 Martie s'a dat a 50-a oară.

Despre timpul din Viena mai aflăm (din *Federațiunea*) că I. a avut un oaspe rar, de câteva ori, pe marele artist italian Rossi, care l-a și cunoscut pe I. și i-a lăudat arta!

¹⁾ Vezi *Familia*, X, 9-10.

Federațiunea (30 Mai/11 Iunie) citează niște foi cari s'au ocupat cu I. (*Extrablatt* și *Hon*, aceasta din Pesta).

Întors din Viena I. se opri în Pesta și jucă la „Lumea nouă“, într'o grădină. Ministrul Szapáry, o contesă Andrassy, etc. binevoiră a-l asculta pe Ionescu!

Ca să lămurească lumea despre simpatica, plăcuta figură, stăpână pe o voce clară, sonoră, *Federațiunea* a dat câteva informațiuni, ce sunt de verificat: A studiat gimnaziul în Brașov; de zece ani joacă în România, mai ales cu Millo — ceea ce ar indica legătura dintre teatrul moldovenesc și Brașoveanul nostru, — ba ziarul îl numește chiar „elev“ excelent al lui Millo.

Ionescu știa franțuzește și nemțește și ceva, puțin, ungu-rește, adaugă ziarul.

Ziarul mai spunea ceva, și aceasta ne interesează mai mult: În Viena *Chirița* se dase de 100 de ori, *Paraponisitul*, *Herșcu* și *Jidanul gardist* de zeci de ori, în Pesta de vreo lună, *Chirița* se dă în fiecare seară, la sfârșit fiind prelungită cu câte-o strofă nemțească și unguerească!

Era, nu-i vorbă, Alecsandri care plăcea, era exotismul figurilor și portul lor oriental, era însă *mimus*-ul acesta fără pereche.

Federațiunei nu-i stătea, așadar rău să ofteze (pag. 436): „Oh, pentruce n'avem și noi un teatru dincoace de Carpați!“ Ceea ce constituie o confirmare nouă a bunelor amintiri scrise de Slavici.

Federațiunea mai anunță că artistul, plecând din Pesta, va merge în Banat și Transilvania. S'a și dus: În *Arad* (18, 20, 21 Iunie), în *Timișoara*, (23, 24, 25 Iunie st. n.), în *Biserica albă* (2, 4, 5 Iulie), cum reese din *Familia* (pag. 299), în *Mehadia*, în *Orșova* (*Federațiunea*, pag. 464 și *Albina*, Nr. 42). Vezi și *Lumina* din Arad, 1874, pag. 160.

Trecuse pe-aici, spre apus; se întoarce tot pe-aici.¹⁾

La Pesta se petrecuse un fapt remarcabil: Înainte de-a pleca, artistului i se aruncase o cordea tricoloră, în 15 Iunie 1874 (*Federațiunea*, pag. 468).

¹⁾ Despre I. în *Toracul-mare* (unde-a dat pentru biserică 31 fl.) să se vază și *Albina* (1874), Nr. 1; despre anunțul din *Lipova*, tot *Albina* (1873), Nr. 102, privitor la 1, 4, 6, 7 Ianuarie 1874, în *Lugoj* și *Caransebeș*, ba și în *Baia-mare* (*Federațiunea*, 1874, pag. 533). Fost-a, însă, în toate locurile?

Animat de-atât entuziasm, pentru ce n'ar mai fi întârziat prin Banat?! *Stăruința* artistului bătea fierul până era cald.

Lată-l, însă, iarăși în București. Pantazi Ghica, frate cu Ion, prietin cu V. Alecsandri, scrie pe seama lui I. *Artistul cântăreț*, care se și joacă (*Familia*, 1875, pag. 23). Nu trece chiar mult și-l vedem, la un prilej, asociindu-și pe Moceanu, mai apoi „bătrânul“ artist-gimnastic, un ardelean pe care cine dintre noi nu-l cunosc în București? În Ardeal veniseră ape mari și inundașeră; I. cântă pentru inundați, iar Moceanu — jucă *Călușerul, Bătuta, Ardeleana* (*Familia*, 1879, pag. 625).

În 1879 era după războiu: Ionescu venia cu toată aureola țării sale de adopțiune. În zilele de 15/27 Mai — 20 Mai (2 Iunie), cinci zile I. cântă în Brașov la „Hotel No. 1“. De sigur în sala cea mare! Raportorul *Familiei* (un *R*) spune că artistul a cântat cântece naționale-serioase, sentimentale și *resboinice*; dintre cele din urmă citează *Fii ai României*, care-a fost, de sigur, poezia lui I. Scipione Bădescu, (un amic al lui Eminescu).

Raportul lui *R.*, din *Familia*, 1879, pg. 222, se sfârșește cu fraza: „Cred că D-Sa a plecat mulțămît din tocul său *natal*“. (Despre această venire la noi vezi și *Gazeta* din acelaș an, Nr. 30 și 31).

Pentru anul următor (1880) va fi de verificat dacă anunțarea altei veniri (în *Gazeta*, Nr. 65, August) a fost realizată sau nu?

De venit, a venit în 1881.

Ionescu se pricepea să excite curiozitatea: Se anunță, deci, că va veni cu o parte din artiștii teatrului național din București! (*Gazeta*, Nr. 61 și *Familia*, pag. 185, 254). Și că va începe la *Brașov*.

La Brașov a și început (*Gazeta*, Nr. 62 din 30 Mai/11 Iunie). Cu piesele (așa anunțate): *Pantalonul roșu*, com. într'un act și *Râmășagul țărănesc*, vodevil, 1 act, de C. Negruzzi. Cu I. veniseră: artistele Nina Georgescu și L. Righetti; actorii Manolescu, Petrescu și Alexandrescu, tinere celebrități.

La Brașov ei jucară întâia oară în 31 Mai.

De-acolo se anunță că trupa va continua la Sibiu, Blaj, Alba-Iulia, Cluj, Arad, Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Mehadia, (*Gazeta*, Nr. 63).

Nu cunosc toate amănuntele acestei escursiuni artistice. Din câte am notat însemnez aici atâta: Dintre piesele jucate se mai

citează: *Doi surzi, Pilărița, Florin și Florica, Paracliserul, Crimele lui Piperman, Doi procopsiți, Ordinul de-a sforâi, Vivandiera, Bețivul.*

Familia (1881, pag. 416) îl anunță din *Reșița*, de unde scrie un cunoscut al lui Ionescu (*S. P.*). În *Reșița* acesta s'a aflat în 23-25 August st. n. Reșițenii văzură atunci pe *Chirița*, (*Familia*, pag. 416). Din *Timișoara* îl anunțase una dintre puținele scriitoare ale epocii, d-ra Emilia Lungu (măritată Puhallo). Aici l. și trupa-i aleasă jucară în „Arena de vară”, începând din 28 Mai/9 Iunie, jucând cinci zile. Emilia Lungu a crezut că trebuie să dea și analize, cari se pot reciti din *Familia*, 1881, pag. 384.

La *Biserica-albă* a fost; și în *Bocșa-Montană* a fost, aici înainte de-a trece înapoi, în țară.

Linia mare a distinsului artist trebuia — de sigur și după părerea sa — desvoltată. În sensul dela 1886! În acest an l. veni iarăși la Brașov, în August sau în Septembrie. De-aici plecă în sate; jucă în *Săcele* (de 2 ori), cu succes strălucit, în *Zărnești* (de 2 ori), și la *Râșnov* (?). Informația o am din *Familia*, (1886, pag. 434), și se poate controla ușor.

Și în 1889 l. veni în Brașov, pentru 2 reprezentațiuni (*Familia*, pag. 418). *Gazeta* (Nr. 195) dă zilele: 11 și 12 Septembrie, și adaugă că și de astă dată a trecut pela *Săcele*.

Dacă întoarcem ochii 'napoi, la cei 28 de ani din care am cules o serie de date — și 'n care *alte date* se vor putea intercala fără să fie de *alt fel* decât cele citate, — putem conchide: Brașovul a dat nației un artist dramatic, a cărui putere nu a fost numai comicul, ci și lirismul muzical.

Deșteptând dorul după o artă scenică superioară, el și-a împlinit și rolul de apostol cultural printre Românii transilvăneni, a căror nesuficiență recunoștință, până acum, este scrisul lui Slavici, lui Secula, lui Bogdan-Duică.

Adaog că, fiind și un decor al grădinilor vesele din București, Ionescu a intrat și într'o comedie a lui I. L. Caragiale: Ionescu dela „Union“, din *Noaptea furtunoasă*, este I. D. l., Brașoveanul.

G. Bogdan-Duică.

Scrisori Domnești

de Ioan Prișcu, paroh

În vara anului 1924, invitat de Dl Julius Gross, fostul Rector al liceului sășesc Honterus din Brașov, studiasem câteva scrisori dela trei Domni Români, păstrate în colecția de manuscrise Trausch din biblioteca liceului amintit. Scrisorile sunt: două dela Matei Basarab, una românească, alta ungurească; trei dela Constandin Șerban (Cârnul): una românească și două ungurești; și una ungurească dela Gheorghe Ștefan Domnul Moldovei. Redau în întregime cele două românești dela Matei Basarab și Constandin Șerban, iar conținutul celor ungurești în Regeste și mai adaug din acelaș izvor o scrisoare nemțească iscălită de Em. Bass. Brankován.

Cele două scrisori românești dela Matei Basarab și Const. Șerban, scrise cu chirilice, având și puține texte slave, am fost silit să le transcriu cu litere latine, neavând tipografia toate cele de lipsă, privitoare la grafia chirilică. Astfel nu am putut reda abreviațiunile, slovele suprapuse la locul unde sunt în originale, nici diferitele semne de pe slove. Am susținut însă în copii pe *ѣ* și pe *ѡ* pentru valoarea lor fonetică, pe *к* chiar și în textul românesc al scrisorii I a lui Matei Basarab. Lângă textele slave am adaus traducerea. Scrisorile ungurești dovedesc, că în cancelariile Domnilor fostelor Țări-Românești, erau de mult în slujbă pisari unguri, cunoscători și ai limbei latine. Ceea-ce trebuie remarcat la scrisul lor e, că maghiarizau câte odată chiar numele Domnilor, scriind *Mathe* în loc de Matei și *Sorban* în loc de Șerban (scris. IV și V); dar Țării-Românești și Moldovei, pe cari înșiși Domnii lor în scrisori, fie românești, fie slavonești, fie latine — le numeau numai *țeară*, *zemia*, ori *terra* (scris. I, II, VI) — pisarii unguri le spuneau *Regnum* (scris. III, IV, V.)

I

Domnul Matei Basarab către Judele Brașovului Michael Hermann.

† Io Mateiu Bsꙋrab Voivoda Bjiu Ml'stuiu Gspdrꙋ zꙋmli vlašcoi. Pișꙋmu Gvdmi Preavꙋzliublennomu i srdĕnnomu i dobro Priiateliu jupan Herman Mihai soudju velichi Grad Brașovscoe.

(Io Matei Basarab-Voivod, din mila lui Dumnezeu Domn al Țării-Românești scriem Domniea-Mea preaiubitului din inimă și bunului prietin jupân Herman Mihai, Județului marei cetăți a Brașovului).

Askjdirea să vei întreba Dumneata și de a noastră sănătate cu m(i)la lui Dumnezku șk cu nkrocul ci(n)stitului Î(m)părat skntem sănătoș și î(n)tru bună pac(e). de rândul veștilor dincoac har mi-l(o)stivului Dumnezku. despre toate părțile iaste tot bine șk pac(e). alta nimic nam a scri dumnetal(e) numai știiud pre dumneata frate șk vecin de aproape nam putut ținea ca să nu scriem dumnetal(e). ca să știm de bună sănătatea dumnetal(e). alta pohtesc pre dumneata că aciaa la Brașov am trimes pre sluga domnii meal(e) Luca del¹) cu trebil(e) domnii a țărki domnimeal(e). ca să ne târguiască ce va trebui. cum are î(n)vățătură dela domneaa mea dec(i) să naibă vro opreal(ă) sau vro bântuial(ă) de cătră cineva, ci săș caute lucru. Iar dumnetal(e) din ceț va fi pohta spre noi: aicea î(n) țară de toate deplin va fi șk mulțămivoi dumnetal(e) să fii dumneata sănătoș pis. avg. 26. d. vl. 7156.

(Scrisă în ziua de 26 a lui August
în an. 7156 = dela Hs. 1648)

Io Mateiu Voevod

Scrisoarea nu ne spune unde a fost scrisă. Nu are monogram. A fost sigilată cu o mare pecete de ceară roșie de 5 cm. în diametru, care în mare parte fiind sfărâmată, a mai păstrat din legendă abia cuvintele *Basarab-Voevod*. Adresa: Preavzgliublennomu i srdčnnomu blijnnomu i dobro priateliiu gsdvmi jupan Herman Mihai, soudțu velichi gradu Brașovscomu darovatisx vx cistu (=Prea iubitului din inimă și bunului prietin de aproape al Domniei-Mele Jupân Herman Mihai, Judelui marei cetăți a Brașovului — să i se dea cu cinste.)

¹) Se poate ceti *Luca dil*, sau *Luca del*, cum în text de atâtea ori nu se face nici o deosebire între *i* și *e*. În cazul prim am considera pe *dil* ca o prescurtare a cuvântului *diacul*, și am ceti *Luca diacul*. Un Luca logofătul dela Câmpina se pomenește în scrisoarea lui Matei Basarab din 14 Nev. 7153 cătră „Pan Mihai“ (poate Mih. Eötvös), Iorga „Socotelile Brașovului sec. XVII“ pg. 95. Și acolo cuvântul *logofăt* e prescurtat *lot*. Admițând cazul al doilea și cetind *Luca del(a)* — am presupune, că pisarul a uitat să scrie localitatea de unde era Luca.

Mich. Herrmann s'a născut la 13 August 1602 în castelul Muran din Ungaria de sus. A venit în 1626 cu suita principelui Gavr. Bethlen din Zips ca organist la Braşov, unde la 1641 devenea senator, apoi Honn, Villicus Quăstor şi în 1646 Stadtrichter Judex etc. A murit în 28 August 1660 de ciumă, după-ce fusese 15 ani Jude al Braşovului. (Friedr. Stenner: Die Beamten der Stadt Kronstadt. pg. 65).

II

Domnul Constandin Şerban cătră acelaş Jude.

† Io Costandin Şerban Voivod. Bjiieiu Mlstieiu Gspdrx zemli vlašcoe. Pişet nşemu dobro priatel i blijnnomu sused Jupan Herman Mihaiu velichii sedii¹.) ot čsngo gradu Braşovscomu mnogo jivot i zdravie ot Gda Bga jilaet grdtsvti.

(Io Costandin Şerban Voivod. Din mila lui Dumnezeu Domn al Țărei-Româneşti scrie bunului nostru prietin şi vecin de aproape Jupân Herman Mihai marelui Jude dela cinstita cetate a Braşovului (şi) doreşte vieaţă îndelungată şi sănătate dela Domnul Dumnezeu domniei-tale.)

Cătră această facem ştire dumnital(e) ca unui bun priiatnec şi vecin de aproape. că întrăcasta dat tâmplându-se petrecania de pre această) lume cinstitului părintelui nostru răposatului lu Matei Voivod fiind voia putearnicului şi m(i)l(o)stivului Dumnezeu de neau învreadnicit pre noi la scaunul Mării Sal(e) cu poftă şi cu voia a toată) ţara şi a mare şi a mic neau alcătuit pre noi la acesta scaun ci pentru acelaş lucru ştiind şi noi pre dumnea-voastră priiatneci bătrâni şi de aproap(e). nam putut lăsa ca să nu v(ă) cercetăm să putem şti de bun(ă) sănătatea².) dumnevoastră. de alta poftim pre dumneata ca pre un daproap(e) vecin că acolo am trimes pre acest voinicu carel(e) iaste al nostru grădinar. pe(n)tru treaba a bogate feliuri de flori de carel(e) se află acol(o) la dumnevoastră. fiind şi noua cu voe a se afla şi aici la noi. ci pentru acesta lucru poftim pre dumneata să fii nevoitor şis(ă) fie cu po-

¹) Cuvântul a fost scris greşit cu „se“ în loc de „su“, ori „sж“. Asupra greşelii îmi atrăgea atenţia încă la 1 Febr. 1925 Domnul Profesor Ilie Bărbulescu dela Universitatea din Iaşi, căruia îi mulţumesc şi aici pentru toate bunele îndrumări.

²) In original sănataea.

runca dumnetal(e) pre acol(o) ca doar să ar afla flori de tot felul și s(ă) i s(ă) dea pre samă lui să le aducă aiĉ la noi. că foarte ne trebuescu de trebuința casei noastre. Iar noi încă de toat(e) ale dumnetal(e) trebi ce vei avea cătră noi. tot vom avea a umplearea pofta dumnetal(e) ca unui al nostru priiatnecu de aĉasta poftim pre dumneata să fii sănătos ot Hs Amin.

pis. ap. 16 d. lt 7162

(scrisă april ziua 16 anul 7162=1657).

Ion Constandin Voivoda

Fără indicarea localității unde s'a scris — fără monogram. Adresa: Nșimu dobro priiatel' i blijnnomu Sused jupan Herman Mihai velichii Sxdii ot ĉsnno Grad Brașovscomu. datis ĉsnno i vx mnog zdravie ot Hs amin (= Bunului nostru prietin și vecin de aproape Jupân Herman Mihai, marelui Jude dela cinstita Cetate a Brașovului. Să i să dea cu cinste și cu multă sănătate dela Hristos. Amin.) Pecete mică (1½ cm.) pe hârtie. Legenda Io Constandin..... vod.

Pe partea din afară a scrisorii — cineva — poate chiar Judele Herrmann scria în nemțește o însemnare de cuprinsul: „Anul 1654 ziua 1 Mai: Cea dintâi scrisoare a noului Voivod Constandin. Dumnezeu să-i dea noroc la Domnie, să ne fie vecin bun“.

III

Matheus Baszaraba Dei gra(tia) Princeps et Vayvoda D(om)inusque Haereditarius Regni Valachiae Transalpin(ae) — scrie Judelui Brașovului Mihael Eotves.

Scrisoare ungurească. Domnul intervine, să i să restituie roșului Vintilă din Satu jobagii fugiți, după nume Ilie cu fii și cu nepoții lui, (Vintillija nevü Rosiunk..... elszököt jobaghi.... Jlliej az eő fiajval, egyszer-s-mind az eő unokajvalis).

Datum în Civitate nostra 2 february Anno D(om)ini 1652.

Fără monogram. In dreapta iscălitura cu chirilice a Domnului

Io Mateiu Voevod

Pecetea mare de ceară roșie, cu care a fost sigilată scrisoarea s'a nimicit.

Michael Eötvös, numit Goldschmidt și numai Schmidt a fost 4 ani Honn-villicus Quăstor și 14 ani Jude al Brașovului. A murit bătrân de 80 ani în 1659. (Fr. Stenner o. c. pg. 51 și 52).

IV

Constantinus Sorban Dei gra(tia) Princeps et Vayvoda Regni Valachiae Transalpinae ac Dominus haereditarius — scrie Judelui Brașovului M. Hermann.

Scrisoare unguerească. La început următorul salut ungueresc: „Hogi In Kglđt io Egesseggel Kivansaga szerent meghaldja szibeöl kivannyuk“. (Poftim din inimă, ca Dumnezeu să binecuvinte după dorință pe Domnia-ta cu bună sănătate).

Apoi Domnul comunică Judelui, că Nemes Pal „și răposatului întru fericire Matei Voevod și Nouă ne-a slujit cu credință și dreptate până la moarte“ (mind az Istenben Idvezült Mathe Vajdának s minekeönk holtáygh hiven s igazán szolgáltt). Văduva acestui Nemes Pál a trebuit să vină la Brașov, să-și caute și să-și strângă bunurile lăsate prin testament dânzei și copilașului ce are dela Nemes Pal, împrăștiate pe la atâți și atâți din Brașov. Il roagă să-i stea într'ajutor, căci e femeie streină și neajutorită într'ale judecăților — „să nu-i fie osteneala și cheltuiala zadarnică și fără folos“ („ne legien Fárattsága Keöltese heaba s haszontalan“).

Datum in Castro n(ost)ro ad Janovicza Pos.

Die 5 Augh Anno D(omi)ni 1656.

Io Costandin Voivod (cu chirilice).

Fără monogram. Pecete mare pe hârtie, sub care ceară roșie. Legenda: † Io Costantin Șerban Voevoda Gpdr zemlia vlaș.

V

Costantinus Sorban Dei gra(tia) Princeps et Vayvoda Regni Valachiae Transalpinae Dominus haereditarius — scrie Judelui Brașovului Mich. Hermaan.

Scrisoare unguerească.

Comunică Judelui, că meșterilor, cari i-au făcut *sicriul*, le-a dat niște argint, ca să-i facă din el pahare. Să-și ia osteneala să-i zorească, să termine cât mai repede și să-i facă cunoscut. („azoknak az Mester Embereknek a kik az koporsott czináltak, attunk valamí

Ezüsteöt hogi Poharokatt czinályanak szamunkra . . . . .
. . . . . kegl¹). Tegien anny farattságott Ereteönk hogi Ereöltesse
rea Eökett had keszettczek el meinel hamaráb . . . . . es kgl^d
Tudosiczon beneönket feleöle“).

Datum in Curia n(ost)ra Tergovista

Die prima January 1657

Ion Constandin Voivoda (cu chirilice)

Fără monogram. Pecetea mare s'a pierdut.

Sicriul, despre care se pomenește în scrisoare, e desigur cel dăruit de Domnul Constantin Șerban și de soția sa Doamna Balașa pentru moaștele Sf. Grigore Decapolitul dela mănăstirea Bistrița. Domnul Iorga bănuia din caracterul literilor inscripției de pe el, că a fost comandat la Sașii din Ardeal (N. Iorga Ist. Rom. în chipuri și icoane pg. 217).

Sicriul, potrivit relatării Diaconului Paul de Aleppo ar fi fost lucrat din argint și aur în Ungaria și ar fi costat 1500 reali. Dl Ștefan Meteș în „Rel. comerc. ale Țerii-Românești cu Ardealul“ etc. pg. 169, de unde am luat această dată, adaugă în paranteză (Brașov ori Sibiu).

Scrisoarea dă dovada absolut sigură, că sicriul a fost comandat și lucrat în Brașov.

O notiță nemțească de pe scrisoare ne-a păstrat și numărul paharelor comandate de Domn: douăsprezece și mai pomenește și despre două sfeșnice.

VI

Gheorghe Ștefan Domnul Moldovei către Judele Brașovului M. Herrman.

Scrisoare ungurească.

Domnul se plânge de multe mâhniri și alte ocupațiuni („ocupatioink“) și că mai zilele trecute i-ar fi ars casele, pe cari cu voia lui Dumnezeu le-ar acoperi cu țigla. Roagă deci pe Jude să-i trimită vre-o patru meșteri pricepuți în facerea țiglei. („az elmolt napokban hazaink el Egenek, jmmaro ha Jntöl engetetve leszen

---

¹) Kegyelmed.

czereppel akarnok hiejazni, annak okaert kgdet kériuk affele czerep czinalo mesterekét küldeni ide be fizetessünkre vagy negyet“).

Iass: dje 24 Mart. 1656

Georgius Stephan

Princeps terrae Mold:

Io Gheorghii Ștefan Voivod (cu chirilice).

Fără monogram. Pecetea mare de ceară roșie s'a pierdut.

VII

Wohlgebohrner Herr Secretaire! csedo.

Ich hoffe dass unserer Freundschaft wegen kein Zweifel ist, daher ersuche Sie, wenn die Publication der Sache wegen der Waldung, so mit Dragusch streitig ist gemacht wird, mir auch freundlich eine widimirte Copie der hohen Entscheidung zu senden, wofür ich die gebührende Auslagen mit Dank zu erlegen schuldig sein werde. Weil die Sachsen allzuviel Neid gegen mich zu zeigen nicht aufhören, so habe Seiner Excellence den Umstand beschrieben, und bitte auch Sie Seiner Excellence vorzubringen um nicht weiters den Verläumdungen der Sachsen Gehör geben zu wollen. Zur Endigung meiner Processe wenn es die Witterung erlauben wird, so werde ich das Vergnügen haben Sie persönlich zu sehen, womit verharre.

Hochachtend Eurem Wohlgeboren

Kronstadt den 6-ten August 1808

Ihr Freund

Em. Bass de Brankován

Fără pecete. Fără adresă, care poate a fost pe fila a doua cu care să va fi închis scrisoarea, dela care acum lipsește.

Cel ce iscălea această scrisoare era Emanoil Brâncoveanu, strănepotul Domnului Constandin Brâncoveanu și tatăl marelui Ban Grigore Brâncoveanu, ctitorul, care a dăruit Bisericei grecești din Brașov moșiile Sâmbăta-de-sus, Poiana-Mărului, biblioteca și altele.

Scrisoarea era adresată probabil secretarului gubernial din Cluj Ladislaus Csedö, dela care în baza preținiei cerea să-i trimită o copie vidimată în cauza procesului pentru pădure cu cei din Drăguș. Se plânga de continua pismă a Sașilor. A scris Excelenței Sale în cauză, la care îl ruga și pe dânsul să intervină. Dacă vremea va îngădui, va avea fericirea să-l cerceteze.

Insemnările doctorului Chenot despre Români și Sași din Brașov (1756)

În toamna anului 1755, doi ciobani din Șchei, Stan Fulga și Stan Inașul, întorcându-se de la pășuni, s'au infectat de ciumă la mănăstirea Sinaia. Deoarece asistaseră acolo la moartea și îngroparea unui bolnav, nu fură admiși la lazaretul de la Timiș. Ei ajunseră totuși în Șchei pe cărări ascunse. Peste câteva zile amândoi muriră pe neașteptate în întâiele săptămâni ale lui Noemvrie. Infecția trecu mai întâi la două fete ale lor, apoi la toate neamurile. Până la începutul lui Aprilie 1756 muriră peste 30 de inși. Boala se întindea din ce în ce mai îngrozitoare. Numărul morților se ridică în Șchei la 1711, în „Cetate“, Blumăna și Brașovul-vechiu la 51, în Săcele la 1589, în Zărnești la 522, etc. ¹⁾

Temându-se de o întindere și mai mare a flagelului, comisia sanitară a orașului cere grabnice ajutoare medicale. La intervenția împărătesei Maria Terezia, medicul Adam Chenot, vine întovărașit de chirurgul sibian Kurtz, și-și stabilește cartierul în Șchei.

Doctorul Chenot a fost una din somitățile medicale ale veacului al XVIII-lea. ²⁾ Originar din Luxembourg, (născut în 1721), el a urmat facultatea de medicină din Viena și a fost protejat de celebrul medic Von Swieten, la a cărui recomandare a fost trimis în 1755 în Ardeal pentru stingerea epidemiei de ciumă. După ce a reușit să oprească flagelul, prin întâile luni ale anului 1757, Chenot, fu numit de împărăteasă, protomedic al Transilvaniei. El rămase astfel legat de Sibiu, de unde fu chemat odată la Iași de Constantin Moruzi să-i îngrijească fiica bolnavă. Aceasta se întâmplă la 1780, dată după care Chenot pare să se fi reîntors la Viena, unde muri în 1789.

El a lăsat câteva lucrări importante asupra ciumei: *Tractatus de peste* (Wien, 1766), *Historia pestis Transilvaniae* (Pest, 1799) și

¹⁾ Informații luate din Adam Chenot, *Tractatus de peste*, Viena, 1766, pp. 4, 5, 26.

²⁾ Informațiile asupra vieții lui Chenot le-am găsit în interesantul articol *Adam Chenot (Chenotus)* publicat de Dr. Edm. Knaff-Faber în „Buletin de la Société des sciences médicales du Grand-duché de Luxembourg“ 1921. Acest articol mi-a fost pus la dispoziție de Doctorul Val. Bologa, căruia-i mulțumim și pe această cale.

o scriere postumă: *Die ärztlichen und politischen Anstalten bei der Pestseuche*, (Wien, 1798), lucrări cari după părerea specialiștilor uimesc și astăzi prin perspicacitatea și darul de observație.

În cea dintâi din aceste cărți am dat peste câteva pagini (53—58) cari nu mi s'au părut lipsite de interes. Ele cuprind o paralelă între cele două națiuni dominante în Brașov și Țara Bârsei, Români și Sașii. ¹⁾ După cât știm, nimeni nu a atras până astăzi atenția asupra interesantelor observații ale doctorului vienez. Le dăm deci în traducerea ce urmează, fără nici un comentariu.

Ion Mușlea.

„Am amintit în capitolul întâiu două națiuni între cari s'a deslănțuit ciuma, Sașii și Români; cari se deosebesc unii de alții ca cerul și pământul în ce privește temperamentul, firea, felul traiului și obiceiurile.

Dar fiind că se va vedea îndată că cunoștința acestor împrejurări este de mare importanță în vindecurea bolii, n'ar fi nepotrivit și nici fără folos să spunem mai înainte unele lucruri despre locuitorii aceluia suburbii (Șcheiu) care a fost întâiul și principalul cuib al boalei.

Sașii, cari fac abia a șasea parte a locuitorilor, sunt toți meșteșugari, exercitând mai cu seamă meserii cari îi țin pe scaun sau nu cer nici o osteneală fizică. Le place carnea friptă, rar cea feartă și slămina râncedă. Pe aceasta o fierb foarte des cu varză murată, cu mazăre și cu fasole; condimentele lor mai cunoscute sunt ceapa, usturoiul, tarhonul, măgheranul, mărarul, piperul, ghimbirul, frunzișoara, scorțișoara, șofranul, de cari se folosesc sau mai bine zis abuzează: căci nu pregătesc aproape nici o mâncare care să nu aibă din acestea mai mult chiar de cât ar trebui. Apă nu beau de cât când le merge foarte prost. Beau vin, spirt și hidromel și între băutură își ațâță apetitul, fiecare în felul său, cu diferite

---

¹⁾ Pe Unguri îi amintește doar într'o notă de la pag. 53. Iată conținutul ei: În suburbii (Șcheiu) locuiesc și unguri, dar foarte puțini: și dintre ei am văzut molipsiți pe câțiva. În așa numitele patru sate (Satulung, Cernat, Turcheș, Bacifalu) sunt mai mulți la număr de cât Români. În ce privește temperamentul și datinele, stau la mijloc între Sași și Români, totuși, sunt mai săraci de cât ambii. Lucrează mai mult de cât Sașii, dar se desfătează mai mult de cât Români, în bani, mâncări și beuturi spirtoase.

mâncări sau condimente. La toate acestea se dedau încă din copilărie. I-am văzut îmbiind cu vin și pe copiii de față. Mirodeniile le plac atât de mult, încât în grădinile lor abia mai cultivă și altceva de cât plante mirositoare. Obicinuiesc, chiar și cei mai săraci, dintre ei, ca în zile de sărbătoare să poarte în mână buchete făcute din frunzele și florile acestor plante și să le miroase mereu; apoi le țin în casă zilele următoare și astfel trăesc într'un val continuu de parfumuri. Buchetele și le fac mai ales din viorele, trandafiri, busuioc, iasomie, zambile, lăcrămioare, măgheran, micșunele, crini, garoafe, chiparoase și chitră.

Temperamentul acestui popor este în general sanguinic-colic ¹⁾ „cum acrimonia oleoso-aromatica“. Carnea le e moaleșită, structura nervilor foarte schimbăcioasă și sensibilă. De aceea dacă îi apucă boala ori le atacă corpul și sufletul, sunt răpuși îndată; și astfel cu frica lor își aduc moartea care-i îngrozește.

Resping cu desăvârșire medicamentele, dacă acestea nu sunt vin și spirtoase, ori cel puțin le disprețuesc ca ceva neplăcut și fără gust; la ceace se mai adaogă și lipsa lor de statornicie care-i împiedecă să se folosească de ele timp mai îndelungat și-i face ca ori să se abțină cu totul dela ele ori să ceară și să primească mai repede ajutorul unei babe de cât al specialistului, ori să-și născopească ei înșiși leacuri cari să le fie pe placul inimii.

Românii se nutresc mai ales cu grâne. Drept pâine le servește făina de meiu amestecată cu apă și miere și prăjită în spuză; pe aceasta o înlocuește uneori mămăliga pe care o pregătesc turnând încetișor făina de porumb în apă sărată clocotind și mestecând-o cu un bețișor până ajunge potrivit de tare. Această mămăligă o amestecă apoi cu brânză. Rareori au la masă carne, foarte ades lapte, zăr și corastă. Obicinuiesc mai ales varză murată, linte, fasole, mazăre, usturoiu, ceapă, sfeclă și ulei de in, mai cu seamă în zilele de post ori de ajun, când nu mănâncă nimic din ceace aparține regnului animal, ne făcând excepție nici chiar cu laptele, pe care nu-l dau nici copiilor de tot mici, chiar și dacă ar fi bolnavi.

---

¹⁾ Această caracterizare privește mai mult pe Sașii din suburbii; și mai cu seamă pe bărbați; tinerii și sexul slab e de temperament simplu-sanguinic, cu aciditatea pe care le-o dă hrana. Cei cari locuiesc la sate lucrează mai mult de cât cei de la oraș. (Nota lui Chenot).

Băutura lor cea mai obicinuită este apa. Cei din suburbiul nostru (Șcheiu) s'au dedat și cu o bere slabă (*cerevisia*) făcută din orz și meiu, moale, nefermentată și prin urmare care nu îmbată; nu sunt nici împotriva vinului și a spirtului, însă sărăcia lor îi face să bea mai rar și mai puțin.

Sunt ciobani sau slugi (lucrători cu ziua). Imbrăcați doar atât cât e nevoie pentru a-și acoperi trupul, îmbrăcăminte de celor mai mulți fiind de lână; totuși foarte des poartă și cojoace. Căldura, frigul și toate asprimile vremii le suportă cu atât mai ușor cu cât se dedau așa zicând din leagăn cu ele, căci copiii și tinerii se joacă desculți ori numai într'o cămașe sub cerul liber și'n cursul iernei aspre, când își fac un foc mititel în casă, lângă care se culcă noaptea pe pământul tare, acoperindu-se cu hainele din timpul zilei ori numai cu o pătură slabă. Intr'adevăr, e de mirare simplitatea în hrană, în îmbrăcăminte și în toate lucrurile din casă ale acestui popor.

Au corpul vânjos, robust, cărnos, cu temperament sanguinic, ori, datorită vârstei, coleric, fără o aciditate însemnată a umorilor¹⁾ de aceea nu le pasă mult de primejdii, amenințări, ba chiar nici de lovituri. Când îi atacă ori copleșește boala, nu se lasă răpuși ca Sașii, nici nu se sparie ca ei. Și pricinile bolilor ce îndură le atribute, după credința lor religioasă, păcatelor săvârșite.

Astfel în comparație cu Sașii sunt mai potriviți pentru vindecare, încât medicul poate aștepta și obține dela ei un rezultat mai bun, dacă n'ar fi stăpâniți de prejudecăți de neînvinci față de medici, la cari sau nu recurg niciodată, sau numai atunci când totul s'a sfârșit. Și chiar atunci, abia pot fi înduplecați să ia alte medicamente decât cele pe cari le găsesc pe gustul și gândul lor. Și și de acestea foarte rar se țin. Astfel de multe ori ni s'au întâmplat că după ce au luat o doză sau două, celelalte ori le refuză, ori cel puțin nu le mai iau, dacă nu-i înduplecă omul din nou. Nu poți aștepta dela ei să țină dietă și regim, ori abia cu mare greu, aceasta atât din cauza sărăciei cât și din a inculturii lor: căci abia știu să facă chiar și fiertura cea mai simplă și cu atât mai puțin mâncări potrivite pentru bolnavi; și chiar dacă știu

¹⁾ „E vorba de majoritatea lor, căci mulți Români se îngrașe cu caș de oaie și-ți dau în nas un miros neplăcut care dovedește aciditatea“. (Nota lui Chenot).

nu au vase potrivite, apoi și posturile lor, cari sunt foarte dese, exclud, precum am spus mai sus, cea mai bună parte a alimentării raționale.

O, cât necaz am avut cu bolnavii aceștia! Pe unii trebuia să-i liniștim cu momeli, pe alții să-i înduplecăm cu rugăminți, iar pe alții cu amenințări, pe cei triști să-i mângăiem, pe fricoși să-i îmbărbătăm, pe cei încăpățânați să-i speriem și să câștigăm încrederea lor în toate chipurile ca să ia doftoriile pe cari li le dădeam gratuit.

Astfel am făcut un tratament medical împiedecat de multe obstacole, întrerupt de multe turburări și lipsit de multe mijloace; îndreptându-ne atenția îndeosebi spre a potrivi doftoriile la natura poporului de rând, care se îngrozește de lucruri neobicinuite și necunoscute și să ascundem în multe chipuri medicamentele cu diferite înșelăciuni, ca cel puțin astfel să le fim de folos.

Lotuși pe urmă, când văzură că mulți dintre rudele lor, pe cari ei înșiși îi socotiseră pierduți, au fost scoși din ghiarele morții prin ajutorul nostru, ne-au privit cu ochi mai buni și ne-au vestit mai cu încredere și mai din vreme pe bolnavii lor; mai ales după ce tratamentul suportabil al spitalelor și imunitatea de acolo împușinară cazurile de boală și micșorară neîncrederea față de doctor. Ceeace se întâmplă la mijlocul lui Septemvrie (1856)“.

Petru Rareș

22 Iunie, 1929.¹⁾

Implinindu-se, azi, 400 de ani dela biruința oștilor lui Petru Rareș pe aceste plaiuri, am crezut nimerit a comemora acest moment de mândrie din trecutul nostru, așezând aici o placă de marmoră. Ne facem, astfel, datoria față de un erou al neamului, care s'a sbătut să lărgească hotarele țării, pregătind, prin luptele lui sufletul românesc pentru ziua cea mare a unirii. Așezând semne pe locurile stropite cu sânge, așezăm cruci pe morminte; ne facem astfel datoria față de morți și față de trecutul neamului nostru, cimitirul cel mare... neîngrijit și fără de cruci.

În șirul marilor Voievozi ai Moldovei, chipul lui P. Rareș strălucește ca un luceafăr, cum l-a numit Delavrancea. Petru Rareș a reluat politica lui Ștefan cel Mare, a vrut să facă ce făcuse marile său părinte. Sub Rareș, Moldova a căutat să se întindă și mai mult: a luat cetatea Ungurașului; în Rodna stătea un cămăraș moldovenesc, ce culegea produsele de argint și aur; Reteagul a fost în stăpânirea Moldovenilor; Bistrița pusă zălog de un rege care lupta pentru stăpânirea Ungariei, a fost înconjurată de Petru Rareș și puțin a lipsit de n'a luat-o... a bătut pe imperiali la Feldioara. Aceasta înseamnă necesitatea Românilor, când sunt tari într'o parte, să se întindă și în partea cealaltă, așa de firește și indisolubil suntem legați de pe un plai la celălalt, — zice d. Nicolae Iorga. Și într'adevăr, ne spune acelaș mare istoric, Rareș a fost un Domn moldovean râvnitor al Ardealului.

În șapte rânduri a intrat Petru Rareș în Ardeal, sub el au stăpânit Moldovenii cel mai întins teritor, sub el au năvălit mai des în Ardeal. Apăsarea Românilor din Ardeal cerea un răzbunător... și răzbunătorul a fost Rareș.

Întâia expediție o face în iarna anului 1529, împotriva Săcuilor, pe cari „i-au spart și i-au risipit,“ — după cum zice cronicarul Ureche. „Intr'acestaș“ an a intrat a doua oară. Rareș, nepuțând pleca, fiindu-i bolnavă soția, a trimis două oști. Una, condusă de Vornicul Grozav, a trecut pe la Oituz și în ziua de 22 Iunie, Marția, s'a ciocnit la Feldioara cu oștile lui Ferdinand. „Inherbân-

---

¹⁾ Cuvântarea ținută de D-l *Horia Teculescu*, directorul liceului din Sighișoara, cu prilejul desvâlririi plăcii comemorative dela Feldioara.

tați“, Moldovenii au sfărâmat oastea dușmană... „știind ajutor numai dela D-zeu“. Lupta crâncenă a fost lângă râul Bârsa. Dușmanii, zdrobiți „au dat dos a fugire“, lăsând pradă toate tunurile. Lovitura a fost puternică; un contimporan spune, că toată Transilvania a fost zguduită din cauza dezastrului și niciodată Țara Bârsei n'a suferit un dezastru atât de mare.

Invinșii, nevoind să recunoască stăpânirea lui Rareș, el intră în toamnă a 3-oară în Ardeal. Dela Prejmer scrie Brașovenilor, amenințându-i că va distruge tot și vor ajunge „să roadă pietre“. „Cu foc îngrozindu-i“, cetatea Brașovului, Sighișoarei și Bistriței i se'nchină. Sub ascultarea lui Rareș era acum aproape întreg Ardealul; iar un contimporan spune, că nimic în lume nu dorește Moldoveanul mai mult decât Ardealul; altul, c'ar spune Rareș peste tot, că Ardealul este al lui. „Am cucerit Ardealul cu sabia — scrie Rareș Brașovenilor — și n'am de gând să-l dau nimănui“... Stăpân în Ardeal, ajungând sub influența lui și Vlad, Domnul Munteniei, care a ajuns la tron cu ajutorul lui Rareș și i-a devenit acestuia ginere; de fapt Petru Rareș a isbutit să aducă sub ascultarea lui toate țările locuite de Români, realizând, după formele de atunci, cea dintâi unire a celor trei țări locuite de Români, — după cum spune mult regretatul istoric I. Ursu.

A patra oară oștile lui Rareș intră în Ardeal în toamna anului 1534, asediind Mediașul și prinzând pe Venețianul Gritti, comisarul turcesc, care visa reconstruirea Daciei sub stăpânirea lui. Refuzând și plățirea tributului, Rareș rupe legăturile cu Turcii.

Inconjurat de dușmani, se refugiază în Ardeal, „tlămând și trudit“ la Ciceu, 1538. Ce D-zeu — spune cronicarul — cel ce-i ocârmuitor tuturor celor ce i se roagă cu credință, au acoperit pe Petru Vodă și i-au dat cale deschisă; și mergând cu anevoință au sosit la Ciceu, Sâmbătă, în răsărita soarelui, Sept. 28... deci Petru Vodă a intrat în biserică de s'a închinat, mulțumind lui D-zeu că l-a izbăvit de mânilor vrășmașilor săi.

Un an și 6 luni a răbdat aici umiliri sufletul mândru al lui Rareș. Apoi, a scris „carte cu mare jalobă și plângere la Sultan“. A fost liberat și ajunsese a doua oară la tron și... „cum se ridică și se risipește o negură întunecată așa și el se curățește de scârba ce-i zăcea la inimă“.

În vara anului 1541 Rareș intră a șasea oară în Ardeal, pe

la Oituz. La Făgăraș, prinde pe Majláth Voivodul și-l trimite la Constantinopol. La 1542 înaintează până la Cetatea de Baltă, cu intenția de-a readuce Ardealul sub influența lui, trecând Carpații pentru a șaptea oară. „Domnul Moldovei se află în inima țării și supune la dări și oprimă pe nenorociții locuitori“ — scria regina Izabella în 20 Noemvrie 1542, iar secretarul acesteia, Poremsky, scrie în acelaș an, că dacă Voivodul Moldovei ar intra în țară, mulți bănuiesc că are înțelegere cu Săcuii... și unii Români au o bună parte din țară, cari ușor s'ar uni cu dânsul pentrucă au aceeaș limbă. Se vede lămurit, că teama de unire a Românilor există în sufletul streinilor... și mijia poate, ca un revărsat de zori, în sufletul lui Rareș. Raze de lumină cari înroșesc norii și vestesc apropiatul răsărit al soarelui... sub a cărui căldură tresar de fericire sufletele noastre azi. La 1543 Moldovenii asediază Ciceul. Iar în vara anului 1544 oștile lui Rareș trec pentru ultima oară munții, a noua oară, asediind din nou Ciceul. Ca să lipsească pe Rareș de sprijinul ce-l avea în cetatea Ciceului, din ordinul reginei Izabella, cetatea a fost dărâmată... se dărâma, deodată, și visul frumos al lui Petru Rareș...

Povestea tristă a vieții sbuciumate e pe sfârșite... la 3 Septembrie 1546, Rareș moare... și cu cinste l-au îngropat la Pobrata, ce este zidită de dânsul, cu multă jale și plângere despre toți, ca după un părinte al lor, carele n'a fost mai jos decât alții, ce au lășit hotarul țării... spune Cronicarul, zugrăvindu-i și minunata icoană a sufletului: „Cu adevărat era feciorul lui Ștefan Vodă cel Bun, că întru toate sămâna tătâne-său; că la războaie îi merge cu noroc, că tot au izbândit; și așa multe lucruri bune și d-zeești apucase de făcea. Țara și moșia ca un părinte o ocrotia. Judecata cu dreptate o făcea. Iar la sfat era om cuvios și la toate lucrurile îndrăzneț și la cuvânt gata a da răspuns, de-l cunoșteau toți că-i harnic să domnească țara“.

Personalitatea lui Rareș apare lămurit înfățișată de Cronicar, viața și faptele lui sunt isvor de învățături... am spune mai precis numai viața lui, căci întreagă i-a fost faptă și frământare. Numele lui trebuie legat strâns nu numai de acest loc, unde a săvârșit o faptă de multă mândrie pentru istoria noastră, ci și de istoria desrobirii Ardealului, alături de a lui Mihai Viteazul. Putem spune — zice dl. N. Iorga — că, pecând acțiunea lui Mihai e

personală și accidentală, a lui P. Rareș e urmarea politicei lui Ștefan cel Mare, care înaintând creștea. Și putem adăogi că, pe când Mihai lucrează, din nevoie, cu mercenari străini, cari-l lăsară să cadă și suferiră ca el să moară așa cum a murit, P. Rareș duce la biruință și stăpânire numai Româניה Moldovei.

Faptele și gândurile oamenilor mari sunt porunci sfinte pentru urmași. Acum, când visul lui s'a'mplinit să-i ascultăm poruncile: S'avem încrederea în noi, cum a avut Rareș, care zicea: Cât timp noi vom domni și soarele va străluci nu se va întâmpla ca un păgân să ajungă Domn al țării noastre creștine. Departe de țară, pierzând domnia, el nu pierduse încrederea. Sperăm cu ajutorul lui D-zeu să fim iarăș ce am fost și încă și mai mare. S'avem mândria de Român a lui Rareș, care scria regelui polon: Atâta vreme cât trăim, nu vom suferi ca să fim tratați cu dispreț. Pentru o parte din țară, dorită de dușmani, el jura în fața icoanei, că nu va uita de ea „chiar dacă s'ar prăbuși toată lumea asupra mea“.

Pericle la înmormântarea celor căzuți în războiul peloponeziac spunea, că preamăririle unor oameni cari s'au făcut viteji prin faptele lor să fie arătate tot prin fapte. Admirația pasivă a trecutului nu e de ajuns; nu ne vom putea face datoria față de cei chinuiți de dorul zilelor de azi decât printr'o admirație activă, prin fapte vrednice de ei. Să pășim, dar, pe urmele lui Rareș. Să ne iubim țara și legea ca el, Țara și legea... pentrucă noi nu putem fi creștini, fără a fi Români, ...și nu putem fi Români, fără a fi creștini. La Greci, cei cari luptau în potriua țării, nu puteau fi înmormântați în pământul ei. Dar cei cari nu fac nimic pentru țară, au dreptul să trăiască pe pământul ei?

Azi visul lui P. Rareș s'a'mplinit. În bucuria noastră mare să nu uităm suferințele de ieri. Să ne aducem aminte de cei cari s'au jertfit pentru lărgirea hotarelor țării. Să ne aducem aminte de morți... Ei au murit gândind numai la țară; cărmuiți de-acest gând trebuie să trăim noi. Să cinstim pe cei cari s'au trudit și au murit pentru realizarea idealului. Gândul acesta ne-a adus azi la Feldioara. Am venit să ne'nchinăm în fața faptelor unui erou al neamului, să culegem îndemnurile din ele, am venit să așezăm un semn rece pe-un loc stropit cu sânge cald, am venit să facem o faptă românească și creștinească: s'așezăm o cruce pe mormântul unui mare Român.

Legăturile Braşovului cu Țara Românească¹⁾

Condițiunile cari determină înfiriparea negoțului între două centre, pe lângă prisosul de bogăție, sunt împrejurările politice și naturale. Dela început, condițiile naturale provoacă forme patriarhale de schimb. Comerțul presupune un prisos de producție. Trebuia, deci, ca în masa compactă de Români, autohtonii celor două versante carpatine, să se întemeieze enclave de elemente străine, cu o civilizație economică înaintată, cari să provoace o circulație de bunuri mai intensă, creiând forme superioare de comerț, prin producția de mărfuri, deci prin industrie.

Schimbarea aceasta a survenit prin colonizările de Sași, făcute de regii maghiari. Sașii, întemeietori ai Braşovului, au fost, incontestabil, cel dintâi element de cultură mai înaintată în Ardeal. Revărsându-se și peste Carpați, ei stabilesc legătura comercială cu Răsăritul Europei, unde, după căderea împărăției latine de răsărit, Genovezii înlocuiesc pe Venețieni, întemeind înfloritorul port Caffa. Din acest moment necesități de viață comercială cereau înființarea unei organizații politice între Carpați și Dunăre, pentru garantarea circulațiunii libere a bunurilor materiale. Țara-Românească, ca organizație politică, urma să fie zona de schimb între mărfurile Orientului cu ale Occidentului. Firește, împrejurările politice urmau să aibă, de acum înainte, o mare influință asupra intensificării sau scăderii comerțului. Condițiunile naturale — drumurile — erau un element constant. Drumurile: Buzăului, al Teleajenului prin Bratocea, al Prahovei și — cel mai însemnat — acel care trecea prin Râșnov—Bran—Câmpulung, bifurcat spre Brăila și București — puteau deservi, în toate timpurile, revărsarea bogățiilor Țării-Românești spre Braşov. Măturile ce exporta în Muntenia Braşovul, ca: vilar de Ipru, Luvia, Colonia și de Ceh, săpci frânțești apoi fabricatele proprii: fier, bobon, pânză de cânepă, în, săbii, traiste, cuțițe, arcuri, funii, blăni, cojoace etc., găsiu o repede plasare pe piața românească — dacă împrejurările politice nu erau potrivnice. Bună starea Braşovului era, deci, în funcție de privilegiile Domnilor,

¹⁾ Resumatul conferinței ținute în cadrele „Astrei“ de D-l prof. Eug. Hulea.

căci nu numai că Muntenia era piața cea mai apropiată pe care brașovenii își plasau produsele industriale, dar tot de aici își procurau și materialul brut pentru industrie, apoi cereale, miere etc. Călătorii streini, ca Michail Bocignoli, Francisco della Valle din Padua, Antoniu Verancics, Bongar, Paul de Strassburg, Paul din Alep și alții, se arată mirați de bogăția extra-ordinară a Munteniei. („În toată lumea creștină nu există o țară mai productivă ca Țara-Românească“ — scrie Paul de Strassburg). Soarta Brașovului fu așa de strâns legată de aceea a Munteniei — în cât dacă voevodatul oltean al lui Litovoi n'ar fi căzut în luptă cu Ungurii și centrul politic nu s'ar fi deplasat spre răsărit la Argeș, Sibiu ar fi întrecut cu mult Brașovul.

Soarta a voita ltfel și împrejurările au favorizat Brașovul, care, eclipsând Sibiu, a luat un avânt de trainică înflorire economică, pentru mai multe veacuri.

Dacă urmărim mai de aproape dezvoltarea acestor legături, constatăm că ele datează dela începutul sec. XIV. La mijlocul acestui secol, în documentul dat la 28 Ian. 1358, regele Ludovic Anjou poruncește, adresându-se brașovenilor, ca „nimeni să nu vă împedecă în această trecere a voastră“ (spre Brăila). La 1368 20 Ian., numindu-i pe brașoveni „vecini și prieteni prea iubiți“ Vlaicu Vodă le dă un privilegiu și vorbește despre libertățile avute de ei „ab antiquis“.

Legăturile aceste se întrerup pe câțva timp din cauze politice: Vlaicu se opune veleităților de stăpânire ale lui Ludovic, se dau lupte, biruind Vlaicu și — firește — brașovenii se resimțiau mai pronunțat de închiderea graniței, astfel că la 1377, în documentul din 19 Nov. Ludovic le promite mari avantagii, după ce va cuceri Muntenia.

Restabilirea acestor legături comerciale urmează să se facă mai ales sub Mircea cel Mare, după privilegiul din 7 Martie 1395, privilegiu care reconfirmă pe cel din 1358, permițând brașovenilor să facă negoț liber între Buzău, Prahova, Ialomița, Siret și Brăila. Unul din punctele importante din acest tratat este, scutirea de ori ce vamă, a mărfurilor industriei săsești din Ardeal. Mărunțișurile negoțului săsesc au inundat, nestingherite, piața Munteniei, împedecând acolo, dezvoltarea ori cărei industriei naționale. Proporțiile acestui negoț au devenit așa de ample, în cât prin banii

aduși în țară și prin numeroasele vămi, Muntenia și-a creiat suficiente resurse de rezistență contra Turcilor, cari s'au poticnit de mai multe ori de mica țărișoară a lui Mircea.

Timpurile ce urmează, sec. XV-lea, ne arată o continuă fluctuație — scăzând și progresând — a legăturilor dintre Brașov și Muntenia. Brusca înlocuire a Domnilor a creiat o atmosferă de nesiguranță dăunătoare acestor legături. Pe drumurile de pe cele două versante carpatine, zoreau și acum care încărcate și soli — Brașovul adăpostea cete tot mai numeroase de emigranți, boeri sau domni mazili cu familiile lor — dar către sfârșitul secolului acesta, suzeranitatea turcească se accentuiază asupra Munteniei și stăpânirea turcului înspăimântă pe industriașul — și de altfel puțin curajos — din Brașov. În repetite rânduri — la 1421 și 1438 — Turcii atacă și devastează Brașovul, asistați de domnii români Radu Praslaglava și Vlad Dracul, ambii buni vecini cu juzii Brașovului pustiit. Cu tot focul luptelor pentru domnie, atât de fatale Munteniei, Domnii ajunși în scaun nu uitau să confirme brașovenilor vechile lor privilegii. Avem, în această privință, o bogată corespondență, începând cu Radu Praslaglava, dela toți domnitorii Munteniei. Și nu este lipsit de interes să se știe, că domnitorii Munteniei au fost riguroși păstrători ai convențiilor stabilite și că loialitatea lor a fost neștirbită. În schimb, Sașii au prilejuit — prin purtarea lor — mai multe nemulțumiri. „Atunci ce fel de pace să fie între noi? Eu țin pacea și oricâtă marfă se află în țara noastră, fie pește, fie ceară, orice ar fi, ...toată trece prin țara noastră și nimic nu vi-se oprește“... scrie Laiotă brașovenilor, când aceștia au oprit la ei, pe nedrept, mărfuri muntene. Totuși, frecările acestea se aplanau și spre sfârșitul secolului sub domnia înțeleaptă și — relativ — lungă, a lui Radu cel Mare, urmează o nouă epocă de înflorire a acestor legături. În secolul următor, împrejurările politice nouă au o puternică și tot mai dăunătoare influință asupra vecinătății Brașovului cu Muntenia. Bătălia dela Mohacs, desmembrarea Ungariei, aruncă și în Ardeai torța unor îndelungate frământări, și Sașii, aderenți ai lui Ferdinand în contra lui Zapolya, își macină, în parte, forța lor comercială. Concomitent și Muntenia se îndreaptă, economiceste, tot mai mult spre Orient, aceasta ca o consecință a întăririi suzeranității turcești asupra ei. Ca niște neobosiți și puternici polipi au început Grecii să acapa-

reze viața comercială a Munteniei, făcând Sașilor o nimicitoare concurență, până chiar și în Ardeal. În două rânduri, în 1578 și 1591, dietele ardelenе caută să-i împiedece, fără rezultat, de a se înfițe în Ardeal. La acestea se mai adaugă — ca o altă condiție nefavorabilă — și deplasarea drumurilor comerciale cu Orientul, în urma descoperirii Americii și a drumului pe apă în jurul Africii, astfel că legăturile comerciale dintre Brașov și Muntenia coboară la un nivel modest, de comerț local. La marele târg săptămânal care se ținea în Brașov Vinerea și Sâmbăta, italianul Gromo ne informează că mai veniau încă, toate pop. vecine. Epoca de înflorire a Brașovului trecuse, așa după cum și Muntenia, depozitul de unde s'a hrănit bunăstarea brașovenilor, trecuse, de mult, pe panta unei profunde decăderi politice. Totuși, în acest secol apar două elemente nouă de comerț: hârtia și pergamentul și în legătura cu aceasta, cartea. Contrar opiniunilor mai vechi, se pare că tipăriturile lui Coressi nu erau altceva, decât articole de comerț — căci este greu de admis ca Sașii să fi intenționat prin ele o convertire a Românilor la lutheranism, într'un timp când confesiunea aceasta comporta și o ridicare la o stare socială privilegiată — de altă parte semnăturile mitropoliților Serafim și Teofan garantau ortodoxia cuprinsului lor.

Pentru secolii XVII și XVIII, legăturile aceste comerciale se mențin la proporțiile unui schimb de vecinătate, înfloritor în special sub M. Basarab și Constantin Brâncoveanu. Articolul cel mai căutat era postavul, pentru uniforma frumoasei armate ce o întrețineau acești Domni; brașovenii, în schimb, căutau, mai ales vinul muntelesc. Cu cât ne apropiem de secolul XIX și XX, cu atât slăbesc și aceste legături, între Brașovul medieval și Muntenia. În tot cazul, ele își perd însemnătatea excepțională, avută în trecut.

— O altă latură a legăturilor dintre Brașov și Muntenia o formează emigranții — boeri și domni — începând chiar cu Mircea cel Mare, continuând cu Vladislav, apoi cu nefericitul Dan și cu nemilosul său dușman Vlad Țepeș, Apoi Basarab Laiotă care a stat aici până la moartea sa, întâmplată în a. 1479. Brașovenii își permit chiar să sprijine pretențiile la tron și Radu Iliăș este cel din urmă doritor de domnie munteană pe cari îl hrăniră și îl gătiră brașovenii. Boerii secolilor XV, XVI se adăposteau aici de atâtea ori și foarte numeroși, când trebuiau să ieie drumul priba-

giei, de frica vre unui Mircea Ciobanul sau Mihnea cel Rău. Sub oblăduirea înțeleaptă a Domnilor din sec. XVII, boerii nu mai pribegeau spre Brașov ci stăteau „pe lângă spatele Mărireii Sale“ cum scrie un boier din ai lui Matei Basarab.

Pentru multe ilustre vieți, zdrobite de soarte, Brașovul a fost și un loc de îngropare iar în cursul războaielor turco-austriace și ruso-turești din sec. XVIII, Brașovul a adăpostit un mare număr de pribegi. Astfel sub domnia lui Nicolae Mawrocordat se găseau în pribegie aici : Nic. Ruset cu soția Domnița Ancuța, Manolache Lambrino, Mihai Cantacuzino, Nic. și Manolache Brâncoveanu, Pârvu Cantacuzino, clucerul Pană Filipescu etc. formând, uneori, colonii de sute de familii, în mijlocul Sașilor cari îi tratau „cu vorbe poncișate și căutături crucișe“ cum ne spune Zilot Românul, însuși pribegit pe aici. Enăchiță Văcărescu ne descrie o vizită la Brașov, a împăratului Iosif II. și audiența coloniei de emigrați la el. Alte dăți, cum ne spune Nicolae Șuțu, boerii secolului al XIX-lea, pribegiți la Brașov, își aduc o operă italiană, căci distracțiile ce le ofereau balurile mascate (cu cârnaț, bere, matroane cu pălării pe cap și umbrelă în mână) nu mulțumeau gusturile rafinate ale boierilor noștri, dintre cari la 1821, amintesc pe Dionisie Lupu, mitropolitul Munteniei, episcopul de Argeș Ilarion, Grigorie Ghica, viitorul Domn, Barbu Văcărescu, C. Bălăceanu, Domnul Grigorie Brâncoveanu. La 1848 Bibescu, Eliade, Tell mai trec pe aici. Brașovul nu mai era, în acest timp, de cât un loc de popas în drumul spre Occident, unde generațiile de tineri căutau să afirme și se impună drepturile noastre.

O gramatică patriotică

Este o *Gramatică românească și nemțească pentru tinerețea națională*. Într'acest chip întocmită de un prieten al nații. Tipărită cu toată cheltuiala Domniisale *Rudolf Orghidan*, cetățean și neguțător de aici. Brașov. În tipografia lui Ioan Ghett. 1838.

Din prefață reese, că a fost scrisă pentru școalele din Brașov și din toată patria.

Motivele „prietenului“ erau :

1. „neîngrijirea pentru *dulcea* noastră limbă“ ;
2. „învățarea limbei nemțești a *stăpânitorului* și a compatrioților“.

3. Apoi: „Noi dăm pe fiii noștri încă de cruđuți în școale, la frații Luterani sau Catolici, unde cu cât este învățătura mai bună pentru fiii dâșilor, cu atâta este aceea mai nefolosită pentru pruncuții noștri în vrâsta în care îi trimitem acolo“. Pentrucă în acele școale se vorbește în limbi străine! Și așa vedem în toate zilele cumcă cei mai mulți, după ce petrec 3—4 ani la școalele streine, abia învață ceva dintr'o limbă, și atunci încă neregulat, ca unii care fuseră siliți a o învăța numai din auz —, adecă fără reguli gramaticale. Deci „fiii Românilor“, înainte de-a merge la școale streine să învețe religia și limbile „*acasă* în școalele naționale: apoi să se dea la streini, după ce au căpătat ceva putere și aripi“.

În clasele streine, în cazul nou, elevul roman va învăța ceeace *deosebeste* limba străină de-a noastră.

Volumul I cuprinde Etimologia; 216 pagini.

Volumul II nu l-am văzut.

Interesant, din punct de vedere al patriotismului român, este că, pe unde se poate, se dau exemple *românești*. De exemplu: Ca s'arate ce este *hotărit* și *nehotărit*, se dă forma *un Roman* și *Romanul* (p. 3), apoi *maică*, *fiică* etc. Apoi, la p. 10 exemplul: „Insoțește pretutindenea voile și faptele Romanilor, o dreptate sântă și vecinică, tu fiică a cerului și maică a fericirii“ etc.

Încă un exemplu dela p. 212: Transilvania este țară muntoasă, frumoasă, bogată și sănătoasă, dar *patrioților săi rău cunoscută*. Țara-românească are ceriu sănin și călduros, ca Italia de sus, pământ roditoriu, lăcuiitori puțini. Moldova are lăcuiitori români, ei să numesc Moldoveni. Basarabia și Bucovina erau odinioară țări românești. Istoria este folositoare și desfătăcioasă. Istoria Romanilor este interesantă“.

La 1838 se scria așa — înainte de apariția *Gazetei*; dintr'un mai vechiu *çurent* naționalist brașovenesc. Acesta răzbia și 'n gramatice pentru „pruncuți“. Ceeace merita să fie relevat...

G. B. D.

Notițe

Andreas Iszer (1846)

Își zice *Fabriks-Director* pe gramatica sa românească: *Walachische Sprachlehre für Deutsche*. Vervasst von A. I. Kronstadt. Gedruckt bei Iohann Gött. 1846.

Gramatica, după care a urmat și un dicționar, este scrisă în felul lui Meidinger.

După câte-o serie de reguli urmează o serie de exerciții.

Cele dela sfârșitul cărții sunt mai bine redactate.

Despre limba română autorul era de părere că „este o limbă prea folositoare“. (Pag. 224).

Literatură românească nu are.

G. B. D.

Numele Brașovului

Despre numele *Brașov* se poate citi un studiu proaspăt (1929. Ian.-Febr.) în revista *Magyar Nyelv*, a lui Gombocz Melich și Pais; paginile 17—27. Autorul este Rásonyi Nagy László; opinează că acest nume Românii numai dela Unguri l-au putut lua; și d. N. Iorga pentru părerea contrară (că *Brassó* s'ar deriva din *Brașău*) n'a adus nici o probă.

G. B. D.

Iezuiții despre Brașoveni

Cât îi interesa Brașovul pe iezuiții intrați în Ardeal se poate vedea și din cât spune *Mih. Bonbardi*, iezuit, în *Topographia magni regni Hungariae* (Viena, 1718, p. 353), despre „Bulgari“ din Scheiu: „altera (sacra saedes), quam Valahorum quidam Princeps post victoriam ab hoste relatam statuit, non tam ab elegantia, quam a Graecis Ritibus, quibus in eadem Valahici Mystae vacant, hodieque celebratur“.

p. conf. G. B. D.

Alexandru Mocsonyi

(4 Nov. 1841 — 2 Apr. 1909).

de Ax. Banciu.¹

Familia Mocsonyi o găsim în Ungaria dela sfârșitul veacului al XVII, refugiată dinaintea persecuțiilor turcești din importantul centru cultural și economic al Aromânilor din Moscoplea, locul de obârșie al atâtor coloniști macedo-români de ispravă, purtători de tradiții culturale și de înfloritoare viață economică.

Stabilită la Budapesta, distinsă la 1780 cu titlu nobiliar și înzestrată de Iosif II cu dominiul Foen pentru merite și sacrificii¹), cele două ramificațiuni ale familiei M. au ilustrat viața noastră publică cu o serie de bărbați conducători care, mai ales dela 1848 încoace, au lăsat urme însemnate în istoria noastră de necurmăte lupte și sforțări întru cucerirea drepturilor la o viață națională ca o individualitate politică deosebită de cea a stăpânilor de ieri.²)

¹) Cel mai tânăr dintre primii doi frați stabiliți în Ungaria a căzut la 1697 în bătălia dela Zenta, luptând în oștirea lui Eugen de Savoya împotriva Turcilor, iar cel mai mare, preotul Petru, a servit ca preot militar până la izgonirea Turcilor din Banat.

²) Ca Petru, Andreiu, Antoniu, George, Alexandru etc.

Cel dintâiu, energeticul *Petru M.* „prim reprezentant al comitatului Torontal în dieta dela Pojon (1847), la 1848 chemat de ministrul Stadion la Curtea din Viena „ca bărbat de încredere al Românilor, spre a formula postulatele acestora în noua constituire a monarhiei“, un timp fost „referențar la suprema curte de justiție și casațiune în Viena“, — a fost asasinat mișelește la 1 Oct. 1858 în Budapesta.

Al doilea, *Andreiu*, în 1849 „comisar suprem districtual (pentru Banat) apoi, demisionat, la 1860 reprezentant al Românilor din Banat și Ungaria în „Verstärkter Reichsrath“, unde și-a susținut memorandumul său privitor la reconstruirea monarhiei austro-ungare, întemeiat pe egala îndreptățire a naționalităților cu drepturi autonome, memorandum care, în urma furtunei ce a stârnit, trebuind retras, iscălit de 12.000 Români, a fost înaintat monarhului, cerându-se în el încorporarea Banatului la Transilvania, în caz că nu i s'ar admite constituirea ca provincie de sine stătătoare.

La 1861, *Andreiu M.* punea în fruntea postulatelor națiunii române: „constituirea tuturor Românilor într'un unic corp politic, o țeară coronată cu tip și caracter român“. La ceea ce „ministrul Schmerling insista să se mulțu-

Cel mai de seamă descendent al familiei e *Alexandru M.*, fiul lui Mihail și al Ecaterinei Mocsonyi de Foën.

Studiile liceale și le face la Pesta, orașul natal, iar cele juridice la Pesta, Viena și Graz unde își ia și doctoratul „*utriusque juris*“. La 1865, îndată după terminarea studiilor, e ales deputat în circumscripția Rittberg, împotriva fiului consilierului guv. Wirkner, deși contrarii se folosiră de toate manoperele, ca să-i zădărnicească reușita. Calitățile sale sufletești, cu toate că era numai de 24 de ani, îl impun repede de conducător.

Sentimentul *demnității naționale*, izvorit din conștiința că vorbește în numele unui popor de *peste trei milioane* — sentiment care-l călăuzește în toată activitatea sa politică — se manifestă deja cu prilejul primei sale vorbiri ținută în Camera ungară.

La 11 Dec. 1866, la desbaterea adresei la mesaj, sprijinind moțiunea dep. Stratemirovici-Gojdu³⁾ își încep discursul cu declarația: „*Rezervându-mi dreptul să vorbesc aici românește, în limba mea maternă, folosesc de astădată limba maghiară numai din motive de oportunitate*“.

Era afirmarea unei conștiințe naționale care a înmugurit atâtea nădejdi în suflete; era sublinierea dreptului limbei noastre naționale, subliniere care a stârnit în tabăra adversă valuri de proteste și de indignare.⁴⁾

---

mească cu *autonomia Transilvaniei* și-i promitea postul de guvernator“ (Enciclopedia Română).

Merite deosebite și-a câștigat și în acțiunea pe urma căreia „s'a încuviințat mitropolia română“ (Ibid). Pentru meritele și sacrificiile sale Acad. Rom. îl alege între membrii săi încă dela constituirea sa. († 5 Maiu 1880).

Al treilea, *Antoniu M.*, a fost președinte al clubului parlamentar al naționalităților, distingându-se atât în luptele date de deputații români în acea vreme cât și prin sacrificiile aduse pentru organizarea și consolidarea economică a neamului nostru. († 6 Dec. 1890).

Al patrulea, *George M.*, și-a înscris numele în cartea neamului mai ales ca mecenate al tineretului universitar român. († 27 Febr. 1887).

³⁾ Prin această moțiune se cerea ca în pasajul: „Redă deci, Majestate, nainte de toate *națiunei maghiare* libertatea constituțională“, *națiunei maghiare* să fie înlocuit cu „*patriei noastre*“.

⁴⁾ Acest drept al limbii naționale îl accentuiază și cu prilejul prezentării petiției tinerimei rom. (8 Apr. 1872) când cere ca la Universitatea care avea să se înființeze la Cluj, paralel cu catedrele maghiare, să se instituie și *catedre cu limba de predare română*.

Dela această dată, cuvântul lui Al. Mocsonyi se ridică demn și hotărît, necruțător pentru iluziile în care se complăceau să trăească Maghiarii, ori de câte ori interesele neamului său îl reclamă.

Era doar din neamul lui Petru Mocsonyi (cel ucis mișelește în 1858 la Budapesta) care în 1852 în fruntea unei deputațiuni spunea ministrului principe Schwarzenberg că „reprezentanții Românilor au fost chemați și ascultați, ca guvernul să cunoască bine dorințele și trebuințele lor, pentru *a nu împlini nici una, ci a dispune tot contrariul*“.

Prin puterea argumentelor, prin cultura superioară, prin independența, prin caracterul său integru, Al. M. devine nu numai protagonistul luptelor noastre parlamentare din aceste vremuri, ci și cel mai temut adversar al stăpânitorilor.

În 1868, deși cel mai tânăr, calitățile de care a dat dovadă îl impun conducător al luptei deputaților aliați, sârbi și români, pentru eluptarea asigurării prin legi a egalei îndreptățiri a popoarelor din fosta Ungarie.

Ascendența pe care și-a cucerit-o asupra celorlalți fruntași ai vieții noastre publice îl impune pretutindenea. Conferința națională ținută în Timișoara la 26 Ianuarie (7 Febr.) 1869 hotărăște *în sensul ideilor politice pe care le profesa el*; noul partid național român din Banat și Ungaria — înființat prin conf. dela Timișoara — îl alege *președinte al comitetului central*; și, în acelaș an, circumscripția Lugoșului îl alege *deputat*, cu toate abuzurile săvârșite atât de autoritățile civile cât și de cele militare, în două alegeri, prima fiind suspendată din pricina prea evidentei imposibilități de a scoate din urnă numele ministrului de honvezi Szende Béla, contracandidatul său.

Tot în urma insistențelor lui Al. M., secondat de Babeșiu, Borlea și Cuucu, se întemeiază, la 30 Aprilie 1869, *clubul național român al deputaților din Pesta*, având de principiu: „*a urmări politica națională în solidaritate*“. Era „un pas necesar“ „acest început bun“ — cum îl numește „Albina“ (Nr. 43) — „și devotamentul acelor ce ni l-au creat, ne sunt *toată garanța realizării speranței noastre*“.⁵⁾

⁵⁾ Clubul deputaților naționali, constituit în sesiunea precedentă, fără un program precis și fără accentuarea hotărîtă a principiului călăuzitor al

Și dacă clubul, ca club, n'a fost în stare să traducă în faptă nădejtile legate de el, — speranțele legate de Al. M. nu s'au desmințit.

Conștient de dreptatea cauzei pe care o reprezenta, nu scăpa nici un prilej pentru a o afirma, a o impune. Tare pe poziție, bine înarmat, fiecare intervenție, fiecare ripostă a sa lovia în plin. O dovedea zăpăceala sau mutismul care-i urma în tăbăra adversă.

Și nu e de mirare. Al. M. ținea să se documenteze temeinic înainte de a se exprima în chestiile mari dela ordinea zilei. Vrând, de-o pildă, să ia cuvântul în chestia legii de naționalități, a făcut mai înainte o călătorie de studii prin Belgia și Elveția, ca să se poată dumiri *de visu* asupra relațiilor dintre naționalitățile din aceste țări. Numai după ce s'a documentat asupra realităților de acolo, a pregătit proiectul deputaților români și sârbi.

Iar pentru pregătirea opiniei publice în vederea soluționării acestei chestii de capitală importanță, a scris mai multe articole în „Reform“-a lui Schuselka, în „Zukunft“, „Politik“, „Albina“ (Viena).

Elaboratul româno-sârb, neîntrunind însă în nici o secție a Camerei majoritatea voturilor, Al. M., față de proiectul majorității „pe baza dreptului de inițiativă ce revine fiecărui deputat dietal“ îl prezentă, în ședința dela 12 Nov. 1868, ca propunere a sa. Așa ajunge Al. M. raportor al proiectului minorității, în ședința din 24 Nov. Discursul pe care l-a ținut cu acel prilej a evidențiat din nou pe temutul adversar. Cu toate acestea mulți Maghiari, sub impresia covârșitoare a adevărilor spuse, nu s'au putut reținea de a-l felicita. Intre aceștia a fost și ministrul cultelor, baronul Eötvös, cu ale cărui vorbe (citate dintr'un studiu privitor la chestia naționalităților) își încheiase vorbirea: „Ideile dominante (în cazul de față: naționalitatea) pot fi oprimate prin mij-

---

politiceii naționale — cu solidaritatea membrilor mărginită exclusiv la desbaterarea proiectului de lege „în cauza naționalităților“ — nu putea, firește, deștepta *speranțele* pe care le-a trezit acest club. Lipsa de solidaritate a tuturor deputaților români îi pune însă plumb în aripi și acestui club; lipsindu-l de puterea cu care — în caz de desăvârșită solidaritate — s'ar fi putut impune.

loacele materiale ale puterii de Stat, dar niciodată învinse într'adevăr“.

Adversarii nu erau însă oameni cari să se lase conduși de logica argumentelor. Vraja utopiei că: *dintr'un Stat mic poliglot se poate face un Stat mare național* îi mâna tot mai adânc pe povârnișul pe care apucaseră.

Proiectul prezentat de Al. M. cade, cum cade și cel al comisiei centrale. Triumfează proiectul lui Deák, ca bază a desbaterii speciale. Deputații români și sârbi, în semn de protestare, părăsiră demonstrativ sala de ședințe.

Iar în ședința dela 29 Nov. Al. M. făcù declarația, în numele său și al tovarășilor săi de principii că: „deoarece în cursul desbaterii speciale (pe articole) nu se mai poate schimba principiul fundamental prin singuratiche modificări, nu putem împăca cu conștiința noastră marea răspundere ce am lua asupra noastră, dacă am participa la desbaterea acestei chestiuni, din care cauză îmi iau voie a declara că noi nu vom contribui la crearea acestei legi și prin urmare nu vom lua parte la discuțiunea specială“.

În urma aceasta, în aceeaș ședință a fost votat și pe articole proiectul de lege care nici odată n'a fost pus în practică, în părțile sale avantajoase pentru naționalități, — rămânând doar o lege pentru galantarul destinat privirilor străinătății.

În „Scrisoarea deschisă către mulți“ — adresată publicului român, după dizolvarea dietei (10 Dec. 1868), Al. M. înfierează din nou imoralitatea acestei legi.

„Legea votată în cauza naționalităților — spune — negând extstența legală a națiunilor nemaghiare, negând sântul principiu al egalei îndreptățiri naționale, recunoaște existența numai a unei națiuni politice, a națiunei maghiare, și asigurând națiunei maghiare o supremație, întemeiată nu pe însușirile faptice ale ei, ci răzimată pe clauzule legale, invoalvă pentru celelalte națiuni o *subjugare prin lege*, va să zică o imposibilitate morală. Această imposibilitate morală a fost care împinse pe deputații naționali în acea situație anormală de a nu participa chiar la aducerea legii celei mai adânc tăietoare în interesele noastre vitale, neputând dânsii împăca cu onoarea națiunilor nemaghiare acea imposibilitate morală și cu conștiința lor acea responsabilitate grea.

Legea aceasta este dar făcută fără conlucrarea deputaților naționali, în contra voinței lor și în contra intereselor vitale ale națiunilor nemaghiare“.

Tot în această scrisoare își accentuează convingerea „probată prin experiențe“ că „constituirea partidului politic național trebuie să fie baza, pentru că este conditio sine qua non a oricărei lupte naționale“.

Resfirați prin celelalte partide politice — cum eră cazul — deputații români nu puteau deveni un *factor politic* capabil de a înrâuri asupra hotărârilor Corpurilor legiuitoare.

„Numai o națiune care știe a se lupta pentru libertatea sa, o merită, dar o va și poseda întregă“.

Intoleranții adversari se vor fi gândind însă și azi la vorbele cu care-și încheia Al. M. ultimul cuvânt ținut în dietă în apărarea proiectului minorităților: „*Chestia națională s'a asemănat de multe ori cu modul gordian. Dumnezeu să ne ferească să nu se ivească un al doilea Alexandru, care să-l taie în două... cu sabia.*

Al doilea Alexandru s'a ivit și, spre norocul românismului, el a fost Regele României, Ferdinand I.

Primul manifest al solidarității popoarelor nemaghiare revine tot lui Al. M.: e proiectul de rezoluțiune privitor la *uniunea Transilvaniei cu Ungaria*, prezentat în ședința dela 24 Nov. 1868 de E. Măcelariu și subscris, afară de Ardeleni, de deputații naționaliști ungureni, de Sârbul Dr. Svetozar Miletici și de Ruteanul Adolf Dobrzansky.

În această chestiune spune articolul „*Pasivitatea legală a Românilor din Transilvania*“ că: chestiunea uniunii nu poate fi bine și definitiv deslegată numai prin dieta din Pesta, ci și prin conlucrarea unei diete transilvănene, în care poporul român trebuie să fie reprezentat pe baze democratice și conform valorii sale adevărate. (Nr. 9 al „Albinei“)

Subliniază apoi că: „Dieta prin introducerea formei celei mai dure de guvernământ, adecă prin *puterea discreționară a unui ministru neresponsabil față de poporul român*“ apoi prin „*tendențele sale suprematistice*“ „susținând pentru Transilvania și pe viitor neschimbată legea electorală provizorie cu baze feudale“, a ajuns „să-și piardă pe deplin încrederea la popor“. Nu e deci de mirare dacă acesta își caută refugiu în *pasivitate*, în *extremul* .

mijloc legal, în lupta pe care o dă pentru eluptionarea drepturilor sale. „Pasivitatea legală este pururea una din simptomele cele mai periculoase în viața de Stat; dar nici un om cu cuget drept nu va putea acuza pentru aceasta națiunea română, căci ea împlinește o *datorință morală*, o împlinește aceasta în numele dreptului etern, în interesul libertății“.⁶⁾

Maghiarii — cei cu sentimentul răspunderii — îngrijorați, caută să abată pe Români dela acest pas cu promisiuni de satisfacere a pretențiunilor îndreptățite. Al. M. le-o declară însă oarzăn că: „Increderea poporului român, scăzută prin fapte mult ponderante, se poate restabili iarăși numai prin *fapte* de asemenea mult cumpănitoare“.

Impresia pe care a făcut-o asupra Camerei discursul său dela 2 Iulie st. n. 1870, în chestia *reformei municipale* — discurs pe care și-l termina cu punerea întregii politici de guvernământ în fața alternativei: „**Sau renunțați la supremația artificială a națiunii maghiare și vă împrietenii cu deplina egală îndreptățire și libertate a naționalităților nemaghiare, sau renunțați la însăși libertatea și la orice desvoltare liberă!**“ — ziarele de atunci, și guvernamentale și opoziționale, ne dispensează s'o caracterizăm noi.⁷⁾

Alte două discursuri impunătoare ale lui Al. M. sunt cele ținute la 26 Februarie și 27 Martie 1872, cu prilejul desbaterii *reformei electorale*.

---

⁶⁾ Acestea s'au scris înainte de a se hotărî *pasivitatea* în conf. dela Miercurea, convocată de E. Măcelariu.

⁷⁾ *Pester Lloyd* dela 3 Iulie îi laudă „erudițiunea și vocațiunea politică“, neuitând, firește, să spună că discursul său pe lângă mari *adevăruri* cuprinde și mari *erori*.

Ungarischer Lloyd din aceeași zi îi recunoaște erudiția și originalitatea concepției politice, mărturisind că „*viața politică a Ungariei nu se poate lipsi de colaborarea acestui bărbat înzestrat cu calități eminente*“, etc.

Pesti Napló scrie între altele: „Discursul lui Al. M., care a ținut șapte sferturi de oră, este o nouă dovadă a facultăților strălucite ale acestui om tânăr. Noi nu consimțim cu nici o parte a discursului său, dar nu se poate contesta dovada ce a dat-o astăzi Al. M. de o excelentă cultură teoretică, cugetare independentă și profundă“.

La fel se exprimă și „Reform“, alt ziar guvernamental. Ziarele *opoziționale* sunt mai puțin rezervate.

Cu metoda sa științifică în analiza problemei dela ordinea zilei, cu logica strânsă a argumentației, cu calmul bărbatului sigur și stăpân pe sine și pe materialul din care-și clădia argumentația, cu manierele sale aristocratice, cu forma aleasă în care înveșmânta convingeri adânci, — Al. M. se ridicase dela primele debuturi între ilustrațiile parlamentului ungar.

Și nu e de mirare. Puțini adversari aveau cultura filosofică a lui Al. M.

Fire meditativă, năzuind spre o continuă desăvârșire, Al. M., familiarizat încă din tinerețe cu diferitele probleme ale filosofiei, a rămas până la sfârșitul vieții sale un profund cugetător, un *filosof*.

Nu arareori s'au văzut înverșunați adversari politici — ale căror atitudini, volnicii, program erau obiectul atacurilor sale masive — aplaudându-i discursurile pline de adevăruri crude spuse la adresa lor. Atâta logică, bun simț, convicțiune cuceritoare respira din ele.

Când a fost vorba de extradarea deputatului *Alexandru Roman*, condamnat la un an de pușcărie pentru patru articole

---

D. e. *Magyar Ujság* scrie între altele: „Expunerea splendidă a lui Al. M. a trezit adevărată admirație chiar și la unii din dreapta, iar discursul său „își revendică dreptul a fi socotit *între cele mai excelente dintre toate discursurile câte s'au rostit în Parlamentul ungar dela 1861 încoace...* Prin argumentația sistematică a fermecat dieta, cum până acum n'a succes aceasta, fără vorbe bombastice, decât numai unor puțini oratori“.

Hon spune că vorbirea lui Al. M. „formează epocă în desbaterea proiectului de lege municipal... *Ea ar face onoare oricărui Parlament...* Acest discurs este nu numai o operă desăvârșită în privința formei, dovedește nu numai știință profundă și genialitate rară, ci formează totodată în chestia de naționalități o epocă cu totul nouă, nobilă și patriotică.

Aici vorbește atletul libertății și vorbește și tonul adevăratei convingeri și însuflețiri, folosind în curs de mai bine de un ceas și jumătate mai mult cauzei sale naționale, decât au stricat toate discursurile răutăcioase de până acum“.

Csernátóy în *Ellenör* numește discursul „operă de artă atât ca fond cât și ca formă“ iar pe Al. M. „politician și orator de rangul prim“. Relevă apoi „definițiunile nimerite, deducțiunile fără greș, argumentarea puternică și rotunzimea frazei acestui *cap d'operă oratorică*“ ș. a. m. d.

Ministrul *Kerkápolyi*, pe care guvernul îl scoase în arenă ca să mai diminueze efectul discursului lui Al. M., deși a vorbit aproape două ore, „s'a blamat“ rău, — cum se exprimase Andrásy. Combătuse, bietul, ceea ce Al. M. niciodată nu afirmase.

publicate în „Federațiunea“ în chestia „Pronunciamentului din Blaj“,⁸⁾ dintre 304 deputați prezenți la ședință, după interpelarea și mai apoi riposta lui Al. M. la răspunsul ministrului de justiție B. Horváth, 124 de deputați au votat *contra extradării*.⁹⁾

O altă dovadă elocventă a forței sale de argumentație e că, nu odată, însemnați bărbați de stat, oratori, ziariști ai Maghiarilor i-au rămas datori cu răspunsul.¹⁰⁾

⁸⁾ E vorba de „Pronunciamentul“ dela 3/15 Maiu 1868 împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria. Fruntași cari îl iscăriră fură trași în judecată, dar amnestiați.

⁹⁾ Ca amănunt interesant amintim că alături de deputații maghiari guvernamentali au votat *pentru* extradare și *Sașii și Croații*.

E cu atât mai caracteristic acest amănunt cu cât procesul contra autorilor și subscriitorilor „Pronunciamentului“ se sistase prin „act maiestatic“. Fapta și făptuitorii fiind deci declarați „nepunibili“ „nu poate să fie punibilă nici presa care a apărut acea faptă și pe făptuitori, pentru că nu poate fi delict în presă, ce nu este delict ori a încetat a fi delict pe altă cale. Este deci evident că, în cazul Roman, avem de a face cu o *vexație*“ — cum se exprima Al. M. în interpelarea sa.

Dintre Români — indiferent de partidul în care se găseau — numai G. Ivacicovici, unealta guvernului, votase *pentru*.

Acest Ivacicovici fu apoi numit de min. Lónyai, la 1871, comite suprem (prefect) al Carașului, considerat ca „fortăreața“ intransigentului naționalism mocsonyist, cu scopul de a „emancipa“ poporul de sub influența Mocsonyeștilor, — după ce se convinsese Lónyai că nici îmbierea titlului de *baron*, nici oferirea postului de secretar de stat etc. nu sunt în stare să abată pe Al. M. dela atitudinea sa hotărâtă în chestia națională.

Și miluitul guvernului, Ivacicovici, s'a conformat dorinței stăpânului său: la alegerile din Iunie 1872, sfidând drepturi și rușine, prin abuzuri revoltătoare a trântit pe toți candidații partidului naț. român, între ei și pe Al. M., atât la Lugoj cât și Zorlenți.

Revolta pe care au trezit-o samavolniciile guvernului s'a vădit însă în curând. În cercul Radnei, guv. n'a mai îndrăsnit să-i pună lui Al. M. contracandidat, atât erau de aprinse spiritele. Și așa Al. M. a fost *proclamat* deputat, fără contracandidat.

¹⁰⁾ Așa, d. p., Francisc Pulszky află de bine să se conformeze zicalei: „Tăcerea-i de aur“ după ce Al. M. îi ripostă în „Neus Pester Journal“ la articolul prin care căutase să combată critica distrugătoare pe care o făcuse Al. M. stărilor publice din Ungaria prin „Scrisoarea“ dela 3 Iunie 1881, adresată membrilor partidului român național din cercul electoral al Lugojului.

La fel și-a făcut uitat răspunsul cu care datora *replicei* lui Al. M. ziarul „Magyarország“, care se suflucase să răspundă criticei usturătoare ce o făcuse Al. M. politicei de guvernament în ziarele Reform, Zukunft etc.

Al. M. și-a dat însă în curând seama — mai ales după alegerile din 1872 — că în împrejurările în care se găsea partidul și ca număr de deputați și ca dezorientare completă pe urma conferențelor dela Sibiiu și Alba-Iulia — cea dintâiu hotărînd *activitatea* și participarea la lucrările dietei din Pesta, cea din urmă, din contră, decretând *pasivitatea* — rămânerea lui în Parlament nu mai poate fi de folos.

Ajuns la această convingere, la 6/18 Apr. 1874 renunță la mandatul de deputat, fără să renunțe însă la îndatoririle „*ce tot insul trebuie să poarte în inimă față de națiunea sa*” „*considerând de cea mai frumoasă chemare a sa a-și devota micile sale puteri*”

Dator i-a rămas și ministrul *Kerkápolyi* la lecția pe care i-a administrat-o după răspunsul pe care acesta îl dase în numele guvernului la marele discurs pe care Al. M. îl ținuse în 1870 în chestia reformei municipale.

După ședința Camerei ținută la 3 Nov. 1871, în care Al. M. interpelase în chestia de naționalități și a Transilvaniei, min.-preș. contele Iuliu Andrassy îi zise la ieșire lui Al. M.:

— De ce vii cu asemenea interpelare incomodă, la care nu știu ce să răspund ?

— Trebuie să știi răspunde! — i-a ripostat M.

— Dacă voi răspunde pe placul tău, se răscoală contra mea 200 de deputați, iar de voi răspunde pe placul lor, se răscoală contra mea trei milioane de Valahi.

— Eu așa cred că alegerea este ușoară!

— Da, este ușoară, dacă îmi garantezi că dintre cele trei milioane de Români nici unul nu va gravita peste frontieră.

— Ei bine, dacă aș lua eu această garanță, tu ca om cuminte nu poți da nimic pe aceasta. Dar tu poți găsi o garanță eficace: anexați România la Ungaria și nimenea nu va mai gravita peste graniță.

— Nu-mi trebuie, căci mie și cele trei milioane de Români îmi sunt prea mulți!

— Atunci e și mai ușor: *anexați cele trei milioane de Români la România și scăpați de năcaz.*

— Du-te — încheie Andrassy — cu tine nu se poate vorbi serios!

Al. M. însă nu l-a slăbit. În ședința din 9 Nov., apelând din nou la sentimentul său constituțional, ceru răspuns la interpelarea sa. Și „speră” că-i va răspunde căci, altfel, „ar ultragia unul din cele mai cardinale drepturi ale parlamentului”, făcând „iluzoriu” însuși dreptul de interpelare.

M. „a așteptat” și „sperat”, Andrassy însă, ca să nu fie nevoit să răspundă, nu și-a mai arătat fața în Parlament. Peste cinci zile fu numit ministru de externe.

Dr. V. Branisce: „Pagini răslețe”, Lugoj 1910, pp. 285—7.

sacrei cauze a noastre“, — cum se exprimă în scrisorile adresate căpitanului N. R. din Braşov şi protopresbiterului I. M(eşianu) dela Zărneşti. Convingerea că guvernul ungar, în urmărirea „politiceii de vabanque care riscă toate pentru a câştiga toate“, prin legile în vigoare şi prin aplicarea lor, a făcut naţionalităţilor nemaghiare „imposibilă participarea la viaţa constituţională şi la lupta parlamentară onorabilă“, — nu i-o mai poate modifica nici conferinţa dela Sibiiu din 12—14 Maiu 1881, care hotărăşte *activitatea parlamentară* pentru Ungaria propriu zisă şi Banat. De aceea, când Lugojenii îi oferă la 30 Maiu 1881 iarăşi candidatura, Al. M. se vede nevoit să n’o primească, arătându-şi din nou, în „Scrisoarea“ pe care o adresează alegătorilor, motivele care îl îndemână să persiste în hotărîrea luată la 1874 şi profeşind „dauna necalculabilă“ pe care politica de Stat „o va produce-o irezistibil, în toate direcţiile“, mărturisind însă în acelaş timp ca „ori cât de daunoasă să fie această politică pentru noi Românii, ori şi cât să împiedece ea desvoltarea noastră naţională, *însăşi existenţa noastră naţională ea nu o poate atinge, cu atât mai puţin a o ameninţa serios*“.

Activitatea de aci încolo trebuia transpusă şi intensificată pe teren cultural şi economic, — singura în stare să creieze forţele naţionale necesare luptei contra sistemului de guvernament care avea să sape groapa celor care, în oarba lor încredere şi trufie, îl practicau împotriva majorităţii cetăţenilor scoşi de sub scutul legilor şi excluşi dela drepturile lor fireşti, făcând pe surzii, ori de câte ori li se atrăgea atenţia asupra prăpastiei spre care înaintau, sfidând pe toţi cei care nu jurau în posibilitatea înfăptuirii himerei, a ideii lor fixe: *Statul unitar naţional maghiar*. Al. M. şi pe aceste terene şi-a făcut, după cum vom vedea, datoria cu vârf.

Obicuinuit să judece profund şi sub toate feţele lor cheştiunile dela ordinea zilei — şi întotdeauna sub unghiul intereselor naţionale — cumpănind temeinic şi argumentele *pro* şi pe cele *contra*, atitudinile lui erau rezultanta unor convingeri profunde, pe care niciodată nu le tăinuia.

Dar, fiindcă aceste convingeri şi atitudini displăceau unora, a fost adeseori atacat. Aşa s’a întâmplat în deosebi când a fost vorba să se înainteze Coroanei Memorandul, hotărît în conf. naş.

din 1887, dar înaintat numai la 1892 — conform hotărîrii dela 21 Ian. al aceluiaş an — dupăce, convinsă de sigur de Al. M., conf. din 27 şi 28 Oct. 1890 aprobase motivele pentru care comitetul nu considerase de oportună înaintarea lui atunci, având „să se prezenteze *la timp potrivit*“ (p. 4 al rezoluţiunilor).

Această hotărîre însă, în loc să liniştească spiritele agitate, le aţâţă şi mai mult. Bombardarea comitetului din partea taberei adverse se întefeşte, intrând în front şi câteva ziare din Bucureşti. Atacul era concentrat mai ales contra lui Al. M.

Nu aceasta l-a supărat însă, fiindcă: „Acea cari au cutezanţa de a mă suspiciona, atât stau de jos sub mine, încât cu suspicionările lor nu pot să ajungă până la mine, ci cu acelea ei înşişi îşi imprimă pe frunte stigma josniciei lor proprie. A mă ocupa cu astfel de oameni şi porniri ar fi o proprie dejosire a mea, de care nu sum capace“.*)

Pe Al. M. l-a îndurerat *indisciplina* din partid care „*periclita şi dăuna existenţa şi reputaţiunea partidului*“. Căci, în timpuri când avem să luptăm pentru existenţa noastră naţională, *chestiunea solidarităţii naţionale stă mai sus de ori care chestiune controversă şi disciplina de partid*, pe care se bazează şi al nostru partid, ca ori care altul, *stă mai pe sus de cât condiţiunile individuale*“*) „Altmintrelea fiinţa şi organizarea partidului ar fi numai *cuvinte goale* şi lupta noastră o *jucărie copilărească*“. De aceea ar fi de dorit ca „*fiecare aderinte însufleţirea sa nobilă pentru ale sale proprie idei şi convicţiuni să şi-o modereze printr'o însufleţire şi mai înaltă pentru solidaritatea naţională*“.*)

Iar ziarele dela Bucureşti ar fi de dorit „*să observe în chestiunile noastre interne de partid cel puţin aceeaşi rezervă, care rezervă consideraţiunile de disciplină a partidului o impun foilor noastre în astfel de chestiuni*“.*)

Suflet superior, Al. M. ori cât ar fi fost de pătruns de justeţea părerilor sale, respecta şi părerile contrare, dacă avea convingerea că la baza lor e buna credinţă.¹¹⁾

---

*) Din scrisoarea adresată la 14/26 Aug. 1891 Comitetului naţ. central din Sibiiu.

¹¹⁾ Aşa d. e. în scrisoarea pe care i-o trimite lui Aurel Mureşianu la 4/XI 1886 (vezi în Anexe) — ca răspuns la o întrebare a acestuia — după

Ceeace respecta însă mai mult era *disciplina de partid*.

Când majoritatea hotăra împotriva părerilor sale, el înțelegea să se dea la o parte, mâhnit — fără îndoială — de eșecul pe care-l prevedea, dar n'a înțeles niciodată să asalteze cu atacuri nedemne pe cei pe care nu i-a succes să-i câștige pentru convingerile sale.

Nu făcea însă nimic fără să arate și motivele pentru care credea sau proceda așa și nu *altfel*.

Iată, d. p., chestia înaintării Memorandului. Al. M. nu dezaproba ducerea Memorandului la Viena, ci numai hotărîrea de a se înainta „fără amânare“¹²⁾ El cerea numai să fie înaintat „la timp potrivit“, adică: „când națiunea va fi în posesiunea de suficiente garanții, cari îi asigură o *prevenire binevoitoare din partea Coroanei*. Fiindcă scopul prezentării Memorandului din partea națiunii nu poate fi altul decât: „a *esopera prin invocarea intervențiunii Coroanei o ameliorare* în situațiunea sa politică silnică“.

ce-i arată că o continuare a discuțiunii avute asupra situațiunii politice n'ar avea nici o valoare practică fiind ei de păreri prea divergente, — adaugă : „Prin aceasta nu voiu să zic de fel că *ale Dtale vederi n'ar fi tocmai atât de îndreptățite ca și ale mele*, — aș dori a fi constatată numai sterilitatea unor încercări de continuată capacitate“.

¹²⁾ „Eu consider un astfel de pas din partea națiunii nu numai din punctul de vedere al constituționalismului *in principiu admisibil*, ci și din punctul de vedere al politicei noastre naționale, între împrejurări, *de tot indicat*.”

„Coroana este supremul scut pentru drept și lege atât în Statele auto-crate, cât și în cele constituționale și o sănătoasă desvoltare a vieții de Stat nici unde nu esige funcționarea corectă a acestui suprem *regulator de Stat* în aceea măsură, ca tocmai în Statele cu constituțiune parlamentară, al căror sistem de regim se bazează pe domnia de partid. Căci nici unde tentațiunile de escese pentru regim nu sunt atât de mari și aceste escese pentru binele Statului atât de stricăcioase, ca în aceste State, astfel că parlamentarismul are să-i găsească indispensabilul său *contrapond* tocmai în aceasta, constituționalminte *esemptă pozițiune* a Coroanei. Coroana pierde din vedere propria ei chemare constituțională când în loc de a ținea prin autoritatea sa pe fiecare regim de partid între marginile cuvenite, se identifică cu fiecare....

„Teoria, care în Coroană nu vede alta de cât pe cel mai eficace dar și mai acomodabil instrument al frecărei politice de partid, aceea falsifică chiar esința instituțiunii parlamentare....

„Nu altmintre ni se prezintă chestiunea în princip și din punctul de vedere al politicei noastre naționale în Monarhia noastră, care dincoaci și

Iar pentru această „prevenire binevoitoare“ e nevoie de unele „*transacțiuni deja mai înainte bine preparate*“. „Națiunii nu-i este permis a se expune ușurel eventualității unui eșec“, fiindcă „Un astfel de eșec ar influența în cel mai nefavorabil mod raportul națiunii către dinastie și ar produce o depresiune sensibilă a simțului de demnitate al națiunii“.

Fără garanțiile de succes, înaintarea Memorandului la Tron ar fi „*un act de minoritate politică*“, pe care anumite cercuri din Viena și Budapesta nu ar lipsi a-l escompta fiecare în modul său, dar care neapărat ar compromite greu reputațiunea morală și politică a națiunii“.

„Adevărata politică națională nu este condiționată numai de dreptatea principiilor sale, ci în egală măsură și de bine chibzuita lor aplicare. Iar la un act politic de asemenea importanță momentul executării sale este de o însemnătate deadreptul decizătoare. Executat la timp potrivit un asemenea act poate să producă o întorsătură afund tăietoare în strâmtorata noastră situațiune; la timp nepotrivit executat, acelaș act ar compromite în mod serios cauza națională și reputațiunea politică a națiunii“.

Ce te faci în caz de eșec? — se întreabă apoi. — Te oprești „în mijlocul drumului“ sau „mergi înainte“?

A rămânea în mijlocul drumului însemnează a expune un popor „*pradă blăstămului ridiculozității de moarte*“; a merge înainte însemnează: *revoluția!* (N'o spune, dar o lasă să se înțeleagă).

„Se mai pot lua în serios oameni cari se avântă la astfel de capucinade?“ „cari nu pregetă de a face un joc frivol chiar și cu cauzele cele mai serioase ale poporului?“ bine știind că acesta „n'ar fi în stare a trage extremele consecințe din ruptura (cu Coroana) de el însuși provocată“.

De aceea în atmosfera bătaioasă de atunci, Al. M. recomandă *fermitate și prudență, armonie și cumpăt*.

---

dincolo se compune dintr'un conglomerat de elemente eterogene, în care puterea casnică a dinastiei formează până și astăzi pe factorul decizatoriu în viața publică, iară acest factor dincoaci și dincolo prin propriul său interes avizat este a avea pururea în ultima linie de grije ca nu cumva unii arbori să crească prea până în ceriu. O politică națională deci, care n'ar ținea cont de acest factor, și-ar face socoteala fără cârciumariu“.

(Tot din scrisoarea adresată la 14-26 Aug. 1891 Comitetului național).

Anunță apoi comitetul că, în caz că n'ar accepta propunerea sa, își va apăra punctul său de vedere în conferința națională „căci nici când nu m'aș putea pricepe la un *joc de-a oarba* în politică, în care joc sau *conducătorii* sau *națiunea* ar fi cu *ochii legați*“.

Și Al. M., conform promisiunii, s'a prezentat la conf. naț. din 20 și 21 Ian. 1892, apărându-și punctul său de vedere.

Comisia celor 40 a primit cu majoritate de voturi propunerile lui Al. M., ședința delegaților a admis însă și adaosul lui Eugen Brote de a se înainta Memorandul *fără amânare*.

Al. M., la aceasta, declară că expozeul cu concluziunea schimbată nu-l mai consideră de al său.

Și-l însușește însă Comisia și, prezentat în ședința plenară dela 21 Ian. 1892, e primit fără desbatere.

Urmărilor se cunosc.

Al. M., după ce a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a duce la izbândă punctul său de vedere, văzându-se în minoritate, s'a retras cu durerea în suflet.

Mulți însă nici această atitudine cavaleriească nu i-au putut-o ierta. Atacurile contra lui, în loc să înceteze, s'au intensificat.

Al. M. însă nu era din soiul lui Ahile, care pentru o ambiție jignită se retrage în cortu-i cu mânia lui, privind impertertabil pieirea tovarășilor de luptă.

Cu toată mâhnirea de a nu fi fost ascultat, în conf. din 1893 și 1894 — după condamnarea și întemnițarea comitetului național — Al. M. încercă să reînchege rândurile. Nu izbuti. Era prea accentuată deosebirea de vederi, în cele mai însemnate chestiuni, între el și „memorandiștii“ porniți pe drumul pe care apucaseră.

A rămas însă și pe mai departe acelaș sfătuitor luminat și dezinteresat al tuturor celor care l-au căutat, — cum fusese și mai 'nainte.

Dar, dacă de atâtea ori a fost criticat și atacat, nu e mai puțin adevărat că superioritatea intelectuală nu i-a tras-o nimenea la îndoială. Această superioritate i-a adus la 1901 unanima alegere de președinte al celui mai însemnat așezământ cultural al nostru, al Asociațiunii (Astrei).

Al. M., deși cu sănătatea zdruncinată, a primit alegerea. Cum să n'o primească când „*Asociațiunea este expresiunea unității și solidarității noastre naționale pe terenul cultural*“. Și „*lupta pentru cultură (pentru cultura adevărată care nu poate fi decât naționată) nu este altceva decât lupta pentru existență națională*“.

În organizarea Asociațiunii el vedea „*posibilitatea concentrării puterilor noastre*“.

„*Ca o zi epocală va străluci în analele ei ziua în care Asociațiunea va vedea organizată sub stindardul său întreaga inteligență română ca o armată bine disciplinată în serviciul cauzei naționale*“ — spune în discursul cu care a deschis adunarea generală a Asociațiunii, ținută la Oravița în 14 Sept. 1902.

Dar starea sănătății silindu-l „să rămână cea mai mare parte a anului internat la Birchiș“ și, fiindcă — cum o spune în scrisoarea sa dela 10 Ian. 1904 (vezi Anexe) — neputând lua parte nici la ședințele comitetului, nici la ultima adunare generală, îi era jenant să figureze numai ca președinte nominal, după trei ani se retrage din postul cu care l-a onorat încrederea neamului. E gestul omului cu bun simț care știe că onorurile implică și datorii.

Asociația, în ad. gen. dela Timișoara, apreciindu-i însă meritele deosebite câștigate pentru neam, l-a proclamat președinte de onoare.

Fiu credincios al bisericii ortodoxe — Petru M., unul din întemeietorii fam. M., fusese doar preot, iar un altul, Naum M., figurează între întemeietorii bis. macedo-române din Bpesta — Al. M. nu numai că nu i-a refuzat niciodată sprijinul său, dar a făcut tot ce i-a stat în putință ca să creieze din ea într'adevăr un scut al individualității noastre naționale.

În această năzuință el n'a fost decât continuatorul unei frumoase tradiții familiare. Se știe doar că un unchiu al său, Andreiu Mocsonyi, inițiase după moartea patriarhului Raiacici (1861) puternica mișcare pe care episcopul Șaguna a dus-o la biruință, la obținerea rezoluțiunii imperiale din 24 Dec. 1864, prin care s'a încuviințat mitropolia română ort.

La desăvârșirea acestei opere a pus umărul și Al. M. Încă în ședințele din 6 și 7 Maiu 1868, la desbaterea proiectului privitor la despărțirea ierarhică a bis. române de cea sârbească,

afirma cu mândrie că „nu e vorba de *înființarea* unei mitropolii ort., ci numai de *reactivarea* ei, căci „mitropolia română orientală nu este ceva nou, ci ea a existat deja până la finea veacului al XVII-lea“.

„Țin să subliniez aceasta — spune — ca nu cumva din manca textuare a legii, să tragă cineva concluzii incompatibile cu dreptul bisericii, în înțelesul ca și când orișicine — care stă afară de sânul bisericii — ar avea dreptul de a înființa mitropolii“.

Și în aceeaș ședință, la desbaterea pe articole, se ridică și împotriva măsurii „dreptului de supremă inspecție a guvernului asupra vieții *autonome* bisericești“. Tot Al. M. intervine în ședințele din 30 și 31 Martie 1871 întru apărarea intereselor românești în chestia bis. grecești „Sf. Treime“ din Brașov. Promisiunile obținute dela ministrul Baron Eötvös n'au mai fost însă respectate de T. Pauler, urmașul acestuia.

Constituțiunea bisericească („Statutul organic“) cu care și-a înzestrat Șaguna biserica, cuprinde și contribuții de ale lui Al. M. Iar congresul național bis. ca și sinodul diecezei Caransebeșului, al căror membru a fost până la moarte, de-atâtea ori au fost direcționate în hotărârile lor de cuvântul și sfatul lui.

Al. M., ca și alți membri ai acestei familii, a înțeles apoi că nici cea mai demostenică oratorie nu-și atinge ținta, dacă nu e secundată și de jertfe. Mai ales când lumea știe că ai de unde le face. Și Al. M. le-a făcut, ca puțini alții.

Ziaristica noastră, lipsită de fonduri și de abonamente suficiente, s'a susținut, în bună parte, și cu jertfele materiale ale Mocsonyeștilor.

Aproape n'a fost instituție culturală rom. ca să nu beneficieze de dărnicia lui.

Sume însemnate — *averi* pe acea vreme — au intrat din buzunărul lui Al. M. la fondul catedralei ort. din Sibiiu, la gimnaziul din Brad, la „Fondul cultural“ al arhidiecezei, la fondul Muzeului Național din Sibiiu, la fondul pentru înființarea unui teatru național român¹³⁾ etc. etc.

---

¹³⁾ A contribuit chiar la elaborarea proiectului de program al „Societății pentru crearea unui fond de teatru român“, ca membru al comisiei aleasă spre acest scop la 28 Febr. 1870.

Tot cu sprijinul efectiv al Mocsonyeștilor se întemeiază și primele noastre instituțiuni economico-financiare sprijinitoare și ele, la rândul lor, ale instituțiilor noastre¹⁴⁾ chemate să ne sporească forța de rezistență.

Iar ca mecenați ai tinerimei studioase, Mocsonyeștii și îndeosebi Al. M. — sunt capi de listă. Avem mecenați care au lăsat fundațiuni respectabile, de venitele cărora beneficiază mulți tineri de-ai noștri. Dar mecenați care, în viață fiind, să ajutoreze la școli atâți tineri câți au ajutat Mocsonyeștii, nu cunoaștem¹⁵⁾.

*

Cunoscând această viață, nu ne vom mai mira că în Aprilie 1909, când osămintele pământești ale lui Al. M. coborau în cripta dela Foeni, lumea românească de dincoace de Carpați avu impresia că s'a stins un far, spre care de atâtea ori se îndreptaseră cu încredere liniștitoare privirile dezorientate, conștiințele îngrijorate și nedumerite, spre a desluși calea de urmat în atâtea răscruți ale vieții noastre politice din ultimele decenii antebelice.

Lespedea grea care s'a lăsat în 1909 peste mormântul dela Foeni a închis nu numai trupul istovit de boală al unui mare Român, distins apărător al drepturilor unui neam oprimat, o superioară energie intelectuală, ci și pe sprijinitorul, cu fapta, dacă nu chiar fondatorul, atâtor instituțiuni culturale, economice, financiare, pe sfătuitoarul dezinteresat, pe mecenatele care, prin însemnate jertfe bănești a dat posibilitatea atâtor tineri să-și termine studiile, ca apoi, unii din ei să se ridice în șirul frunzașilor neamului nostru de aici.

---

¹⁴⁾ Chiar cererea pentru aprobarea statutelor institutului de credit și economii „Albina“ o prezintă ministrului Slavi el și cu unchiul său Anton, la 3 Nov. 1870.

Al. M. a fost, după cât știu, și cel mai mare acționar al acestui însemnat institut financiar al nostru și primul președinte al consiliului de administrație.

¹⁵⁾ Informații mai amănunțite privitoare la Al. M. vezi în *Dr. V. Branisce: Pagini răselețe* (Capitolul „Al. de Mocsonyi“, material biografic) Lugoj, 1910 și, de acelaș autor, „*Amintiri și aprecieri*“, publicate în rev. „*Transilvania*“ 1909, — de cari ne-am folosit și noi în aceste pagini de reîmprospătare a vieții și activității lui Al. M. Citatele al căror izvor nu e indicat sunt luate din aceste lucrări.

Ax. B.

Cu toate acestea, azi, abia la 20 de ani dela ziua în care inima lui n'a mai bătut, nu se mai găsește nimenea, nici măcar între aceștia din urmă, care să-i aprindă o candelă de recunoștință la mormântul uitat.

O facem noi, din acest colț de țară, și ca o datorie de gratitudine pentru tot ce a făcut și jertfit Al. M. pentru neam, și ca o mustrare pentru cei care, ridicăți prin marinimia lui, l-au uitat atât de repede.

Vieți închinat cu atâta dezinteres, demnitate și profundă înțelegere a nevoilor unui neam, ca cea a lui Al. M., nu trebuie uitate. Evidențierea lor, la anumite date, o impune nu numai o elementară datorie de recunoștință, ci și necesitatea, adeseori ardent simțită, a pildelor admonestătoare în calea mărunților și grăbiților profitori ai roadelor jertfelor altora.

*

Scrierile rămase pe urma lui Al. M.:

„*Conștiința națională*“ (în Almanahul societății „România Jună“. Viena 1888).

„*Libertatea presei*“ (în „Rum. Revue“. 1888).

„*Problema vieții*“ (în Almanahul societății „Petru Maior“ Budapesta 1901).

„*Religiune și știință*“ Studiu asupra raportului lor (Citite de Dr. V. Branisce la ad. gen. a Asociațiunii, ținută la Sibiu în 11/24 Aug. 1905).

Din puținele aceste lucrări, în deosebi din studiul ultim, relevat și de critica germană — se poate convinge oricine de ce a pierdut literatura noastră filosofică prin boala care n'a dat răgazul și liniștea necesară acestei inteligențe superioare ca să se poată exterioriza și în scris în toată plenitudinea capacității sale creatoare.

Câteva idei din scrierile lui Al. Mocsonyi

„*Cultura națională și reacțiunea națională* (împotriva năzuințelor de desnaționalizare) sunt cele două condițiuni pe lângă cari conștiința națională se va desvolta mai bine. Pentru cultura națională fiecare popor are *el însuși* să grijească; pentru reacțiunea

națională *alții* grijesc. Dar cultura națională a poporului este carea tinde sistematic a pune în serviciul marilor scopuri ale națiunii deoparte rezultatele științifice ale culturii moderne, de altă parte — toate puterile intelectuale și morale ale conaționaliilor. O cultură a poporului animat de acest spirit, precum luptele ce le-am susținut până acū și luptele și mai mari, ce vom avea a susține în viitor pentru cele mai mari ale noastre bunuri naționale, de sigur nu vor lipsi a aduce la deplina dezvoltare și conștiință națională a poporului român“.

*

„Fiecare popor, deșteptat la conștiința sa națională — încât posedă celelalte calificațiuni materiale și spirituale pentru formarea unui Stat — are și dreptul natural nedisputaver a se constitui, după propria sa autonomie suverană, în un Stat național independent“.

*

„Principiul de naționalitate apare ca acel puternic principiu distructiv și constructiv de staturi, cărui asemenea îndeșert cercăm în istoria întregă și pe care nici o putere a pământului nu-l va putea opri în cursul său triumfal repezindu-se din victorie în victorie“.

*

„Numai în Statul național este posibilă o dezvoltare firească și sănătoasă a vieții de Stat“,

*

„O dezvoltare sănătoasă și firească a vieții interne de Stat și un drept internațional portat de principiul ideii de drept, — este și va fi opera conștiinței naționale“.

(Din „Conștiința națională“).

*

„In caracter, mai precis zis: în integritatea resp. defectuozitatea caracterului, cum le cuprinde amăsurat gradului său de cultură conștiința poporului, zace, și singur numai în aceasta zace, întreagă valoarea și nevaloarea morală a omului, fără considerare, dacă el altmintrelea duce o viață fericită sau nefericită, cece

depinde, precum se știe, nu numai dela caracter, ci și de favorul sau nefavorul relațiunilor vieții“.

*

„Instinctul fericirii este atât de general impregnat naturii omului, în cât fiecare caracter, cel moralmente integru ca și cel moralmente defectuos, țintește la fericire; este însă o mare deosebire în modalitatea cum aceste două specii de caractere caută a ajunge fericirea. Pe când deviza uneia sună: fericirea cu orice preț, deviza celeilalte este: fericire, dar nu cu orice preț.

Ambele tind la fericire, însă în cazuri de conflicte între principiile moralității și între fericire, cum cursul vieții, precum se știe, atât de des le aduce cu sine, caracterul moralmente defectuos va sacrifica principiile moralității instinctului său de fericire, din contră caracterul moralmente integru, căruia aceste principii îi stau mai presus de toate, va renunța fără șovăire mai bine la fericirea sa, ba în caz de lipsă, chiar și la viața sa de cât să-și vatăme integritatea caracterului“.

*

„De integritatea caracterului singuraticilor depinde toată, puterea și valoarea morală a unei națiuni“.

(Din „Problema vieții“).

*

Din credința în Dumnezeu și din iubirea de neam își trage poporul român nădejdea într'un viitor mai frumos. Și aici se confirmă de nou adevărul concepției creștine, că din credință și iubire răsare nădejdea.

(Din „salutul“ lui Al. M. trimis cu prilejul inaugurării Muzeului Asociațiunii, la 19 Aug. 1905).

*

Cultura este cel mai însemnat factor de putere al popoarelor în toate timpurile, între toate împrejurările. Sunt însă timpuri și împrejurări când — precum o simțim și noi — cheștiunea *călturei* poate să devină pentru un popor chiar o cheștiune de viață. Astfel, lupta pentru cultură nu este altceva, decât luptă pentru existența națională.

„Firește, numai cultura adevărată are această putere conservatoare, iar cultura adevărată nu poate să fie alta decât numai și numai cultura națională.

„Dacă cultura poporului este — precum deja etimologia cuvântului ne-o indigitează — cultivarea însușirilor intelectuale și morale ale unui popor, și dacă tocmai aceste însușiri sufletești în specifica lor sinteză psihică constituie caracterul național al celui popor, atunci e lucru invederat, că numai cultura națională este cultura adevărată.

„Și precum caracterul național se manifestă în limba, în modul de gândire și de simțire, în datinile și moravurile, în tradițiunile și idealurile naționale, în portul național și altele, așa și cultura națională are să îmbrățișeze întreaga viață națională în toate manifestațiunile ei. Ea are să conserve, să cultive, și unde e de lipsă să nobiliteze toate elementele naționale ale vieții poporului.

„Ea are să desvolte conștiința națională, baza culturii naționale, sentimentul religiozității, baza moralității, patriotismul, baza virtuților cetățenești, spiritul economic, baza prosperării materiale, simțul estetic, baza nobleței inimii, cu un cuvânt cultura națională are să deslege toate puterile rămase încătușate prin vicizitudinea vremurilor, are să deștepte toate puterile latente ale poporului, ca astfel să fie asigurată, în butul tuturor pericelilor amenințătoare, existența națională a poporului român din Ungaria“

(Din discursul ținut la Oravița în 1902).

Anexe*)

— Câteva scrisori —

Bpesta 4/XI 1886.

Stimate Domnule!

Prețuita-Ți epistolă am primit-o tocmai în ziua plecării mele dela Capolnașiu, — d'atunci încoaci am fost tot pe drumuri.

La întrebarea D-tale, deacă asupra repețitelor schimbări de idei între noi în Sibiu și Brașov, am mai cugetat, trebuie — dacă vreu să fiu sincer —

*) Originalele acestor scrisori se găsesc în posesiunea d-lui Aurel A. Mureșianu, care a binevoit a mi le pune la dispozițiune. Sunt adresate lui Dr. A. Mureșianu, directorul și proprietarul de atunci al „Gazetei Transilvaniei“.

Ax. B.

să-Ți răspund cu „Nu“, dupăce încă atunci am avut ocasiune de a observa, că apreciațiunile noastre asupra situațiunei politice în general diverg în așa măsură, încât o discușiune și mai ulterioară a cestiunei noastre controversse — după părerea mea — n'ar avea o valoare practică. Prin aceasta nu pot să zic defel că ale DTale vederi n'ar fi întocmai atât de îndreptățite ca și ale mele — aş dori a fi constatat numai sterilitatea unor încercări de continuată capacitate. Altmintrelea pot numai să-Ți repet și aci încredințarea : că la timpul său voi fi desigur la locul meu.

Deasemenea la ulteriora DTale întrebare regret a nu-Ți putea da răspunsul ce ai dori. Aș avea adevărată dorința a mă ocupa cu studii logice mai aprofundate, a căror necesitate neapărată tot mai mult o simțesc ; dar timpul îmi este atât de întrerupt prin micile afaceri de zi, încât trebuie să mă mulțumesc numai cu bunele intențiuni.

Cu bucurie pot să-Ți spun la amicala interesare despre ai mei că toți se află bine. — În speranța că și DTa cu ai DTale Vă bucurați de cea mai bună sănătate, Te salut

Ales. Mocsonyi.

Capolnaș 5/VIII 1890.

Prea Onorate Domnule Doctor !

Reîntors acasă dela Bulciu, unde am petrecut câteva zile și de unde Ți-am telegrafat, vin acum a-Ți împărtăși considerațiunile îndegetate în depeșia mea și înainte de toate a-Ți esprima mulțămăta mea pentru încrederea măgulitoare, cu care ai binevoit a mă onora. Asecurarea că la recercarea DTale ai fost condus, fără orice considerațiuni laterali, numai de interesul cauzei națiionale, nici că a fost de lipsă, — despre aceasta sum pe deplin convins. Tot așa în măsură deplină apreciez și intențiunea DTale și nu vreu să contestez nici aceea că, argumintele, cu cari sprijinești recercarea DTale — deși ele sunt atât de linguşitoare pentru mine, încât nu știu ar fi permis să o zic — sună cam plausibil. Toțuși ele n'ar fi putut să fie decizătoare pentru mine chiar și dacă starea actuală a sănătății mele nu mi-ar fi o piedecă (sufer de alterațiuni catarali, derivă de mult, am petrecut o cură la Gleichenberg).

Idea ca să funcționez ca apărător, s'a ivit deja cu ocașiunea procesului Doda. Încă atuncia am desbătut-o, ponderat-o între noi și, deși atuncia au subversat unele mominte, cari lipsesc în cazul present, totuși m'am abătut de ea.

Vederile mele în privința aceasta nu s'au schimbat de atuncia. În general procesul în cestiune, nu se deosebește nici de acela, nici de celelalte făcute pân' aci preseii națiionale, — toate ele sunt procese de tendință politică, prin urmare un motiv special că, tocmai în acest proces eu să fiu apărătoriu, din acest punct de vedere general nu obvine. Dar DTa crezi că, cu privire la substratul special al acestui proces, și anume că, cu privire la interpretarea legii de națiionalități, pe carea se basează actul de acuzațiune, mi

s'ar oferi o strălucită ocaziune de a combate curentul șovinistic. Eu sum de altă părere.

Recunosc însemnătatea principală (a) unei interpretațiuni, carea este atât de nouă cât de volniceasă, încât ea involvă un nou progres de netoleranță șovinistică, va să zică, apreciez pe deplin momentul principal în acest proces, totuși, considerând compunerea, întreaga organizațiune a tribunalului, care are să judece în aceste procese, sum de părerea că în toată Ungaria nu este loc mai nepotrivit pentru discuțiuni serioase ale cestiunilor politice de principiu, decât forul juraților.

Abstrăgând de aceea că, la pertractările acestor procese discușiunea asupra principiilor politici generali are să vină în linea a doua și să formeze fundul în cadru mai restrâns, iar pondul apărării are să pice pe cestiunile juridice și de fapt; abstrăgând de aceea că, verdictului juraților nu se poate atribui nici măcar o importanță principală juridică, necum politică: juriul este instituit și organizat ca forul de volnicie legalisată în administrațiunea justiției pentru naționalități. Lipsește aci priceperea, simțul de dreptate și de independință, nu găsești aci decât șovinismul orb. O discușiune asupra politicei de stat în stil mare, cum Ți-o represinți, ar fi după părerea mea — pardon pentru espresiunea trivială — a hărăni porcii cu mărgele. — Dacă aș fi de convicțiune(a) că timpul a sosit unde prin eșirea din reserva mea politică aș putea folosi și cât de puțin cauzele naționale, aș reintra în parlament, forul mai competent pentru desbaterile asupra politicei de stat, dar nici decum nu m'aș osteni să capacitez filisterii magiaroni, figuranți de jurați¹⁾).

¹⁾ E vorba de procesul intentat generalului Traian Doda, care la 17 Sept. 1888 a fost condamnat, în unanimitate de voturi, din partea Curții cu juri din Arad, prezidată de Carol Ottrubay, la maximul pedepsei prevăzute de lege, la doi ani temniță de Stat și 100) fl. amendă. Motivul: ațătare la ură contra maghiarismului, prin presă, anume prin scrisoarea adresată către alegătorii din circumscripția Caransebeș, care-l aleseră acum a șasea oară deputat și în care spune: Astăzi nu mai e vorba de un loc sau de un vot în Parlamentul ungar, nici de mici succese naționale, de concesiuni de limbă sau politice, nu; toate acestea în situația critică în care ne aflăm, sunt fără importanță; azi e în joc chestia întregii națiuni; ba mai mult, azi e în joc onoarea națională a poporului român, care prin șiretlic și violență este respins din toate pozițiunile luptei sale constituționale, găsindu-și ultimul loc de refugiu politic în circumscripția dv.

Gândiți-vă însă totodată, că tocmai din cauza ac-asta, adversarii noștri politici vor face totul ca să ne izgonească și din această mică redută*).

*) „*Romänische Revue* 1888 Oct. pp. 558—9.

Potrivit acestei convingeri, trimise și președintelui camerei deputaților o declarație în care îi face cunoscut că deoarece poporul român care numără aproape trei milioane de suflete și care cu toată arondarea măiestrită a circumscripțiilor electorale, reprezintă încă marea majoritate a populațiunii în cca 70—75 circumscripții, totuși nu s'a putut afirma, în cea mai recentă luptă electorală, decât într'o singură circumscripție“ o dovadă că „pop. român n'are loc în cadrele constituțiunii maghiare“.

De aceea îi aduce la cunoștință că nu va lua parte la ședințele Camerei, fără a renunța însă la mandatul său.

Sentimentul de dreptate de care a fost stăpănit tribunalul se vădește clar și din împrejurarea că, deși inculpatul era absent, pe motiv de boală, i s'a respins singurul apărător pe care-l avea, Carol Eötvös, care, după enunțarea sentinței, a atacat-o în 11 puncte lovite de nulitate, caracterizând procesul prin cuvintele:

„Ați biruit vitejește un general, care nici n'a fost de față“**).

Ax. B.

***) *Ibid.* pg. 543.

Sper că nu-mi vei lua în nume de rău că din considerațiunile atinse n'am putut îndeplini dorinții DTale. Rugându-Te încă a trece cu indulgența peste eventualele greșeli limbice, sum cu salutări amicale

al DTale stimătoriu
(ss) **Ales. Mocsonyi.**

Birkiș 26/VI 1892.

Stimate D-le Doctor!

Să mă scuzezi că ieri, în pripă, am zeuit să-Ți reîntorc pe lângă mulțămitele mele „Lupta“ ce ai binevoit a mi-o prezenta spre informațiune.

Chiar și această comitivă binevoitoare a epistolei mele dovedește cât de rătăcită și sedusă este opinia publică și peste Carpați, constatând Lupta cu bucurie că *cu toții, chiar și cei acuzați de a inclina spre o conlucrare cu Unguri* sunt conduși de gândul solidarității, când într'adevăr lucrul stă așa că, chiar *numai noi* suspicioși și calumniați stăruim cu toate puterile pe lângă solidaritate, pânăce acuzatorii și calumniatorii noștri de 2 ani încoace au început răboiul pe față în contra solidarității și-l continuă în mod sistematic chiar și în momentele critice de astăzi.

Poate că n'ar strica a lămuri prin constatarea faptelor situațiunea și din acest punct de vedere.

Vei fi cetit telegrama tinerimei universitare din București către regele Carol. Ce spui la aceea? Mi-a plăcut foarte bine; cât de avantajios contrastează spiritul bărbătesc și hotărît, ce rezultă diu această manifestare, cu spioșnic ce-l documentează telegrama din Casina Elterlein!*)

Cu salutări cordiale al DTale devotat amic
Ales. Mocsonyi

Birkiș 29/VI 1892.

Stimate Domnule Doctor!

Sper că vei fi primit scrisorile mele dela 25 și 26 l. c.

Ieri am primit a DTale dela 26 l. c. Pe lângă telegrama mea de ieri mă grăbesc a-Ți răspunde la întrebările în privinția articolelor apărute în P.

---

*) E vorba de umiltoarea telegramă omagială pe care conducătorul deputațiunii celor 300 de Români cari plecaseră cu „Memorandul“ la Viena o adresă Monarhului austro-ungar, dupăce acesta refuză primirea deputațiunii, trimițând guvernului ungar „Memoriul“ „ca să-și urmeze calea oficioasă“.

Declarațiunea cuprinsă în această telegramă — trimisă din clubul „Elterlein“ din Viena — că „cele 300 de persoane de încredere ale poporului român . . . își iau voie în numele și la însărcinarea celor trei milioane de conaționali ai lor, a asigura pe Majestatea Voastră imperială și regală apostolică de înalțitate **necondiționată** a poporului român și a ruga pe Majestatea Voastră a primi încredințarea, că noi nu ne vom clătina în fidelitatea noastră **chiar și dacă va continua apăsarea exercitată asupra noastră etc.**“ — nu puteau decât să revolte orice suflet de Român nevămuit de sentimentul demnității.

H. și P. L. că acele mi-au fost deja cunoscute, cum, în privința celui din urmă vei fi și văzut asta din declarațiunea mea apărută în *Abendblatt* dela 27 l. c. Cred că și D-Ta vei fi aflat-o oportună.

Incât pentru vederile mele asupra astorfel de articoli, trebuie să-Ți mărturisesc că, încă nu sum în curat unde au să tindă. Simt toate cercurile hotărâtoare că cestiunea română începe a-i arde pe degete și vreau deci să prepare șovinismul magiar la o schimbare a direcțiunei politice, sau tind numai prin astfel de manevre a mări neîncrederea și neînțelegerile — ce tribunștii noștri au știut să producă cu atâta virtuozitate în sânul nostru — spre a ne slăbi și a ne paralisa puterile pentru o ținută și pășire solidară și hotărâită, cum ea ar fi de trebuință neapărată tocmai între împrejurările de față — cine ar putea să-l știe deja astăzi ?

Din articolul dela C. H. se vede atâta că, oamenii aceștia știu să privească lucrurile și din un punct de vedere politic mai înalt, dar cine s'ar putea increde în sinceritatea lor, pânăce în loc de fapte, n'ai să auzi decât numai vorbe frumoase, și dacă ceva din acest articol, tocmai lingușirile grosolane, trase de păr și fără temei în fond, îmi fac lucrul cevași suspect.

De aceea cred că noi pentru un moment n'avem decât să observăm cum se desvoltă lucrurile și să stăruim la solidaritatea și consolidarea partidului național.

Observările redacționale la dechiarațiunea D-lui G. B. Popp sunt bine-nimerite.

Precum Ți-am telegrafat ieri, sum silit a amâna pe câteva zile călătoria mea la Karlsbad ; mărim adecă casa noastră de aici și afaceri de clădire mă rețin încă dela plecarea mea, despre care nu voiu lipsi a Te înștiința cu rugarea de a-mi trimite *Gaz. Tr.* atuncia acolo, dar până atunci aștept foaia aici.

Cu salutări cordiale al DTale devotat amic

Ales. Mocsonyi.

Capolnaș 4/VII 1893.

Stimate amice !

Dela amicabilele D-tale rânduri, pe cari le-am primit eri și la cari astăzi voiam tocmai să răspund, situațiunea s'a schimbat deodată și pe neașteptate complet, precum vei fi știind deja și Dumneata. Conferința națională a fost interzisă pe cale oficioasă și ne aflăm în fața unei stări constituționale de asediu *in optima forma*. Mult mai străin decât acest *unicum* constituțional este motivarea lui. Conferința este interzisă — se spune — de frică că ea se va indentifica cu Memorandul și din considerație la agitațiunile în contra Ungariei din România. Nu însemnează însă această motivare atâta că guvernul (maghiar) să îngrijește să dea conferinței ceea ce vrut să evite prin interzicerea ei ?! Nu zace în această teamă cel puțin ceea mărturisire tacită a guvernului, că el consideră Memorandul ca expresia adevărată și fidelă a vederilor conferinței și prin aceasta a întregului popor românesc ?! Poate deiar să mai existe o condamnare mai aspră a procesului

Memorandului decât această condamnare de sine care se cuprinde într'o astfel de mărturisire proprie?! Și crede oare guvernul că va putea face să înceteze agitațiunile din România ce i-au devenit atât de neplăcute, prin aceea că le dă nouă alimente, că varsă ulei pe foc?! Intradevăr bărbații noștri de stat încep să-și peardă mințile.

Până acum vocea noastră — care a întâmpinat în întreagă Europa un ecou puternic și simpatic — a răsunat în lăuntru granițelor patriei noastre în pustiu. Astăzi ei fac un pas mai departe. *Ei ne închid simplaminte gura și uită, că alții își vor ridica cu atât mai tare vocea pentru noi.*

Este o fatalitate pentru orice țară, când îngustimea de suflet și miopia încep să conducă destinele ei în închipuirea că ideile ar putea fi nimicite cu pumnul!

În această situație nouă va fi necondiționat de lipsă, ca să discutăm iarăși verbal împreună. Te voi încunoștiința cât se poate de curând despre locul și timpul rendez-vous-ului nostru.

Acum se vede mai bine, ce mare greșală a comis Comitetul (național — Not. Aut.) de a nu fi conchemat conferința la timp, precum i-ar fi fost dator.

Cu multe salutări și din partea fratelui meu și în așteptarea a tot felul de comunicări interesante

al D-tale amic
Ales. Mocsonyi

Pesta 24 XI 1894.

Stimate amice!

Ieri după masă am fost la Timișoara, până mâine seară voi sta aici. Pentru orientarea D-tale în mijlocul marei zăpăceli vreau să-ți fac unele comunicări scurte. Conferința dela Arad, la care din 46 de invitați au luat parte numai 15, a ratificat marșruta stabilită în conferința premergătoare dela Sibiiu, și a hotărât, ceea-ce știi deja din ziare, convocarea unui meeting de alegători pentru 28 D.(ecemvrie) la Sibiiu. Brediceanu, Ungurianu și Branisce s'au opus și au refuzat să iscălească convocarea. Mai târziu însă Branisce a cedat stăruințelor majorității cu considerație la Seghedinieni*), cari sunt preocupați de idea fixă, că acest meeting va avea negreșit de urmare grațiarea lor. Aceste detalii le aflai la Timișoara, unde mă dusesem ca să public în Dreptatea o declarație, pe care o recomand prin aceasta aprecierii D-tale atente.

Văzând că treaba a devenit deja încurcată, am considerat această declarație indispensabilă. La conferința din Timișoara Brediceanu și Ungurianu, îngrijați, că voiu fi expus la nouă atacuri, m'au sfătuit la 'nceput să renunț la ea; Rotariu și Branisce, dimpotrivă, cu toatecă cel din urmă figurează, precum am amintit, printre convocători, au votat hotărât pentru publicarea declarației. La această părere se alătură apoi și Ungurianu, după expunerea mea, în care am arătat că un proces de purificare al partidului este neapărat de lipsă, și că pentru aceasta cu greu se va mai oferi în curând o

*) Internițații procesului Memorandului.

ocaziune atât de binevenită, ca această ultimă improvizațiune a jocului de copii de-a politica (des politischen Kinderspiels) urmărit la noi cu atâta predilecțiune. Afară de aceasta era neapărat de lipsă, ca în toiu activității nebunești, care e gata să sdruncine acum și baza de existență a partidului, să se ridice cel puțin o voce care să salveze punctul de vedere principiar amenințat.

Atâta de astădată în grabă și pe scurt. Cu cele mai bune recomandări către soția D-tale, Te salută

amicul D-tale
Ales. Mocsonyi

Birchiș 10 Ian. 1904

Stimate amice!

După cum văd. nu ești mulțumit că timpul îți trece așa de iute. Dar, cine lucrează cu atâta diligență ca D-ta, n'are într'adevăr timp să se gândească la timp, mângâe-Te însă cel puțin, că nu ajungi să meditezi asupra soartei D-tale. Aceasta m'a emoționat foarte mult. Ai vre-o cauză să fii îngrijat de viitorul D-tale? Eu nu am această grije. *O luptă pentru principii atât de mari, ca și aceea, în serviciul căreia Te-ai pus D-ta, u'a avut niciodată un succes imediat; la opera cea mare a emancipării unui popor trebuie să conlucre generații întregi, dar mai curând sau mai târziu, victoria cauzei drepte este inevitabilă*, cu atât mai mult cu cât contrarii noștri, ne pregătesc, în orbirea lor, ei înșiși calea spre această victorie.

Nici uneltirile oportuniștilor noștri nu mă neliniștesc, căci și eu sunt de părerea D-tale, că acestea ne vor procura argumente favorabile nouă.

Ținuta politică a Sașilor nu mă surprinde. În situațiunea desperată, în care se găsește acest popor, nu-i mirare, că se agață, ca și cel ce se înneacă, de un paiu.

Dacă cabinetul Tisza se va putea menține sau nu, nu știu nici cei din Budapesta, ba nici chiar Tisza însuși.

Starea sănătății mele este ceva mai bună, cu toate aceste trebuie să rămân cea mai mare parte a anului internat la Birchiș. Aceasta este și cauza retragerii mele din postul de președinte al Asociațiunei, fiindcă neputând lua parte nici la ședințele comitetului, nici la ultima adunare generală, îmi era jenant să figurez numai ca președinte nominal.

Mulțumindu-vă din inimă pentru urările cele bune, Vă doresc, D-tale și soției D-tale, un an nou cu adevărat fericit al D-tale vechiu amic

Ales. Mocsonyi*)

*) Ultimele trei scrisori au fost scrise în l. germană. Le dăm în traducere românească.

Streinii și sunetele limbei noastre

Reflexii stârnite de o experiență fonetică făcută cu studenții minoritari, la Vălenii de Munte

D-lui Prof. D. Gusti, acest essay filologic cu o însemnată față sociologică.

De fapt am făcut două asemenea experiențe la Universitatea de Vară de sub rodnică conducere a dlui prof. N. Iorga: prima în 1923 (înainte ca eu să fi urmat studii de specializare la *Phonetic Department* al lui *University College*, Londra); iar a doua în vara aceasta. Deja încercarea de acum șase ani, — mi-aduc aminte, primită foarte favorabil de ascultătorii minoritari de pe atunci — mă convinsese că problema înfățișării limbei române pe seama streinilor trebuie pusă pe temelii nouă. Experiența verii acesteia mi-a luminat și mai bine aspectele lucrului. Căci aceasta e o problemă de profundă însemnătate nu numai culturală ci și politică, în sensul cel mai înțelept al cuvintelor. De aceea țin să o înfățișez aici restrângându-mă deocamdată numai la fața ei fonetică căreia, sunt încredințat, suntem departe de a-i fi dat atenția cuvenită.

* * *

Limba noastră, ca oricare alta, e alcătuită din foni, cari sunt de fapt unitățile ei fonetice constitutive.

Fonii pot fi sunete simple („curate“) ca de pildă a, b, n ș. a. m. d., sau o grupare de sunete în imediată succesiune, cum sunt de ex. *diftongii* (ai, ou, ia etc.) și *triftongii* (ieü, iaü, ieï etc.) Atât fonii simpli cât și cei compuși sunt: 1) *consonantici* (precum b, p,... „africatele“ dela începutul cuvintelor *cer, ger, țară...*) și 2) *vocalici* (a, e, i, o, u, ä, î și ĩ „scurt“; ai, üe etc..., iaü, üaü...).

Exemplele de mai sus sunt luate din limba noastră care are, mai ales pentru streinii, două însușiri de seamă:

1. aceea de-a avea o ortografie quasi-fonetică (cu mult mai fonetică decât cea spaniolă și chiar decât cea italiană), și

2. de a-și avea fonii atât cei dubli cât și tripli, — precum sunt africatele și diftongii, resp. triftongii — formați *numai din sunetele simple*. Cu alte cuvinte, dacă cineva poate „face“ corect

cele 8 vocale pure a, e, i, o, u, ă, î și ȳ) nu va întâmpina nici o greutate în rostirea cum trebuie a di- și triftongilor. La fel, dacă cineva poate articula un *d* și un *j* bun, va putea produce cu ușurință și „africata“ *g(e)* din *ger.* Compară și *c(e)* din *cer*, compus din *t* și *ș* în imediată succesiune.²⁾ (Nu tot așa stau lucrurile în nemțește și englezește bunăoară: cp. diftongul din *deutsch* sau pe cei doi „diftongi netezi“ din engl. *fine, fair*).

În această privință limba noastră e de o simplitate pe care aș numi-o clasică, contribuind mult la estetica ei cântată în versurile vechi:

*Mult e dulce și frumoasă,
Limba ce vorbim.*

* * *

Luând în vedere cele de mai sus pricepem lesne virtutea de desnaționalizare pe care graiul poporului nostru totdeauna a avut-o (vezi între altele și constatarea primejdiei românizării masselor maghiare pe la sfârșitul sec. XVIII, în volumul *Életemböl*, „Din Viața mea“, de prolificul scriitor maghiar Jókai Mór.

* * *

Înainte de a face un nou pas spre miezul subiectului nostru e nevoie de câteva lămuriri preliminare. Consonantele sunt sunete la cari aerul întâmpină o piedecă oarecare (parțială sau totală) la ieșirea lui. La vocale dimpotrivă aerul se scurge în afară fără nici un fel de oprire. Urmează dela sine că îndeobște e mai ușor să deprinzi pe cineva să recunoască și să facă o conso-

---

¹⁾ I „scurt“ e un fon foarte interesant mai ales prin faptul că el nu distinge semantic cuvintele („semnul după care cunoști un fon e că el e semanticește distinctiv“) ci numai gramatical (*actor, actori, actori; incap, incapi* etc.) În acest sens el are o funcțiune atât de esențială încât nu trebuie considerat ca un „membru subsidiar“ al fonemului *i* („lung“).

²⁾ Se înțelege că lucrurile pot fi ilustrate și mai bine într-o transcriere strict fonetică pusă pe temelii raționale. Cazul cu *c(e)*, *g(e)* l-am *experimentat* cu un băiat de 17 ani care (printr'un defect de pronunțare rămas necorectat din prima lui copilărie), — înlocuia aceste africcate cu o fricativă destul de bizară. L-am vindecat lesne de acest cusur — pe care altfel mai mult decât probabil și l-ar fi păstrat până la adânci bătrânețe — când mi-am dat seama că el articula f. bine, pe *t* și *ș* (resp. *d* și *j*), elementele constitutive ale africatelor de cari vorbim.

nantă decât o vocală, tocmai pentru că la o consonantă se poate indica precis (fiind vorba de un „contact“ undeva) locul și felul articulației¹⁾). De aceea tehnica unei consonante se poate binișor asemăna cu tehnica sunetelor la un piano: pui degetul pe o anumită clapă și nu se poate să nu iasă curat un *do, re, mi* etc. De asemenea nu-ți trebuie nici o „ureche“ ca să poți face intervalul *fa-sol diez* la o orgă. (Chiar și un surd o poate face).

Lucrul se schimbă la vocale. La ele limba plutește în gură așa zicând. Urmează dela sine că ceea ce te ajută să recunoști (deci să și faci) corect o vocală e înainte de toate auzul. Cu cât vocalismul unei limbi este mai subtil, așa zice mai „cromatic“, cu atât auzul trebuie să fie mai disciplinat. În cazul unui fonetism bogat cultivarea sistematică a urechei, făcută de foneticianul practic, e indispensabilă. (Vezi și studiul meu: *Fonii englezi* în „*Societatea de Mâine*“.)

Căci tehnica unei vocale e foarte asemănătoare cu deprinderea „călcării juste“ pe o coardă de violoncel sau de vioară. Iată deci pentru ce auzul ne ajută așa de mult la vocale. Răposatul Henry Sweet, cel mai mare linguist al lumii anglo-saxone, avea dreptate când spunea că sunt vocale cari cer urechei câteodată șase luni ca ea să se familiarizeze cu ele. El recunoștea bunăoară că el era prea în vârstă ca să-și mai poată ascuți auzul cât îi mai trebuia ca să-și poată da bine seama de finețele vocalismului suedez. Acum să reținem faptul de covârșitoare importanță (căruia numai în lingvistica țărilor înaintate i s'a dat atenția cuvenită): *dacă urechea nu recunoaște corect sunetele cu nuanțele lor, limba nu le poate reproduce cum trebuie* căci psihologicește legătura dintre „centrul auditiv și cel de vorbire“ e indisolubilă. Cum să poată cineva care nu simte intervalele de secundă dintre *si* și *do, re* și *mi* de ex. să le into-

---

¹⁾ Diagramele schematice ne sunt de neprețuit ajutor la aceasta. Experiența mea e că până și consonante extraeuropene (cele „feringalizate“ și fricativele glotale tipice limbei arabe) precum și curioasele și dificilele „click“-uri, „cel lateral și palatal“, caracteristice pentru *Zulu*, (limbă din Africa de Sud), toate sunt mai ușor de asimilat decât multe vocale franceze și engleze (vocale din *Lord, Sir* de ex.) Se înțelege că noi n'avem în vedere asimilarea aproximativă a sunetelor: un sunet e *bun* numai când un băștinaș îl cunoaște lesne, chiar când e făcut izolat și nu în cuvinte.

neze just!? A cere unui om cu urechea necultivată să facă corect sunete (și mai ales vocale) streine noi e cam același lucru ca și cum ai pretinde unui om suferind de boala lui Dalton (incapacitatea de a percepe anumite culori) să zugrăvească corect un buchet de flori. Comparația trebuie totuși retușată: daltonismul nu-i curabil, pe când chiar și cea mai obtuză dintre urechi se poate ageri. Ba încă într'atâta că Harold E. Palmer, cunoscutul lingvist teoretic și practic, — trăește în Tokyo, unde a fost chemat de guvernul japonez ca în calitate de „sfătuitor lingvistic“ să organizeze învățământul limbilor în acea cuminte țară care a știut totdeauna să prețuiască enormele avantaje ale unei îndrumări temeinice, — Palmer, zic, are perfectă dreptate când spune că „cel ce îndeobște pronunță rău niciodată nu va rosti bine fără o sistematică trenare fonetică, dar va deveni un bun rostitor cu ajutorul unei educații fonetice“, la ceeace D. Jones dela *University College* (Londra) adaugă cu tot atâta dreptate: „cu o trenare fonetică cei înzestrați vor ajunge probabil să rostească perfect¹⁾).

În treacăt spus cusurul de căpetenie al școlii „zi ca mine, ia-te după mine“ (numită și „metoda directă, școala Berlitz“, etc.) stă tocmai în faptul că nesocotește foloasele unei inițieri teoretice-practice²⁾ în fonetica limbilor ce predă.

A spune cuiva: „Fă ca mine!“ — mai ales când e vorba de sisteme fonetice pretențioase — e oarecum ca și când un profesor ar cânta elevului său o sonată de Corelli și punând vioara jos, i-ar spune: „Ei, acuma fă ca mine!“, fără ca elevul să cunoască măcar elementele de muzică.

* * *

---

¹⁾ Trad. din *English Phonetics*. D. Jones a scris până și tratate asupra a o sumă de limbi asiatice și africane. A sa *Pronunciation of Russian* e o capodoperă de expunere clară ce nu poate fi trecută cu vederea de oricine se ocupă de rusește.

²⁾ Să se noteze că nu există nici o prăpastie între teorie și practică, între știință și aplicațiile ei. Omul de știință trebuie să stea pe țerra ferma realităților, iar cel ce aplică știința e nevoit să alerge mereu la luminile fratelui său, teoreticianul. O bibliotecă lingvistică netraductibilă în bune sunete vii e ca o partitură muzicală pe care nu se găsește nimeni în stare să o execute: e un lucru mort. Poate oare cineva care nu cunoaște și practic fonetica franceză să scoată tot folosul din monumentală *Istorie a limbei franceze* a danezului Chr. Nyrop? Nu putem simți „cum crește iarba lingvistică“ fără să fi luat contact personal cu limba în forma ei *vie, grăită*.

Dacă înainte de experiența dela Văleni, — „fonetică experimentală“ în cel mai viu înțeles al cuvântului — m'ar fi întrebă cineva de este nevoie de o specială educație a urechei pentru ca streinul să deosebească fonii vocalici, mai ales ai limbei noastre, aș fi răspuns fără să stau la îndoială:

— Nu! Alcătuirea fonetică a limbei române e foarte clară. Oricine poate deosebi fără multă osteneală dintre-olaltă vocalele: *a, e, i, o, u, ă și î*.

Și rău m'aș fi înșelat. Experiența dela Văleni mi-a arătat cât de greșit e să te înșepenești într'o atitudine dogmatică, întemeiată unilateral pe considerații teoretice. Neprețuită vorbă a lui Goethe: „*Grau ist jede Theorie, und grün des Lebens gold'ner Baum!*“

* * *

Aproape toți ascultătorii streini dela Văleni cunoșteau limba română destul de bine, mai ales sub raportul lexic. Dar sunetele și intonația, accentuarea lor capricioasă, îi trădau neplăcut pentru o ureche românească.

În treacăt spus, de obicei ajung 20-30 minute de exerciții inteligent conduse pentru ca oricine să recunoască fără greș locul accentului în orice limbă. Nu trebuie să se uite nici faptul că tonul (intonația) e în strânsă dependență de accent, după cum se poate vedea și din cuvântul german *Betonung* (accent), a cărui rădăcină e cuvântul *Ton*.

Am întâmpinat mare greutate când am încercat să-i fac să rostească corect mai ales vocalele (vezi cele spuse mai sus despre natura „violonistică“ a vocalelor în genere). Dar vocalele lor rămâneau lamentabile. Și așa am ajuns la concluzia logică pentru clinicianul fonetic că rădăcina răului stă înainte de toate în faptul că urechile lor erau „surde“ pentru nuanțele vocalismului nostru, cu toată „diatonica“ lui simplitate!

Diagnoza odată pusă, am încercat singurul mijloc în asemenea cazuri: Am dictat cuvinte „absurde“, cuvinte fără înțeles ticluite fișește din sunete românești. Cuvintele absurde au marea însușire că silesc pe studenți să se concentreze *numai* asupra materialului fonetic. E una din aplicațiile metodei „izolării“. În cazul acesta înlăturăm prin disociere înțelesul, elementul semantic

perturbator și îndreptăm toate reflectoarele și ochianele noastre exclusiv asupra elementului acustic (foni, intonație, accent, ritm).

Se poate spune că-i absurd să nu se întrebuițeze la început cuvinte absurde mai ales cu cei ce și-au însușit limba greșit. Căci experiența ne arată că dacă dictăm texte reale, studentul va (trans)scrie nu ceea ce aude ci ceea ce își închipuie că aude. Nu arareori el va scrie condus de memoria lui ortografică. Aceasta însemnează că el își va pune adesea pe hârtie — și aceasta imperfect pentru că el a fost obișnuit să gândească în litere și nu în sunete — propria lui pronunțare. În etimologiile populare joacă firește un rol preponderant astfel de iluzii fonetice (acustice). Urechea mătușii mele care zicea „*patru sore la Miți*“, nu era de loc critică când auzea astfel pe „*fa, do, sol, re, la, mi, si*“, cunoscutul „ciclu al diezilor“. Doamna franceză care cerea *dulceață de „gunoi*“ (voind să zică *de gutui*) era victima unei iluzii similare; ca și Grecoaică, pe care o dureau „*măfelele*“ (cu accent pe *fe*, în loc de *mafele*), unde firește urechea noastră auzea *măselele*.

* * *

Desigur fonetica n'a pierdut nimica că s'a pierdut poemul sarmat al lui Ovidiu; el auzise probabil limba în nopțile nesfârșite de iarnă dobrogeană când *gelu acuto* îi îngheța și singura lui mângăere în exil, vinul, cași săratul Pont Euxin. Foneticianul n'o să verse lacrimi pentru MS. (barbar) al lui Ovidiu căci dibăcia de a auzi și transcrie corect e o cucerire a veacului XIX, perfecționată abea în zilele noastre.

* * *

Pentru a deprinde pe streinii dela Văleni cu sunetele noastre am fabricat deci cuvinte absurde ca:

mănućiecură, schelogâmbе, zbrâlopechi și le-am cerut să (trans)scrie cu accentul indicat prin îngroșarea silabei respective, ceea ce auzeau *realmente*. Le-am aplicat deci metoda întrebuițată la *Phonetic Department* („University of London) streinilor ce studiază științific fonetica engleză. Metodă care și mie mi-a fost de cel mai mare folos.

În treacăt spus, pacienții cărora li se aplică acest tratament nu i se supun de loc bucuros la început: e straniu și mișcător

în același timp cu ce încăpăținare își apără oamenii urechile. Un medic italian, căruia la Londra, ca doctor în meseria mea, căutam să-i dovedesc că nu auzea corect limba ce se vorbea în juru-i (el auzea și zicea *corni* în loc de *cockney!*) mi-a ripostat cu fascistă energie: „*per chi mi prende Lei?*” Cu toate acestea același om nu s’ar fi supărat deloc dacă un desenator i-ar fi atras atenția că un disc văzut din multe nu e deloc rotund ci o linie dreaptă. De unde conservatoarele socotesc de multă vreme dicteul muzical ca un mijloc indispensabil, dicteul fonetic e încă din nenorocire la începutul lui.

Procedeu, mai ales american, de a cere copiilor să descrie strict obiectiv, *sine ira et studio* ceea ce s’a petrecut sub ochii lor la un moment dat, e un procedeu similar cu acela al foneticianului sau muzicantului care pretinde studenților săi să transcrie *corect* textul fonetic (sau muzical) ce li s’a dictat. Astfel insul se deprinde cu acea înaltă atitudine de olimpică obiectivitate ce împodobește spiritele de felul lui Goethe și Leonardo da Vinci. Pentru cari *Maxima amica veritas*.

* * *

Nu-i locul să arăt cari sunt greșelile pe cari le fac diferitele națiuni (dialecte) în transcrierea cuvintelor de laborator.

În esență, am constatat (la Văleni) că erau streini cari nu puteau deosebi pe *a* de *ă* (deci pe *casa* de *casă* etc.), că alții amestecau pe *o* cu *ă*. Alții nu simțeau calitatea acustică ce distinge pe *ă* de *î*.

Maghiarii în genere nu simțeau deosebirea între *ă* și *e*, (limba maghiară nu cunoaște nici o speță de *ă!*). De aici pronunțarea *machen, gehen* (în gura maghiarilor cu *e*) în loc de cea corectă cu *ă*: *măchăn, geăn!* Această confuzie o explică și firmele clujene ca: „măncare calde!”

Cu surprindere am descoperit și confuzia între *o* și *u!* Pentru aceștia din urmă nu există deosebire acustică între *torc* și *turc*, *foc* și *fug*, *joc* și *jug* (*g* final sună în românește mai mult *c* decât *g*, căci explozivele sonore la noi se afonizează aproape complet înaintea unei pauze).

* * *

Le ton fait la musique, la ceea ce noi am adăuga: *et les sons font la langue*. Sunt încredințat că una din pricinile pentru care limba engleză n'a căpătat la noi răspândirea pe care o merită pentru marea ei literatură și înalta ei civilizație e că fonetica așa de grea a acestei limbi n'a premers, cum era logic, învățării lexicului și a gramaticei. Ci elevii au învățat astfel o limbă pă-sărească pricepută numai de ei.

Se uită că estetica unei limbi e doar rezultanta factorilor acustici: sunet, intonație, accent și ritm. *Cari toate trebuiesc bine auzite ca să poată fi bine imitate*. Tânărul care își dă seama că este condamnat să nu mai iasă din faza scârțâitului nu va mai pune mâna pe vioară!

* * *

Limba noastră e „dulce și frumoasă“ numai când e rostită cum trebuie, adecă: „dulce și frumos“. Streinul în gura căruia ea va ajunge să sune cu minunata ei melodie, cu ritmul ei lin curgător, cu limpezimea ei așa de asemenea clarității vocalismului spaniol și italian, cu intonația ei și mlădioasă și expresivă — „romanică“ spunea profesorul meu londonez — nu poate să nu o iubească. Căci omul totdeauna a îndrăgit lucrurile cu adevărat frumoase.

* * *

Avem deci datoria să ne răspândim graiul sub formele lui cele mai ademenitoare. Limba în care au scris, cugetat și cuvântat un Eminescu, un Creangă și un Odobescu, trebuie să o trecem și streinilor altfel decât până acum. Pe alte căi! Lămurindu-le auzul pentru freamătul ei de codru verde, pentru cântecul ei cristalin ca izvoarele din stâncă, pentru ritmul ei de lan de grâu în adierile verii. Făcându-i să priceapă seninătatea ei: măreață, simplă și clară. Avânturile ei de șoim carpatin.

Și muzica ei așa de italică.

I. Olimpiu Ștefanovici-Svensk

(Doctor în litere dela „University of London“,
Prof. de l. engleză la Acad. Comercială, Cluj).

Partea literară

O frunză.

*Mi-a bătut în geam o frunză
Și-a plecat pe drum la vale,
Se grăbea c'avea să facă
Lungă, foarte lungă cale.*

*Am rămas cătând în urmă-i
Gânditoare, multă vreme...
A venit să-și ia adio,
Ori venit-a să mă cheme?*

Dor pustiu.

*Și-a țesut păinjișul
Înserarea pe ferești,
Încâlcitu-și-a frunzișul
Firul dalbelor povești.*

*S'a ivit în pragul zării
Luna plină, e târziu —
Suflă 'n candela visării
Și te culcă, dor pustiu.*

Ecat. Pitiș.

Calatis.

Cu negrele pustiuri ce coboară
Pe 'ntinderile mării furibunde,
Epava cea din urmă 'n port pătrunde,
De mii de ani în fiecare seară.

Cetatea 'n palme tâmplele-și ascunde
Și-adorm prin temple idolii de ceară,
Când porțile cetății se 'nchid iară,
Sub talismanul liniștei profunde.

Cum frâng domol nostalgicele strune
Tăcerea sepulcralelor coloane,
Vestala sarcofagelor imune

Aprinde focul sacru la icoane, —
Și-atunci Penații vetrelor străbune,
Ocoluri dau tăcutelor obloane.

Dumitru Olariu

Costache Florescu

de Gh. Tulbure

Eram la Vâlcele.

Modesta localitate de cură din apropierea Braşovului era frecventată pe vremuri de lume bună şi aleasă. Nu pentru luxul şi confortul, ce-l oferea cu aceaş sgarćenie săcuiască, cât mai ales pentru renumita ei apă minerală, a cărei faimă trecuse de mult piscurile Carpaţilor. Era o vreme, când cele mai veritabile familii boiereşti „din ţară“, se 'ntâlneau aici cu vlădicii Sibiului şi ai Blajului sau cu alte cinstite feţe bisericesti şi politice din Ardeal, cari veneau să-şi mai cârpească sănătatea cu o „cură de borviz“. Iar în zile de Duminecă ori sărbătoare nu era boier sau cucoană, care să nu se 'nchine la icoane în vechea biserică românească din sat, înălţată din dania regescului ctitor Miloş Obrenovici, care fusese şi el odată oaspele băilor dela „Előpatak“.

Dar, în afară de puterea vindecătoare a apelor minerale, boierii „de dincolo“ mai erau atraşi de liniştea şi răcoarea pădurilor de brad, minunat loc de refugiu din dogoarea tropicală a Bucureştilor. Mulţi veneau, în sfârşit, de ochii lumii, pentruca să iasă undeva. Să nu rămână 'n capitală cu sărântocii dela mahala. Iar toamna, reîntorşi, să poată spune prietenilor: „de, am ieşit şi noi niţel în Europa“...

Aşa zisa „cură de borviz“ însemna a te scula de dimineaţă, a-ţi umplea paharul la una din fântânile miraculoase şi a te plimba pe urmă, încet şi tacticos, dealungul promenazii, sorbind la mici intervale câte o 'nghiţatură şi stând de vorbă cu cunoscuţi, dacă aveai. Cât despre cunoştinţe, slavă Domnului, ele nicăeri nu se leagă mai uşor decât la băi.

Pe vremea mea, Vâlcelele mai păstrau încă un rest din farmecul şi pitorescul lor de odinioară. În pestriţa mulţime de vilegiaturişti de pe promenadă se mai zărea câte o figură brunetă, cu mustăţile negre ca pana corbului, cu portul şi vorba de dincolo de Predeal. Fie că erau magistraţi, şefi de vamă sau arândaşi greci, pentru noi erau tot „boieri“. Bagseamă aşa aiere îşi dădeau şi ei, pentrucă aşa le spunea toată lumea.

Băiat tânăr pe atunci şi mai mult timid, decât îndrăzneţ —

probabil fiindcă avusesem un profesor, care mereu ne spunea, că „modestia este podoaba tineretelor“ — mă strecuram discret prin preajma acestor persoane simandicoase, privindu-le cu o juvenilă curiozitate, sau trăgând cu urechea la conversațiile lor, pururea vesele și sgomoțoase, al căror accent, dulce și mlădios, mi se părea atunci o muzică suavă.

* * *

Intr'o dimineață mă găseam, ca de obicei, la fântână. Mi-am umplut paharul și l-am beut dintr'o 'nghițitură.

— Că bine-l sorbiși! — aud lângă mine o voce necunoscută. Mă uit împrejur. La spatele meu un domn bătrâior și mărunțel, mă privea c'un zâmbet de prietenie binevoitoare.

— Mi-era grozav de sete — răspund eu, nițel încurcat — și n'am mai ținut socoteală de rețeta doctorului...

— Firește. Dă-i încolo de doctori! Dar... îmi dai voie, tinere... eu sunt Costache Florescu, prezident de tribunal din Pitești, la pensie...

Cu aceste cuvinte, spuse c'un aier degajat și foarte amical, necunoscutul îmi strânse mâna, ca și când ne-am fi cunoscut de multă vreme.

Mă prezint și eu cu tot respectul.

Eram foarte 'ncântat, că pot să stau de vorbă c'un domn „din lumea bună“ și mai ales din țara, spre care se furișau toate gândurile și dorurile mele de student. Ne umplem paharele, pe care le purtam agățate de o curelușă, atârnată de după gât și pornim amândoi pe o potecă umbroasă, care se pierdea 'n cotituri prin desișul brazilor din față. Era o zi de Iulie cu soare mult.

— Ești d'aici din Transilvania, nu-i așa? Începu dânsul să lege firul conversației.

— Da.

— Unde ai învățat carte?

— Am făcut liceul la Brașov.

— D'aia vorbești bine românește. Înțeleg. Aci la poalele Carpaților n'a ajuns încă „Moghiororsagu“, cum îi spuneți dumneavoastră. Ferice de dumniata...

Apoi, ca trezit dintr'o reverie:

— Ehe, tinere, am învățat și eu carte, pe vremea mea!

Carte grecească, carte românească și chiar nițică franțuzească. Pe atunci nu se franțuzise lumea din saloane, ca astăzi. La noi în Câmpulung era un singur dascăl dar om foarte învățat. Știa grecește și latinește, de mama focului. După ce am mântuit cu gramatica, am început a citi dintr'o carte, am uitat cum îi spunea. Era tradusă de pe grecește și cuprindea fel de fel de pilde și fabule, cu povește moralicești, unele pline de haz. Când eram mai mărișori am trecut pe urmă la științe și am învățat „starea de acum și oblăduirea gheograficească și politică a Principaturilor Valahiei și Moldovei“. Era o carte groasă, cât evanghelia popii din biserică, din care ce-i drept nu prea mult înțelegeam...

Când am isprăvit-o mântuisem și cu școala.

Eram flăcău mare, cui îi mai stătea capul la școală? E cam mulțisor d'atunci, prietene!

— Cu atât mai interesant pentru mine... îndrăsnii eu s'adaug.

— Dacă-ți face plăcere, ascultă, să-ți istorisesc. Să vezi prin câte am trecut eu pân'ce am ajuns aici. N'are să-ți pară rău.

Și conu Costache începu să-și toarcă mai departe firul povestirii.

La 'nceput încurcat de această sinceritate intempestivă, apoi din ce în ce tot mai cucerit de lumea cea nouă, care mi se desvelia din vorbele lui, am început să-l ascult cu atenție și să-l privesc cu interes.

Era un om subțirel și mai mult mic de statură. Figura senină și uscățivă, un barbișon alb „a la Boulanger“, ochii mici și naivi, împrumutau expresiei sale un aier de seriozitate blândă și puerilă.

Deși, după propria sa mărturisire, Conu Costache trecuse bine de șaptezeci, ca exterior, era cum s'ar spune, ireproșabil. Jacheta cafenie, croită pe talie, îl prindea de minune. Jiletca gris, cu picățele negre, pantalonii vârgași, aveau o muche mai tăioasă, decât ai oricărui filfizon modern, cu pretenții de arbitru al eleganței, de pe calea Victoriei. În cravata asortată cu haina, lucea un cojcoageamite ac colorat. Lanțul de aur așezat bine'n evidență, mânușile, glasè, din care una o ținea de obicei netrasă și atârnată pe mânerul bastonului său cu cap de argint, — toate la un loc făceau din conu Costache un personaj dichisit și fasonat, după toate preceptele unei cochetării de modă veche.

Și'n timp ce eu îl examinam discret, dânsul, volubil și declamator, urma cu povestea :

— Cum îți spusei, nu 'mplinisem încă optsprezece ani, când am isprăvit de 'nvățat toate școlile, câte erau pe vremea aia, la noi în Câmpulung. Mama, Dumnezeu s'o ierte, era văduvioară și nu m'avea decât pe mine.

Intr'o zi, era vară ca acum, mă ia de mână, mă mângâie pe păr, aveam un păr negru lucios, și-mi zice : Costache, dragu mami, cu ajutorul lui Dumnezeu ai mântuit cu cartea. Deacum nu mai ai ce să 'nveți. Am vorbit chiar eri cu conu Fotache, prezidentul. Mi-a spus, că-ți dă un post la tribunal. Știi tu, ce nu face dumnealui pentru mine?...

Adevărat, că erau mai bine decât frații, prezidentul și cu mama. Mai ales, decând a murit bietul tată-meu, boier get-beget și om cu vază mare, Dumnezeu să-l ierte.

„Bine, mamițico, zic eu. Dac'așa dorești dumniata, fie !“

De slujbă, de, nu-mi prea ardea mie la vârsta aia. Dar din cuvântul mami nu ieșeam, Doamne păzește ! Și la urma urmelor nu-mi puteam permite să-l supăr nici pe domnu Fotache, prezidentul. care pentru mama era'n stare să scoată și apă din piatră.

N'au trecut câteva zile și eram insta'tat într'un birou al tribunalului. Ca cel mai tânăr mi-au dat o masă mică, tocmai în fund, după ușă. Șeful de birou mi-a pus dinainte un teanc de hârtii.

Și scrie, băiete, scrie. Azi așa, mâine așa.

Intr'o bună zi mă pomenesc, că mă chiamă prezidentul la el. Imi trecu un fior prin tot trupul. De ce m'o fi chemând? İmi ziceam speriat. Am greșit poate vre-o hârtie. Are să-mi tragă o săpuneală...

Intru 'n biroul lui. Prezidentul ținea în mână o coală de hârtie scrisă :

— Ascultă Costache ! Al cui e scrisul acesta ? M'apropiu cu frică și mă uit bine la hârtie.

— Al meu este domnule prezident.

„De mâine în colo... cu trei mese înainte ! Ai înțeles?“

— Am înțeles, să trăiți !

— Când i-am dus mării vestea c'am fost avansat, m'a sărutat pe amândouă părțile....

„Să fie sănătos domnul Fotache, dragul mării, că ce nu face el pentru mine !...

Avansasem repede, e adevărat. Dar să nu crezi că era numai protecția. Mai eram și eu, pentrucă, cum îți spuneam, carte aveam eu și nu prea. Dar aveam *un condei*, nene, cum nu s'a mai pomenit în Țara Românească...

Cuvântul „condei“ la rostit conu Costache foarte apăsător și cu multă mândrie.

Scriu azi, scriu mâine, scriu de zor înainte.

Intr'o zi prezidentul mă chiamă la ședință și îmi dă ordin să iau procesul verbal. Din ziua aceea eram grefier.

Nu trece un an și se face un loc vacant de judecător. Ce-ți închipui? Cât ai bate 'n palme am fost numit. Când i-am spus mării nu mai putea de bucurie. M'a 'mbrățișat, m'a sărutat cu foc și mi-a zis :

„Costache, dragul mării ! In vârstă ești, slavă Domnului, de neam ești, slujbă frumoasă ai. Acu ți-a venit vremea să te'nsori.“ Mie drept să-ți spun nu prea mi se făcuse de 'nsurătoare. Dar văzând, că mama și-a pus de gând ca să n'o contrazic, îi răspund :

— Bine mamă dacă zici dumneata...

N'a trecut mult și s'a aranjat în Câmpulung un mare bal. Mama a decis ca să mergem. Să strânseseră o mulțime de fete din toate împrejurimile. Dar mie nu prea 'mi ardeau călcâiele după ele. Ședeam lângă mama și priveam la dans. Ea mi-le arăta una câte una și-mi șoptea la ureche : — Pe oacheșă de colo, aia cu nasu 'n vânt nu ți-o prezint, dragul mării, că nu-i vișă de neam boeresc. Bălana de colea nu-mi place, că prea e d'alea cu păr pe limbă. Mărunțica cu ochii de drac, care trece pe colo, ar fi nostimă, dar mamă-sa a fost cam deocheată în vremea ei...

Și așa mai departe, cu toate. Eu dădeam din cap și aprobam ce spunea mama. In sfârșit, ce să mai lungesc vorba? Mării i-a plăcut din capul locului de Fifita. Fată cuminte de familie, ce-i drept. Neam de boer, get-beget ca și noi. Asta e de noi, dragul mării.

— Bine mamă zic eu, dacă crezi dumneata...

Zis și făcut. La câte-va săptămâni fu nunta. Prezidentul naș. Și a fost un chef și o veselie știi, ca la nunțile mari boierești din vremurile vechi. Căci așa era voia mamei, să fie nunta după toate uzurile și obiceiurile, pe cari le apucase din bătrâni. Așa s'a făcut căsătoria mea cu Fifița, fosta mea nevastă. Și trăiam zile bune și frumoase. Căci Fifița, Dumnezeu s'o ierte, era o femeie și jumătate. Ce să-ți spun, băiete, o gospodină ca ea rar mai întâlneai în Țara Românească.

Când îți făcea ea un ghiveci, o musaca, o oală cu sarmale, sau o ciorbă de burtă îți lăsa gura apă. Dar ciulamaua Fifiții? Asta era de neîntrecut! O duceam — vorba aia, — ca 'n sânul lui Avram.

Trece o lună, trece un an, doi, nu mai știm câți or fi trecut. Intr'o zi cine moare? Nașul, prezidentul. Dumnezeu să-l ierte, că bun om mai era. Și ținea la noi lucru mare. L-am îngropat cu cinste și mama mult l-a mai jelit. N'apucasem să ni se usuce bine lacrimile pentru pierderea nașului, când într'o bună zi primesc porunca să plec numai decât la București. Eram chemat la Vodă.

Ce-o mai fi asta, sfinte Dumnezeule? — ne întrebam cu Fifița. Poate oi fi greșit ceva la slujbă... te pomenești că mă dă afară... Mai ales acum, că murise și nașul.

* * *

Cu inima cât un purice plec eu la București. Așa ceva pe atunci era mai greu, decât poftim la masă. Mergeam cu diligența cu șase cai, că trenuri nu se pomeneau. Drumurile erau rele și neumblate, adeseori împreunate cu primejdii de tot felul. Câmpurile, un pustiu întins și fără margini, hanurile rare de tot. Sătișoarele aproape că nu se zăreau. Erau pitite prin tufișuri, la poalele pădurilor, sau tupilate sub glia pământului, de teama zapciilor și a birurilor. De multe ori poștalionul era prădat la drumul mare. Surugiii erau înțeleși, când duceau negustori streini cu bani mulți la chimir, să oprească diligența tocmai la răscrucea, unde așteptau hoții de tovarăși...

Cu frica 'n sân, — că Doamne ferește de ceasul rău — dar cu gândul la Maica Domnului mă urcai — cum spuneam — în poștalion. Era seară când am intrat în București. Trag la han

la Gabroveni și m'așez numai decât în pat, după ce mă închin, ca de obicei, și fac câte-va cruci pe pernă, ca să-mi ajute Dumnezeu la ziua de mâine.

A doua zi mă scol dis-de-dimineată, îmi fac rugăciunile și... ață la palat. Intru mai întâi într'un salon luxos, căptușit cu pluş roșu de jur împrejur. Și aștept, aștept. Ce să-ți spun? Imi tremurau picioarele, ca niște piftii. La un moment dat se deschide ușa și sunt condus la Vodă. Parcă-l văd și acum în fața mea.

Era într'o haină de mătase verde, cu fireturi multe și scumpe, numai fir de aur. La brâu un hanger cu prăsele de sedef. Fac metanie, până la pământ și m'apropiu.

— Dumniata ești Costache Florescu?

— Eu sunt, Măria Ta, răspund eu cu'n nod în gât.

— Te cunosc de pe condei. De mâine încolo ești prezident de Tribunal la Câmpulung...

Când am auzit mi-a stat graiul de bucurie. Nici nu știu cum m'am închinat și cum am ieșit, că numai nemeream nici ușa. Când am ajuns pe podul Mogoșoaii mi se părea, că toată lumea de pe stradă mă privește și mă admiră.

Sosesc acasă. La scară mă 'ntâmpină mama și Fifița, care sărindu-mi de gât, îmi zise:

— Costache, sunt prezidentă!

Adică ele știau totul, pentru că patalamaua sosise înaintea mea. Eu mai zăbovisem nițel în capitală.

Acum așterne-te Costache la treabă. Aveam de lucru, nu glumă. Curgeau procesele și 'mpricinații cu duiumul. De hotărnicii, de moșteniri, despărțenii, călcări de casă, împărțiri de pământ și câte și mai câte încurcături de tot felul.

Veneau 'mpricinații ca la târg. Dar eu le descurcam repede pe toate. Fără multă vorbă și ciorovoială. Pentru că, să vezi, eu îmi aveam „tabietu“ meu. Scurt:

— Țta-i pământul tău, Țta-i pământul lui. Hai, că-rați-vă acasă!

Și'n scurt timp făcusem o pace și o rânduială, cum nu s'a mai pomenit în Țara Românească.

* * *

Trece azi, trece mâine, trece un an, trec doi, cât o fi trecut nu știu că e cam mulțisor deatunci.

Intr'o bună zi mă pomenesc iarăși cu ordin dela București, să mă prezint la palat. Iarăși intru la grijă și la spaimă, dar mai ales mama și Fifița, Dumnezeu să le ierte. Acum nu mai poate să fie bine, ziceau ele. În fine, cu inima înghețată plec tot așa, cu diligența poștei, lăsând pe mama și pe nevastă-mea cu ochii 'n lacrimi. Sosesc a doua zi seara la București și trag tot acolo, la han la Gabroveni.

Mă culc numai decăt, firește, după ce mai întâi mă închin lui Dumnezeu, cu gândul la ziua de mâine. Dimineața următoare eram în fața lui Vodă. Fac mățania și m'apropiu.

— Bine ai venit, coane Costache, — zice Vodă, apropiindu-se cătră mine. Ți-a mers vestea în toată țara. Ai și condei și minte 'n cap. De mâine 'ncolo ești prezident de tribunal la Pitești. Să-mi faci rânduială bună și acolo!..

— La ordin, Măria Ta, — răspund eu, deastădată cu mai mult curaj. Mă 'nchin și plec. Eram avansat la un tribunal mai mare. Auzisem eu, că la Pitești sunt multe 'ncurcături. Astea numai Costache Florescu le poate descurca — și-o fi zis Vodă, bagseamă. Era o cinste mare.

Mama și Fifița să moară de fericire, când au aflat. În sfârșit fă pregătirile pentru mutat. adu oameni, încarcă mobila în patru care cu boi, așează-le pe mama și pe Fifița deasupra mobilei și... hai la Pitești.

Să fi văzut dumniata acum procese și 'mpricinați! Câmpulungu fusese floare la ureche. Dar, cum spusei, eu le dădeam gata la iuțeală, pentrucă 'mi aveam „tabietu“ meu. Scurt:

— Ți-a i pământul tău, ăsta-i pământul lui. Hai că-rați-vă acasă!

Și'n scurtă vreme am făcut și aici o pace și o rânduială, cum nu s'a mai pomenit în Țara Românească.

* * *

Trece un an, trec doi, câți o fi trecut. Dela un timp ce să vezi dumniata? Bag de seamă, că 'mpricinații nu se mai prezentau singuri la desbateri, ci cu câte un avocat și cu martori. Și în loc să desbat cu 'mpricinații, trebuia să desbat cu avocații,

căci ei vorbeau. Ziceau, că fac pe apărătorii. Altădată făceau pe acuzatorii, după cum le venea lor la socoteală. Azi un avocat mâine altul. Azi un martor mâine altul, toți povestind fel de fel de întâmplări mincinoase și născocite de ei. Ei comedia naibii — mă gândeam eu...

Și dă-i și dă-i din gură. Era o sporovoială cum n'am mai pomenit. Și o suceau și o 'nvârteau ca niște moriști. Și mă pisau întruna, ba cu codu lui Napolion, ba cu articolul cutare din cine știe ce carte franțuzească, ba cu legea cutare din Belgia și câte alte bazaconii, de care nu mai auzisem. Eu mă țineam de „tabietu“ meu cum îți spun. Nu-mi băteam capul nici cu Pravila, nici cu legile lui Caragea. Așa și tot așa. În fine bag eu de seamă, că asta tot așa are să meargă.

— Ehe! — îmi zic — s'au schimbat vremurile, Costache! S'a isprăvit cu tabietul meu...

Și într'o bună zi, când sosesc acasă, zic către nevastă-mea:

— Știi ce am socotit eu, Fifișo dragă? Patalama 'n sus, patalama 'n jos: hai la pensie!

Și am ieșit la pensie. Nu peste mult mi-a murit și Fifișă, Dumnezeu s'o ierte.

Și acum, iată-mă aici la „Előpatak“...

* * *

Când a terminat conu Costache s'a oprit o clipă în loc și m'a privit drept în ochi. În privirile lui juca o rază de mândrie boierească, învăluită într'o ceață de melancolie ușoară. Apoi pleoapele i s'au închis, ca un oblon voalat, ce acoperă o imagine scumpă. Apoi, strângându-mi mâna:

— La revedere, tinere. Acum știi cu cine ai făcut cunoștință. Plec să-mi iau cafeaua.

Și porni. Buzele lui pare că fredonau încetișor: „Când eram și eu odată“.

Sunt mulți ani deatunci. Conu Costache s'o fi mutat și dânsul alături de cele două ființe, cari au avut un rol atât de hotărâtor în cariera lui pământească: acolo sus, în lumea păcii senine și nesfârșite, unde nu sunt nici procese, nici avocați. Ajuns în fața dreptului judecător, va fi așteptat de sigur, ca Domnul Sfânt să-l recunoască numai decât „după condei“, întocmai ca Vodă. Și dacă va fi greșit ceva, — deși el ar fi jurat

că a dat în totdeauna cele mai drepte sentințe — să-l judece scurt, după „tabietu“ Lui, care desigur va fi existând și acolo'n împărăția cerului, unde Dumnezeu, încunjurat de arhanghelii dreptății, stă ca un Vodă luminat peste toți și peste toate...

Astăzi, când rătăcind pe potecile trecutului, amintirea mea s'a oprit o clipă la imaginea conului Costache Florescu, așa cum l-am cunoscut la băi, îmi pare, că m'adulmecă mirosul unui parfum din alte vremi. Și fără să vreau, îmi vin în minte cuvintele nu știu cărui scriitor rus, care zice: „Înainte de a dispărea din lume, anumite tipuri de oameni parecă ne roagă: descrieți-ne, zugrăviți-ne, ca să nu fim uitați cu totul de generațiile viitoare!

Răsfoind ziarele și revistele noastre

Cum se sărăcește limba

Noutatea întotdeauna și-a avut farmecul său, în toate domeniile preocupărilor sufletului omenesc.

De aci predilecția, uneori chiar goana după *inedit*.

Conservativ, refractar la inovații a rămas doar țăranul, — *cel dela coarnele plugului*.

Tendenței acesteia de continuă primenire e numai firesc lucru deci, dacă nu-i scapă nici limba, — veșmântul sufletului.

Intocmai ca o croială nouă de haină și o expresie nouă, întrebuințată la loc potrivit de un scriitor îndemănat, câștigă aderenți, face școală, creiază *modă*.

Am mai vorbit de acest fenomen, cu altă ocaziune, în „Almanahul Presei Române“ pe 1926 și în „Societatea de Măine“ Nr. 1—2, 1926.

De astă dată vreau să completez cele spuse atunci cu nouă exemple, arătând, în acelaș timp, cum unele din aceste expresii tind să se generalizeze și să elimine din uz expresii vechi, îndeobște cunoscute și întrebuințate.

Și dacă această substituire ar fi spre folosul, spre îmbogățirea limbii, — n'ar fi nimic de obiectat.

Generalizarea unor expresii nouă, fiind însă, nu arareori, numai rezultatul unei simple maimușerii din partea unor inși care n'au nici un scrupul pentru ce e admisibil sau inadmisibil, nici un respect pentru moșteniri seculare — patrimoniu concrecut cu sufletul Românului de pretutindeni — ea, adeseori, contribuie la *sărăcirea*, nu la înavușirea limbii.

Fenomenul e vechiu și a fost subliniat de mult de filologi.

Atâtea cuvinte, părți întregitoare ale sufletului românesc — doar cu ele ne-am pomenit, am copilărit și trăit — sunt trecute de *întrecuți* la garderoba vechiturilor, destinate moliilor.

Și aceasta, deatâtea ori, din simplul motiv că nu sunt confecționate la Paris.

Căci pe filizonul îmbrăcat odată în capitala Franței, nu-l mai mulțumește nici stofa nici croiala de acasă, — deși nici stofa întrebuințată nu e superioară nici croiala mai bună decât cea din

Țară. Ba, cum se întâmplă uneori, ea mai mult desbracă decât îmbracă.

Iată, de-o pildă, vorba *integral* care, asemenea pădurii de brad ce distruge orice vegetație, tinde să desființeze vechile noastre cuvinte *întreg, deplin, desăvârșit*.

Ca să nu se pară că exemplele pe care le dau sunt inventate de mine, citez.

În aceeași pagină

- proletariat *integral* (Cv. 15-IV, 1929 p. 1 c. 3*)
- naționalism *integral* (Cv. 15-IV, 1929 p. 1. c. 4)
- izolare *integrală* (Cv. 15-IV, 1929 p. 1 c. 7). Apoi:
- ediții *integrale* (Cv. 15-IV, 1929 p. 2 c. 6)
- patriot *integral* (Cr. 19-I, 1929 p. 3 foil. c. 1)
- ” ” (Cv. 7-V 1929 p. 1 c. 3)
- demagogism *integral* (Viitorul 29-XII 1928 p. 1 c. 2, sfârșit)
- românism *integral* (Viitorul 27-II 1929 p. 1 c. 2)
- ” ” (Cr. 20-X 1928 p. 1 c. 5)
- democrație *integrală* (Cr. 20-XI 1928 p. 1 c. 1)
- liberalism *integral* (Cv. 2-II 1929 p. 1 c. 3)
- traducerea Bibliiei *integrale* (Cv. 8-V 1929 p. 1 c. 6)
- fiu *integral* al românismului (Ordinea 26-VI 1929 p. 1 c. 7)
- compromisuri policianiste *integrale* (Epoca 16-VII p. 1 c. 1)
- unirea *integrală* a neamului (Cv. 22-V 1929 p. 6 c. 2)
- activism *integral* (Rev. gen. a Inv. Dec. 1928 p. 605)
- activitate *integrală* (Dreptatea 27-VI 1929 p. 1)
- răspundere *integrală* (Cr. 12-XI 1928 p. 4 c. 7)
- independentă *integrală* (Cv. 26-I 1929 p. 3 c. 3)
- ” ” (Cv. 30-XII 1928 p. 1 c. 3)
- restituțiuni *integrale* (Cv. 30-I 1929 p. 5 c. 7)
- text *integral* (Cv. 4-II 1929 p. 1 c. 6 jos)
- ” ” (Cv. 24-II 1929 p. 6 c. 2)
- onestitate *integrală* (Cv. 29-IV 1929 p. 1 c. 1)
- problemă *integral* înfățișată (Cv. 19-II 1929 p. 2 c. 5)
- problema *integrală* a salarizării (Cv. 11-IV 1929 p. 1 c. 2)
- rezolvirea *integrală* a problemei (Cr. 9-I 1929 p. 2 c. 4)
- dezarmare *integrală* (Cr. 14-II 1929 p. 6 c. 7)
- vină *integrală* (Cr. 16-IX 1928 p. 3 foil. c. 3)
- să plătească *integral* (pământul) (Cr. 20-I 1929 p. 6 c. 4)
- ” ” (Cv. 29-I 1929 p. 4 c. 5)
- cultură *integrală* (Cr. 13-VII 1929 p. 5 c. 7)
- tipărirea *integrală* a ineditelor lui Barac (Rev. Ist. nr. 7-9 1928 p. 336)
- încredere *integrală* (Cv. Pop. nr. 47 1928 p. 2 c. 1)

*) Cv. Cuvântul, Cr. Curentul, p. pagină, c. coloana.

a satisface *integral* pretențiile cuiva (Cr. 21-I 1929 p. 8 c. 4)
împlinirea *integrală* a revendicărilor minoritare (tot acolo)
opera *integrală* a lui Eminescu (Cv. 3-III 1929 p. 2 c. 1)
acoperire *integrală* în dolari (Cv. 21-II 1929 p. 6 c. 2)
succese pe care le merită *integral* Mircea Eliad (tot acolo p. 2 c. 7)
realizarea *integrală* a ideaelui național (Dreptatea 6-V 1929 p. 3

c. 3 sus)

satisfacție *integrală*

Reparație morală *integrală* } Biruința 17-VII 1929 p. 1 c. 4-5

autorul Medelenilor nu ține *integral* de estetica simbolismului (Cv. 7-IV 1929 p. 2 c. 4)

cea mai *integrală* antologie a poemei poporane (Cv. 23-II 1929 p. 2 c. 5)
incredințarea *integrală* (a Memoriilor regelui Carol) unei publicități
intră de acum în domeniul posibilității (tot acolo p. 6 c. 2)

Banatul românesc *integral* (Ordinea 6-III 1929 p. 4 c. 4)

reînnoire *integrală* (Ordinea 6-III 1929 p. 2 c. 2 foil.)

sanctiuni *integral* aplicate (Cv. 6-III 1929 p. 1 c. 2)

reprezentantul *quasi-integral* al națiunii (Cr. 7-XII 1928 p. 8 c. 5 sus)

Pedagogia ca știință e azi *integral*. obsedată de copilul democratic
(Gândirea nr. 4, 1929 p. 117).

Cuvântul își are firește și la noi familia sa, cum și-o are și în franțuzește: *a integra, integrant, integralitate, a reintegra, integrațiune* și cum și-o are și vechiul nostru *întreg, întregime, întregitor, întregesc, reîntregesc*.

Exemplele și pentru aceste derivate sunt destul de frecvente. Înlocuiți acum, vă rog, pe *integral*, în exemplele citate, cu vechile noastre expresii și constatați: în câte cazuri ar suferi înțelesul prin această înlocuire? Vedeți, apoi, nu e cazul să vă puneți întrebarea: Nu e păcat să ne sărăcim limba de aceste expresii, concrescute cu sufletul Românului, de dragul unei expresii luate din franțuzește?

Sunt desigur cazuri când acest neologism e necesar, indispensabil, chiar exprimând nuanțe de înțeles care nu se pot reda nici prin *întreg* nici prin *deplin*, nici prin *desăvârșit*, nici prin neologismul *complet*.

Așa, bună-oară, vom păstra *calculul integral, pânea integrală* etc., fiindcă una e: o pâne *întreagă* și alta: pâne *integrală*.

Cei care-l întrebuițează în locul expresiilor: în *întregime, pe deplin*,* mai au scuza scurțimii (d. ex. a satisface *integral* pretențiile cuiva), deși nici în cazul acesta n'avem nevoie de el. De ce n'am zice a satisface *toate* pretențiile cuiva?

Ce nuanță de deosebire e însă între:

izolare *integrală* și: izolare *deplină* (*desăvârșită*);

democrație „ și: democrație „

încredere „ și: încredere *deplină* „

Banatul *integral* și: Banatul *întreg*

textul „ și: textul *întreg* ș. a. m. d.

Dacă a păstra pe *integral* în cazul dintâiu înseamnă a ne *îmbogăți* limba, a-l păstra în cazul din urmă înseamnă a ne-o *uniformiza, monotoniza, a ne-o sărăci*.

Continuând pe calea aceasta, încurajind această tendință, nu va trece mult pânăce vom auzi vorbindu-se și vom vedea scriindu-se și: om *integral*, familie *integrală*, sat *integral*, țară *integrală*, lume *integrală*.

O țară *integrală* s'a cutremurat la vestea morții lui. O lume *integrală* s'a crucit văzându-l.

Și de ce nu, dacă se admite: O țară s'a cutremurat *integral*... O lume s'a crucit *integral*... (Vezi analogii în exemplele citate!)

Ba, în felul acesta, vom ajunge să nu mai supere urechea nimănuia când vr'un declamator va spune:

Mila *integrală*-ți cer. In loc de: „*Intreagă* mila ta o cer“ („El Zorab“) Sau: *Integralu*-Aliotman să se 'mpiedece de-un ciot?... In loc de: „Și *întreg* Aliotmanul să se 'mpiedece de-un ciot?“ (Satira III de Eminescu) Sau:... fulger lung încremenit

Mărginește munții negri 'n asfințitul *integral*. In loc de: „în *întregul* asfințit“ (tot acolo).

Vom ajunge, vorba Românului, de pomină, — pentru viața *integrală*.

Ax. Banciu.

Rând pe rând revin cu toții...

După un popas de șapte ani într'o criptă străină, osămintele lui **Andrei Bârseanu** au fost aduse la Brașov și la 27 Octombrie a. c., în prezența autorităților, a școalelor și al unui numeros public, au fost reînhumate în cimitirul de lângă capela ortodoxă din Groaveri.

Doamna Bârseanu, văduva fostului președinte al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, și-a dat seama că osămintele soțului D-sale nu-și pot găsi odihna decât în pământul orașului în care a trăit peste patru decenii, al orașului de care-i erau legate cele mai dragi amintiri: ca elev, ca profesor, ca președinte al secției Brașov a Astei etc.

Locul de vecinică odihnă a lui **Andrei Bârseanu** nu putea fi decât aci, în vecinătatea lui **Virgil Onițiu**, **I. Lapedatu**, **Mișu Pop** și ceilalți colegi sau profesori ai săi, — în apropierea instituțiilor pentru a căror prosperitate a muncit, la a căror temelie a îngropat o bună parte a sufletului său, — în apropierea școalelor pe care le-a servit cu atât devotament și al căror istoric ni l-a lăsat moștenire, ca pagini de mândrie și de încurajator stimulent spre fapte care, la rândul lor, să rodească alte fapte, menite să supravețuească celor care le-au săvârșit.

Lăcașul său de veci nu putea fi decât aci, la poalele **Tâmppei**, pe sub care de-atâtea ori a visat singuratic sau, în tovărășia nedes-părțiților prieteni **Dionisie Făgărășianu** și **I. C. Panțu**, a căutat în-viorare, după istovitoarea muncă de apostolat dăscălesc.

Aci, alături de „al semnelor vremii profet”, se cuvine să-și doarmă somnul din urmă și autorul lui „*Pe-al nostru steag e scris unire*”.

Aci, ca, la 15 Maiu ale fiecărui an, când elevii liceului „**A. Șaguna**” vor svârli spre țării, cu elanul primei tinereți, accentele energice ale „*Răsunetului*” lui **Andrei Mureșianu**, să-și poată uni și el avântul ritmat al tinerețelor sale cu cel al bardului dela 1848, iar asistența, mișcată de fiorii evocării vremurilor de uitată restriște, să poată desluși sbătându-se deasupra capetelor și steagul cu deviza „*unire*” al noului locatar subterestru.

Ce bucurie va încălzi inima lui **A. B.** când îi va fi dat în astfel de prilejuri să vadă din nou în jurul său tineretul școlar și

să audă de aci din poarta Șcheilor, intensificat și prelungit de coastele dealurilor împrejmuitoare, înfrățindu-se cu elanul din preajma lăcașului său de veci, și ecoul accentelor metalice ale sentinelei din partea opusă a orașului, din poarta Brașovului vechiu, ale fostului său elev Șt. O. Iosif!

Ce cimitire bogate are Brașovul!

Ax. B.

Dări de seamă

George Moroianu: „*Luptele de emancipare ale Românilor din Ardeal, în lumină europeană*“ (Extras din „*Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*“, 1918-1928, vol. III). Atelierele grafice „*Cultura Națională*“ București 1929. Pg. 92, format mare, prețul 150 Lei.

Lucrarea d-lui G. Moroianu, în execuția tehnică ireproșabilă a „*Culturii Naționale*“, caută mai ales să evidențieze — cum ne-o spune însuși la pg. 6, — „cum a privit și judecat streinătatea, Europa apuseană mai liberală chiar de pe atunci, și din timpul revoluției lui Horia, suferințele fără seamăn ale neamului nostru din Transilvania și Ungaria, impuse de o aspră stăpânire milenară streină, cari au fost instrumentele opresiunii acestor stăpâniri streine, și ce efortări uriașe a făcut nația noastră în decursul vremii, spre a înfrânge forțele dușmănoase văzute și nevăzute, cari voiau să o nimicească, și spre a ajunge în fine, cu ajutorul providenței divine și cu jertfele mari și eroice ale celor mai buni ai noștri, la libertatea și la unitatea națională de astăzi!“

Partea meritorie a lucrării d-lui Moroianu o formează însă, în deosebi, amănuntele puțin cunoscute — unele necunoscute — despre acțiunea și propaganda vie dusă în streinătate prin congrese, broșuri, articole de ziar, corespondență particulară, în interesul cauzei noastre naționale, de atâți bărbați de seamă, streini și români.

Din această parte a lucrării cunoaştem şi frumoasa contribuţie a autorului în această acţiune de informare a streinătăţii ca şi în combaterea propagandei şi respingerea atacurilor adversarilor.

Interesul cald şi simpatiile multe de care s'a bucurat neamul nostru în Occident în cursul luptelor pe care a fost nevoit să le dea pentru asigurarea individualităţii sale naţionale, se desprind clar din lucrarea d-lui Moroianu — bogată în preţioase extrase din reviste şi ziare streine — lăsându-ţi în suflet mângâierea — pentru trecut ca şi pentru viitor — că: atâta vreme cât lupti pentru o cauză *dreaptă*, poţi conta şi pe alt sprijin în afără de forţele tale.

Lucrarea d-lui G. Moroianu merită să fie citită şi răspândită.

S. T.

Noi şi Fonii englezi

O problemă mare într'o coaje de nucă de Dr. I. Ol. Ştefanovici-Svensk, ideii dintr'o serie de conferinţe ținute la Universitatea de Vară din Vălenii de Munte. (Extras din rev. „Societatea de Măine“). Cluj, 1929.

Autorul acestei broşurele de 15 pag., d. Ştefanovici, care a făcut studii speciale de fonetică la *University College* (London), ne arată marea importanţă a „educaţiei urechii“ („ear-training“), a „ascuţirii metodice a auzului“ pentru a putea exprima gama extrem de fină a sunetelor englezeşti. Iar unicul mijloc care duce spre idealul nostru, atât pe Neenglez cât şi pe Jankee-ul sau pe Englezul ce vrea să-şi cultive literar pronunţarea — şi în Anglia un *gentleman* san o *lady* se cunoaşte nu numai după maniere ci şi după pronunţare — e *transcrierea fonetică*, aplicată cu vădite rezultate în şcoalele Apusului.

„Deprinderea limbei engleze pe orice alt temei decât cel fonetic e o primejdioasă irosire de trudă, bani şi timp“ pentru cel care urmăreşte „priciperea şi vorbirea limbei vii“. Căci dacă „în italiană, germană, poloneză scrisul te ajută să şi vorbeşti, ortografia istorică a limbei engleze — a cărei logică o pricepe numai filologul! — te rătăceşte la fiecare pas, la fiecare silabă“.

Deci, să căutăm „să gândim şi să auzim fonetic, *nu în litere*, ci în *sunete vii!*“

*

În broşura „*Ortografii istorice, pseudo- şi quasi-fonetice*“, (Cluj, Tip. „Editura de Ziare“ S. A. 1929) tot d. Dr. I. Ol. Ştefanovici combate pe cei cari susţin că „limbile streine trebuie să se înveţe dela început numai prin lectură“, demonstrând că aceasta *nu* e cu putinţă decât pentru unele din limbile streine, şi anume „*pentru acelea a căror ortografie e quasi-fonetică*“ — neexistând *ortografiile strict fonetice sau strict istorice*.

Fixând apoi *linia de fonicitate* a celor mai de seamă limbi europene ce-au intrat până acum în cercul experienţii d-sale lingvistice conchide că:

„cu cât ortografia unei limbi se află mai aproape de capătul *quasi-fonetic* al liniei cu atât mai mult se poate spune că cineva își poate asimila *limba* prin simpla lectură, presupunând firește că-i bine familiarizat cu fonii graiului respectiv. Și întors: cu cât o limbă are o ortografie mai *istorică* (capătul opus al liniei), cu atât mai mare e nevoia de ajutorul transcrierii fonetice, pentru a ne-o însuși *cât mai aproape* de ființa ei aievea“.

„Neexistând însă ortografii pur fonetice, transcrierea e indispensabilă și pentru limbi dela capătul *quasi-fonetic* al liniei de fonicitate, când urmărim preciziunea demnă de numele de știință, căci și „*transcrierea fonet. că nu-i nici mai mult, nici mai puțin decât cel mai rațional fel de a scrie*, deci de a pune un grai „pe note“.

Așa dar nici ea nu dispensează de *viva vox*.

S. T.

*

La Londra a apărut de curând un volum de traduceri în englezește din poeziile lui Eminescu, datorit d-lui Dr. I. Ol. Ștefanovici-Svensk în colaborare cu Miss Sylvia Pankhurst.

Tot din pana d-sale va apărea în luna aceasta, la „Cartea Românească“, volumul de schițe și essayuri: „Chipuri și suflete engleze“.

Cronică

Mercure de France — Oct. 1929.

„Ducele“ — creatorul Italiei fasciste, continuă să preocupe lumea cercetătorilor istorici și sociologi, cu truda de a-l fixa într'o lumină adevărată, unde să se poată preciza toate influențele și toate ideile din cari s'a fermentat și s'a cristalizat impunătoarea lui personalitate. Astfel Raoul de Nolva caută să stabilească influința lui Nietzsche asupra Ducelui, despre care odinioară, sora celui dintâi declarase, că Mussolini este supra-omul prevestit de fratele ei. Cercetând de aproape ideologia socială a lui Mussolini — e ușor de stabilit că el răstoarnă raporturile, admise până aici, dintre individ și Stat. Ideea de libertate, sufragiul universal sunt îndepărtate. Cel tare ocupă locul care-i convine, prin auto-elecțiune, iar sub el, în organismul social, fondat pe o supunere oarbă și disciplină militară — se înșirue cei mai puțin tari. Peste societatea aceasta, cu o morală de un pronunțat caracter utilitar, veghiază, cu o autoritate indiscutabilă, cel tare, omul generos înzestrat și anume indicat de natură pentru a governa. Doctrina această musoliniană, de un aspru individualism, a fost de atâtea ori etalată de „Duce“. Comparată cu morala lui Nietzsche, ele, de atâtea ori, se confundă, nefiind aceasta, cea fascistă a lui Mussolini, de cât o parafrazăre a ideilor lui Nietzsche. Liberalismului, Mussolini — ca și maestrul său — îi opune hegemonia forței — pacifismului îi opune imperialismul. „Abia acum abordăm timpurile construcțiilor ciclopice“. sau „suntem în epoca clasică a războiului. Să trăim deci riscat“ — nu sunt altceva, de cât influențe nietzscheene. „Cu riscul de supăra pe aceia, pentru cari naționalismul integral este o erupție din profunziunile solului și ale tradițiilor — zice Raoul de Nolva — rămâne stabilit că o mare parte din ideile lui Mussolini aparțin lui Nietzsche.

O oare care influință asupra Ducelui a avut și Sorel, care în cartea lui „Réflexions sur la violence“ condamnă democrația care și-a fixat ca scop să fixeze unitatea morală, adică disciplina automată a producătorilor. Revoluția socială socialistă va crea o uimitoare servitudine — zice Sorel, care divinizează, în schimb, Statul. Ori, pentru fascism, Statul trebuie adorat în genunchi.

Dintre cei doi inspiratori ai lui Mussolini, Nietzsche are, incontestabil, prioritatea, de a-l revindeca, pe acesta, ca „discipol“.

e. h.

„**Arhiva**“... din Iași în numerele ale din Ianuarie și Aprilie — pe lângă contribuții filologice și istorice — ne aduce și o foarte interesantă comunicare a D-lui dr. Petre Caraman despre: Motive românești în literatura semipopulară cehă (Teatrul de marionete: „Horia și Cloșca“). Părintele teatrului de păpuși al cehilor, Matej Kopecky, născut la 28 Mai 1762, fusese un om umblat prin multe țări și avea un mare talent pentru adaptări și localizări de piese, mai pe urmă compunea chiar și piese originale, pe cari le-a știut populariza în timpul celor 30 de ani de rătăcirii pe căile Bohemiei. În lumea aceasta de spectatori entuziaști și de bieți actori, eroici prin sărăcia pe cari o suportau o viață, în slujba idealului de artă — în atmosfera îmbibată de romantism dintre culisele acestei literaturi dramatice, naivă și plină de fantastic, este oare cum firesc să fi avut o repercusiune, într'un fel oare care, sângeroasa dramă a celor doi conducători de vijelioasă luptă pentru dramul de libertate care se refuza și cari au fost Horia și Cloșca. Așezați în jurul lădiței minunate, țărani și târgoveți, împestrițați, poate, și cu câte vre-un aristocrat rătăcit — vor fi ascultat, uimiți, această răbufneală, diformată, ce-i drept, de pretențiile romantismului — ale dramei îndepărtate, țâșnită din prea multă suferință pe plaiurile Ardealului de atunci. Personagiile reale și profilul lor moral — se pierd în această copilăroasă realizare dramatică, în tumultul de cavaleri, conți și haiduci groaznici. Horia și Cloșca, supușii prințului sârbesc al Sibiiului, sunt prezentați ca niște răsbunători haiduci ai codrului, cari în fruntea pumnului lor de tovarăși, ostracizați ai societății, devastează, pentru ca la urmă, în actul al cincilea al piesei, să se căiască amar de faptele lor și să primească pedeapsa cu o oarecare bucurie, ca un fel de ispășire a păcatelor lor grele.

Asemănător acestui teatru de păpuși, foarte răspândit și la Germani — era și la Români obiceiul, ca — în cursul carnavalului sau la Crăciun și Bobotează, trupe de actori flăcăi, „Jienii“ cum îi numește poporul, să cutreere satele unei regiuni întregi, reprezentând acest teatru romantic popular, cu acțiune improvizată,

de obicei, în jurul vre-unui haiduc care a dobândit faimă mai mare. Nici aceste piese — izvorite din farmecul unui Jianu, nici teatrul religios al Vicleimului sau Irozilor — nu și-au găsit încă cercetătorul lor atent la noi, cum au făcut, de exemplu, vecinii noștri Cehi, cari și-au dat, se pare, seama, de importanța ce o prezintă aceste creații populare, pe cari timpul, fără intervenția scrutaătorului chemat, le nimicește iremediabil.

e. h.

La Nouvelle Revue Française dela 1 Octomvrie cor. publică, sub semnătura lui Panait Istrati un fulminant articol, care conștitue, în adevăr „la monstrueuse révélation“. „L'affaire Ronsakov“ — nenorocirile unui biet chiriaș, amenințat să se trezească, din grația U. R. S. S.-ului, într'o bună dimineață aruncat în stradă — nu interesează în sine, căci, orice s'ar zice, odissea unui biet evreu revoluționar, nu s'ar putea impune în atenția opiniei europene. Incidentul însă, așa de patetic și viu descris, desvăluie stări generale, sisteme, mentalități și concepții sociale nebănuite și de nimeni așa de viguros și implacabil stigmatizate, cum o face P. I., căruia nimeni nu-i va contesta „competința“ în această materie „bolșevistă“. Aflăm, de pildă, că „ce comble du banditism et de la terreur, a trouvé sa parfaite expression dans l'Union des républiques soviétiques socialistes“ — o caracterizare prea elocventă ca să mai fie comentată. Ce sunt syndicatele roșii și care este rostul ființării lor într'o țară, unde patronatul nu mai este decât o suveniră îndepărtată? Iată răspunsul — venit dela aceeași competență: syndicatele roșii fabrică legile în usină, atelier, magazine, birouri, locuințe — *pretutinden*. Dacă cineva este expulșat din aceste syndicate, rămâne muritor de foame, căci nicăieri nu i se va mai oferi lucru. Bieți „roussakovi“ ai Rusiei de azi, numărul vostru este imens, trăiți cu miile sub dulcea stăpânire a proletarietului, care vă aruncă în prinsoare sau vă exilează în Siberia, dupăce s'a servit de voi. O spunem aceasta nu noi ci acelaș Istrati, care mărturisește că atâta teroare, o așa pălmuire a umanității, o așa politică a pumnului în gură nu există în nici-o țară, nici chiar la... Mussolini. Cuvântul de ordine s'a dat și nimeni nu îndrăznește să i-se împotrivescă: „*Nous devons avoir toujours raison, nous sommes infaillibles*“. Nu e mirare această lipsă de reacțiune — căci conducerea sovietică e

secondată, în opera de „fericire“ de o castă „ignorante, perverse, vulgaire“ și de syndicate conduse de tot ceiace a putut produce „de plus porc et de plus sauvagement stupide“ dictatura proletariatului. Prin urmare corupție fără păreche, atât în susul cât și în josul societății „egalitare“ bolșeviste.

Este bine să se rețină aceste mărturisiri și nu trebuie să uităm nici numele declarantului, care nu odată ne-a judecat și pe noi — și cu câtă severitate, dacă nu și cu reacredință! — din înălțimea parapetului social bolșevist.

e. h.

BIBLIOGRAFIE

Reviste primite la redacție:

Ritmuri An. I. Nr. 1 și 2 (Sept.-Oct.) 1929. Directori: *Ion Focșeneanu* și *Ioan Al. Bran-Lemeny*.

Apariția unei noi publicațiuni literare la Brașov, ne bucură. Celor ce se găsesc de-abia la începutul drumului greu, le dorim să poată duce la bun sfârșit programul anunțat. O revistă, ori din ce latură am privi-o, înseamnă *un dor înspre mai bine*. E, însă, așa de trist, când entuziasmul înaripat al inițiatorilor se izbește — frângându-și aripelile — de zidul indiferenței publicului cetitor (ori necetitor?). Se cunosc, doar, atâtea cazuri. Iată de ce „Ritmurilor” le dorim, înainte de toate, numărul de abonați care să le garanteze existența. Ar fi păcat să se întâmple altfel și noi, cei dintâiu, am regreta-o.

Nr. 1 închinat memoriei poetului *St. O. Iosif*, cuprinde versuri și proză semnate de: I. Minulescu, I. Al. Bran-Lemeny, Ion Foti, Maria Baiulescu, Emil Isac, G. Voevidca, G. Bacovia, Al. Călinescu, P. Nedelcu, Ion Focșeneanu, N. Niculescu-Cantonieru. Traduceri din Ch. Beaudelaire, Gustav Valke, Ady Endre, Zoșcenco.

No. 2 e închinat memoriei lui *Andrei Mureșianu* și cuprinde: *Ion Focșeneanu*: Gânduri pe marginea comemorării lui Andrei Mureșianu. *I. Al. Bran-Lemeny*: Poezia lui A. Mureșianu. *Aurel A. Mureșianu*: Mureșianu intim. Apoi versuri semnate de: Al. Iacobescu, Șt. Stăncescu, Al. Călinescu, G. St. Cazacu, I. Iordache, George Acsinteanu. Câteva traduceri din Reiner Maria Rilke, Ch. Beaudelaire, Iulius Megay și Al. Cuprin.

Revista apare în bune condiții tehnice.

*

Codrul Cosminului. Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă”. (Universitatea din Cernăuți). Anul IV și V (1927—1928) Partea I și II. (2 vol.). Lei 450 (I) + 250 (II). Director: *Ion I. Nistor*.

O serioasă publicație în genul „*Dacoromaniei*” de sub conducerea D-lui prof. univ. Dr. Sextil Pușcariu.

Partea I. (654 pag.) cuprinde: *Studii* de A. Ieșan: Doctrina spiritistă a lui Hașdeu. *Simeon Reli*: Inceputurile catolicismului austriac în Bucovina. *Nicolae Grămadă*: Contribuții la istoria cărții și a scrisului în evul mediu (I cartea medievală, II. Scrisul în evul mediu, III. Unele note din manuscrisele medievale. IV. Subscripțiile scribilor). *Vasile Gherasim*: Din problemele istoriei filosofiei. *Victor Morariu*: Inceputurile nuvelei germane (Premisele istorice până în sec. al XVIII-lea, II. Teoria, III. nuvelele lui Goethe, IV. nuvelele lui Tieck). *Claudiu Isopescu*: Contribuții la istoria calendarului. *Ion I. Nistor*: Grigore Ghica Vodă. *Simeon Reli*: Politica religioasă a Habsburgilor față de biserica ortodoxă-română în sec. al XIX-lea.

Articole mărunte. Dări de seamă. Cronică.

Partea II. (339 pag.) e rezervată problemelor de filologie: *Leca Morariu*: Morfologia verbului predicativ român. *Vlad Bănățeanu*: L'emploi de la préposition *am* dans la lanque des Mabinogion. *E. Herzog și V. Gherasim*: Glosarul dialectului mărginean (i—k).

Articole mărunte, cronici, reviste.

*

Făt-Frumos. an. IV. Nr. 4 (Iulie-Aug.) Suceava. Lei 35— Cu articole semnate de: *Leca Morariu*: despre † Eusebie Mandicevschi, Drumuri cirebare. *Al. Ieșan*: Pe marginea unei disertații asupra concepției pesimiste la Eminescu.

Victor Morariu: Iarăși „O Mamă”... de Eminescu. *A. G.rovei*: Influența poeziei populare asupra lui Eminescu. Recenzii. Cronici. Bibliografie.

Nr. 5. (Sept.-Oct.) 1929. *Leca Morariu*: despre † Dr. Octavian Gheorghian. Drumuri cirebare. Prevtu carle a urecl'ile lu un fecior popravit (în dialect istoromân). *Dr. Sion*: Eroii neștiuți din războiul de întregire. *George Voevidca*: Supremul argument, satiră într'un act.

*

Buletinul Grădinii botanice și al muzeului botanic dela Universitatea din Cluj. Nr. 3-4. 1929 vol. IX. Cu următorul sumar: *E. Pop*: Analize de polen în turba Carpaților orientali (Dorna-Luciana). *E. Pop*: Bibliografia botanică a Dobrogei (1878—1928). *G. Bujorean*: Cazuri de teratologie încă necunoscute. *E. J. Nyárády*: Adnotațiuni la Flora României IV.

La sfârșit câteva planșe artistic executate.

Cronica numismatică și arheologică. Director: *C. Moisil*. An. IX Nr. 89-91 (Ian. Iunie). *Dinu V. Rosetti*: Din istoria Bucureștilor. *St. Capșa și Const. Moisil*: Medalii istorice și comemorative privitoare la România din timpul războiului mondial.

Revista Geografică. Anul I. Nr. 3-4, 5, 6-7. Organ al Societății studenților în geografie „Soveja” publică descrieri de excursii făcute de membrii acestei societăți la: Sinaia, București-Cernica-Pasărea, Tinosu-Pucheni, București-Soveja-Năruja, prin N. României, datorite d-ilor *N. Pavel*, *N. Popp* și *I. Roșca*. În Nr. 5, *N. Popp*: Prin câmpia Târgoviștei. *N. Pavel*: Caracterizarea antropogeografică a așezărilor omenești din Țara Moșilor. *I. Petrescu*: Intre Geografie și Zoologie. În Nr. 6-7 găsim între altele: *I. Isbășoiu*: Așezările ome-

nești locuite temporar în munții Buzăului. În Nr. 8-9 semnează: *N. Popp*: Câteva observări asupra Subcarpaților buzoeni. *M. Țigoiu*: Pe litoral între Constanța și Balcic. Recenzii.

Buletinul Eugenic și Biopolitic. An. 1929, vol. III. Nr. 7-8 cu articole semnate de: *Alex. Roșca*: Cercetăria supra inteligenței populației din circumscripția sanitară model cu centrul Gilău. *Dr. Râmneamțu și Dr. Oprea*: Mișcarea natalității în Banat. *V. Noveanu*: Orientarea profesională. *M. Zolog*: Copii dependenți. *Ovidiu Comșa*: Semnificația socială a venerilor. *Dr. P. Râmneamțu*: Importanța Educației Fizice în școalele primare. *N. Noveanu*: Lupta în viață.

Lucafărul literar și artistic. An. I. No. 1 și 2. O nouă revistă literară, deastădată la Brăila. Sunt anunțați vre-o 78 de colaboratori prin cari dăm de nume consacrate. Programul? „Am răsarit de-asupra Brăilei ca să lumineze cărările îndrăgostiților, saloanele femeilor și manuscrisele literaților”. Cam ironic! Numai de-ar avea viață lungă!

Lupta cea bună. organ al Asociației preoților musceleni. An. III. Nr. 7—8, Iulie—Aug. 1929.

I. C.

Dela „Astra”

Informațiuni

S'au mai primit următoarele donațiuni pe seama bibliotecii:

D-1 Vasile M. Kogălniceanu: 80 vol. și broșuri (câteva legate), o scrisoare a lui Eliade și un însemnat număr de documente cari au aparținut lui Mihail Kogălniceanu.

D-1 Ioan Mușlea (Cluj): 38 vol. și broșuri și câteva Nr. răsfețe din revistele *Convorbiri Literare* și *Gândirea*.

D-1 prof. D. Lupin (Brașov): 102 vol. și broșuri (majoritatea în l. germană); un vol. msse, legat, datând din 1803—1807 (chirilice) și câteva Nr. răsfețe din revistele *Convorbiri Literare*, *Viața Românească* și *Lucafărul*.

D-1 Dr. Mircea Suciș-Sibianu (Brașov): 5 exemplare din vol. „Gânduri sănătoase”.

Pentru Muzeu:

D-1 Ioan Maniu (Brașov): două ulcioare vechi, de pământ, smălțuite și bine inflorate.

Ceeace însemnează că ASTRA are prieteni buni.

I. C.

ȚARA BĂRSEI

Cuprinsul :

	† Regentul Gh. Buzdugan
G. Bogdan-Duică:	Un actor braşovean: I. D. Ionescu
I. Prişcu:	Scrisori Domneşti
Ion Muşlea:	Insemnările doctorului Chenot despre Românii şi Saşii din Braşov (1756)
H. Teculescu:	Petru Rareş
E. Hulea:	Legăturile Braşovului cu Ţara Românească
G. B. D.:	O gramatică patriotică
G. B. D.:	Notiţe
Ax. Banciu:	Al. Mocsonyi
Dr. I. Ol. Ştefanovici:	Streinii şi sunetele limbei noastre
Ecaterina Pitiş:	O frunză Dor pustiu
Dumitru Olariu:	Calatis
G. Tulbure:	Costache Florescu
Ax. Banciu:	Răsfoind ziarele şi revistele noastre
Ax. Banciu:	Rând pe rând revin cu toţii...
	Dări de seamă. Cronică. Bibliografie. Informaţii de Ax. B., I. C. şi E. H.

**SPRIJINITORII
REVISTEI „ȚARA BĂRSEI“ în 1929.**

1. Primăria municip. Brașov	}	subvenții
2. „Astra“ Brașov	}	
_____		
3. Al. Băcilă		Lei 16.000—
4. Frații: Dr. D. Zernoveanu Lt. Col. i. r. Zernoveanu Maior i. r. N. Zernoveanu	}	Lei 6000
5. Camera de Comerț și Indu- strie Brașov		Lei 5000—
6. Frații Orghidan		„ 2000—
7. Inginer Vincențiu Stoicovici, Reșița		„ 740—
8. D. Ghimbășan, comerc.		„ 500—
9. Ing. Camillo Popp		„ 500—
10. Ioan Măzgăreanu, funcț.		„ 250—
11. Dr. Aurel Țețu, pref. M.-Ciuc		„ 240—
12. Dr. Ghiță Guiman, pr. M.-Ciuc		„ 240—
13. D. Murgulescu, prof. Silistra		„ 240—
14. Pomp. Teodorovici, M.-Ciuc		„ 240—
15. Ion Pană, comerciant		„ 150—
16. Ion Hamzea, primpretor Ciuc		„ 100—
17. Cristea Tabără, comerciant		„ 100—
18. Solomon Cotta, av. M.-Ciuc		„ 100—
19. Gustav Olteanu, av. M.-Ciuc		„ 100—
20. Gheorghe Mohan, M.-Ciuc		„ 40—